

UNIVERZITA KARLOVA PRAHA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Vypracovala: Veronika Novotná

OTÁZKY BILINGVISMU A JEHO PROJEVY
V RŮZNÝCH JAZYKOVĚ-KULTURNÍCH
SPOLEČENSTVÍCH

**Bilingualism and its manifestation in various culturally lingual
communities**

2014

Vedoucí práce: PhDr. Věra Lendělová, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31.7.2014

.....

Veronika Novotná

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce PhDr. Věře Lendělové, CSc. za její ochotnou pomoc, radu a trpělivost při vypracování mé bakalářské práce.

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se zabývá především bilingvismem u dospělých osob, pocházejících z východní Evropy, konkrétněji z Ukrajiny a Běloruska. Hlavním přínosem této práce je analýza a vyhodnocení dotazníků, které vyplnili vysokoškolsky vzdělaní respondenti. Díky zajímavým odpovědím čtenář lépe pochopí jazykovou situaci, která se odehrává ve východoslovanském prostoru. Dále zkoumám otázku, týkající se konkrétního počtu bilingvních lidí, kteří ovládají dva jazyky na úrovni mateřského jazyka.

V teoretické části se zabývám procesem učení a osvojování si jazyka především u dospělých jedinců. Věnuji pozornost otázce bilingvismu, který se stal v posledních desetiletích obrovským fenoménem a je velmi podrobně zkoumán jak odborníky ze Západu, tak i z Východu. Další důležitou roli zde hrají i typy bilingvismu, s nimiž také souvisí typy různých bilingvních společností a typy bilingvních rodin. V neposlední řadě nastíním výhody bilingvní výchovy.

Ve své praktické části se zabývám dospělými bilingvisty z jihozápadní Ukrajiny a Běloruska. Jedná se o sto dvacet respondentů z Černovické univerzity a o šest studentů z Minsku. Tento vzorek lidí odpověděl na třicet šest otázek, jejichž vyhodnocení tvoří základ praktické části práce.

Tato práce je určena lidem, kteří se nejen zajímají o téma bilingvismu jako takové, ale i rodinám, které se rozhodnou vychovávat své děti dvojjazyčně.

Klíčová slova

bilingvismus, trilingvismus, diglosie, interference, přepínání kódu, smíšený jazyk, učení se jazyka, osvojení jazyka, multilingvismus, mateřský jazyk, dominantní jazyk, podřízený jazyk

Abstract

The present thesis mainly deals with bilingualism in adults, coming from Eastern Europe, mainly from Ukraine and Belarus. The main contribution of this work is the analysis of the questionnaires, which I filled my respondents who belong to the status of educated people. Thanks expected, interesting and even original answers reader to better inform and understand the language situation that is occurring in the area of East. In this work, the reader can gain a lot of interesting findings, which are not met. I focus on the further question of how many there are bilingual people who speak two languages at the level of the mother tongue.

The theoretical part deals with the process of learning and language acquisition. Furthermore, I turn attention to the concept of bilingualism, which has become in recent decades literally phenomenon. Equally important are the types of bilingualism, with which it is associated bilingual different types of companies and types of bilingual families. Finally, I will outline the benefits of bilingual education.

In the practical part, deals with adult bilinguists of southwestern Ukraine and Belarus. It is about one hundred and twenty students and professors from the University Černovické and six students from Minsk. The sample of people I responded to thirty-six issues were the main currency in-the practical part.

This work is intended for people who are interested in the topic of bilingualism, but also the families that you choose to raise their children bilingually

Keywords

bilingualism, trilingualism, diglossia, interference, code-switching, mixed language, language learning, language acquisition, multilingualism, mother tongue, dominant language, subordinate language

Obsah

1	Úvod	6
1.1	Cíle práce.....	8
2	Osvojení a učení se jazyka	9
2.1	Proces osvojení jazyka.....	9
2.1.1	Učení se jazyka	10
2.2	Uvědomění si vlastní dvojjazyčnosti	11
2.3	Učí se člověk druhý jazyk stejně jako první?	12
2.4	Společenské faktory v rodinném prostředí.....	14
2.5	Jak se vyvíjí řeč u člověka v počátečních stádiích?	15
2.5.1	Přechod od vnímání (percepce) k porozumění řeči dospělého.....	17
2.5.1	Kdy dítě začíná mluvit	18
3	Bilingvismus	19
3.1	Definice bilingvismu.....	23
3.2	Typy bilingvismu	24
3.3	Přepínání jazykového kódu.....	27
3.3.1	Typy přepínání kódu jazyka	27
3.4	Typy bilingvních rodin.....	29
3.4.1	Formy komunikace v bilingvních rodinách.....	32
3.4.2	Faktory ovlivňující bilingvní výchovu v rodině.....	34
3.4.3	Případové studie na postoji k druhému jazyku.....	38
3.4.4	Bilingvní výchova a její metody a strategie	38
3.5	Bilingvní společnost.....	40
3.5.1	Diglosie	41

3.6	Suržyk a trasjanka - jazykové smíšeniny	43
4	Analytické zpracování a vyhodnocení dotazníků	46
4.1	Zkoumaný vzorek.....	46
4.2	Jazykový blok otázek	47
4.3	Rodinný blok otázek	54
4.4	Blok otázek o bilingvistu	62
4.5	Osobní život	69
4.6	Ostatní	72
5	Závěr	87
6	Terminologický slovník	89
7	Seznam literatury	91
8	Seznam grafů	94
9	Přílohy.....	97

1 Úvod

Pojem bilingvismus neboli dvojjazyčnost se stal populárním, dokonce můžeme říci naprosto fenomenálním. Pokud jde o naše kulturně jazykové prostředí a běžného Čecha, tento termín není natolik zakotvený jako, například, v zemích východoslovanského areálu, a to jednak proto, že mnoho lidí u nás ho vůbec nezná, nebo o něm nemělo možnost se jakkoliv dozvědět.

Také v zemích Západu se o dvojjazyčnosti hovoří a píše velmi často v odborných publikacích. Literatura týkající se bilingvizmu je u nás (a částečně i ve východní Evropě) dostupná díky kvalitním překladům těchto knih, popřípadě časopisů. Je to dáno tím, že například do Spojených států amerických přichází obrovský příliv imigrantů ze střední či Latinské Ameriky, a tudíž pak ve společnosti dochází ke dvojjazyčnému kontaktu. A následně – k mísení dvou kultur. Potomci těchto imigrantů si tak vedle španělštiny osvojí anglický jazyk.

Oproti tomu ve východní Evropě, konkrétně na Ukrajině a v Bělorusku, které nejsou národnostně tak bohaté jako Ruská federace či USA, koexistují dva jazyky vedle sebe. Na Ukrajině je jazyková situace velmi složitá a problematická, protože Ukrajina byla již v předminulém století součástí dvou kolosálních mocností Evropy, a to na západě – Habsburské monarchie, kdežto střední, východní a jižní Ukrajina spadala pod Ruské impérium. Pro tehdejší západní Ukrajinu by vypadal jazykový vzorec bilingvismu následovně: ukrajinský a polský jazyk, případně naopak, neboť zde byly otevřeny polské šlechtické školy a výuka probíhala v polštině (částečně v němčině nebo latině). Dalším, sice o mnoho menším bilingvním vzorcem, by byla ukrajinština s němčinou a ukrajinština s rumunštinou (oblast Bukoviny). V ostatních částech Ukrajiny (prorusky orientovaných) ruský jazyk vytlačoval ukrajinštinu, jelikož ruština byla úředním jazykem. Carská ruská politika si nepřála, aby se v průběhu 19. století jakýmkoliv způsobem ukrajinština podporovala. Klíčovým momentem byl tzv. Emský ukaz (cirkulář) z roku 1876, který zakazoval aktivní používání ukrajinštiny jako takové a odborné knihy a vyšší literatura nesměly být vydávány. Emský ukaz povoloval vydávat v ukrajinštině pouze žánry nízké literatury. Ukrajinštinu v té době podporovali mladí ukrajinští studenti Lvovské univerzity hlavně díky vzniku společenství s názvem Ruska Trijca. Město Lvov na západní Ukrajině dnes patří k centru vůbec nejčistší spisovné ukrajinštiny. I v současné době se tyto jazykové vzorce bilingvizmu na Ukrajině nikterak nezměnily. Na Ukrajině je ukrajinština

státním úředním jazykem, avšak s právním uznáním ruštiny jakožto druhého státního jazyka se zde jazyková situace ještě více zkomplikovala. Sovětský svaz Ukrajinu hluboce poznamenal, protože ukrajinské obyvatelstvo bylo nuceno

učit se rusky. Zlomovým rokem se stal rok 1958, kdy byl u moci Nikita Chruščov. Chruščov poskytl možnost výběru jazyka výuky mnohým ukrajinským rodinám s dětmi. A v důsledku toho se ukrajinština stávala postupem času málo perspektivní, tedy ustupovala do pozadí, a ruština naopak se stala většinovým jazykem. Mnozí vzdělanější Ukrajinci shledávali ruštinu jedním z největších světových jazyků, a tudíž i perspektivním jazykem do budoucna. Bohužel současná jazyková situace na Ukrajině se nikterak nezměnila. Velmi problematické je například to, že elita národa (mj. řada vzdělanců a význačných osobností), a také mnozí političtí činitelé nepoužívají na veřejnosti ukrajinštinu, neboť vyjadřovat se tímto jazykem jim činí velké potíže. Naopak k široké veřejnosti promlouvají rusky, což je pro ně velká jistota. Ukrajinština však nevymizí ze sféry veřejného života.

V Bělorusku je jazyková situace velmi podobná, téměř totožná, ale ve srovnání s Ukrajinou je na tom Bělorusko mnohem hůře. Ještě než Bělorusko získalo svou vlastní státnost po roce 1918, bylo jeho současné území částí Polsko-litevského státu a později po trojím dělení Polska – Ruského impéria. Ještě bych chtěla podotknout, že stejně jako Ukrajina v první polovině minulého století bylo Bělorusko rozděleno na dvě části: na západní, tedy Běloruskou lidovou republiku (pod níž spadala města Brest, Bialystok, Vilnius) a na východní Běloruskou sovětskou republiku včetně hlavního města Minsk. I zde byl ruský jazyk jazykem číslo jedna a vytěsňoval běloruštinu. Během dvacátých let minulého století proběhl proces tzv. bělorusizace, tedy návrat k původním kořenům. Toto období bylo označováno jako zlatá léta rozkvětu běloruské národní kultury. Začaly se vydávat učebnice v běloruském jazyce, běloruštinu se dále dostávala do sféry společenského veřejného života, ale především do škol a jiných vzdělávacích institucí. V roce 1988 vznikla demokraticky a pro bělorusky smýšlející Běloruská národní fronta, která se hlavně zasloužila o zavedení běloruského jazyka do sféry společenského života. A tím byla započatá tzv. druhá bělorusizace v první polovině devadesátých let. Úředníci, profesori a učitelé se opět mohli navrátit k jejich rodnému běloruskému jazyku. Ti, co běloruštinu neovládali, se učili tento jazyk na kurzech. Po rozpadu Sovětského svazu, přesněji až v roce 1995, se ruština stala oficiálním jazykem společně s běloruštinou. A z toho opět vyplývá, že ruština je hlavním jazykem a běloruštinu ustupuje na podřadnou pozici z důvodu Lukašenkova nezájmu podpořit běloruský jazyk. Lukašenko se navrací zpět k sovětským

symbolům a tradicím, v nichž běloruština nemá své čestné místo. Hovoří se o tom, že běloruština postupem času zanikne, ale běloruská opoziční protilukašenkovská, tedy proběloruská inteligence stále věří, že toto nikdy nenastane.

1.1 Cíle práce

Bakalářská práce je členěna do tří hlavních kapitol, z toho dvě jsou teoretické a třetí je praktická. Teoretická část se pochopitelně bude odrážet v části praktické, aby byly splněny vytyčené cíle práce, které jsem si předem stanovila.

První kapitola se zabývá jazykem, řečí a procesem osvojování jazyka a jeho způsoby. Dále se zmiňuje o učení jazyka. Neopomenou vývoj stadia řeči. Kdy nastává přechod od percepcie řeči dospělého k porozumění řeči dospělého? Kdy člověk začíná mluvit?

Druhá kapitola se týká vysvětlení pojmu bilingvismu, a jaké jsou jeho typy. Dále v této kapitole představím pojmy interference, přepínání jazykového kódu, míchání jazyků. Budou zmíněny i takové termíny, jako diglosie a kreolské jazyky, k nimž se vážou dvě důležité jazykové míšeniny (hybridy), a to suržyk a trasjanka, které jsou spjaté s oblastí východní Evropy. Stručně popíši, jaké existují typy různých bilingvních společností a typy bilingvních rodin.

Ve své praktické části vycházím ze svých dotazníků, které jsem si sama sestavila. Anketa se skládá celkem z třiceti šesti otázek. Otázky se týkají především oblasti jazyka, rodiny a bilingvní výchovy a jejích výhod či nevýhod. Jedná se o velkou případovou studii, směřovanou na bilingvizmus u dospělých lidí, kteří pocházejí z Ukrajiny a Běloruska. Tato studie nám odhalí celou řadu zajímavých poznatků. Na základě odpovědí na otázky z předkládaného dotazníku lze vyvodit zajímavé závěry, které jsou podrobněji popsány v závěru poslední kapitoly.

2 Osvojení a učení se jazyka

2.1 Proces osvojení jazyka

Proces osvojení si jazyka je poměrně složité pro mentálně slabšího či postiženého jedince, protože může být od narození hluchý či může mít abnormálně nízký inteligenční kvocient (IQ), než u normálního zdravého člověka. Hluší a hluchoněmí lidé se učí znakovou řeč, která jim umožní komunikovat v běžném každodenním životě s tlumočníky, kteří také ovládají znakovou řeč. Existují filmy a dokumenty, které jsou tlumočeny do znakového jazyka. I v podvečerních zprávách vystupují tlumočníci, kteří přetlumočí mluvený jazyk do znakové řeči. Lidé, kteří mají Downův syndrom, si též osvojují jazyk složitě, ale dá se jim někdy rozumět, protože záleží na tom, do jaké míry mají vysoké postižení. Pokud mají nízké postižení mozku, hovoří poměrně dobře ve své rodném jazyce, a je jim dobře rozumět, avšak s přibývajícím věkem takoví jedinci ztrácejí schopnost dobré artikulace, a v tom důsledku jim zdravý jedinec rozumí špatně.

Pokud v těhotenství matka hovoří na svého nenarozeného potomka, sama ví, že plod je v určitém stadiu už vnímá matčiny zvuky, což je lékařsky prokazatelné a všeobecně známé. Je důležité komunikovat s nenarozeným jedincem. Je jasné, že dítě se učí od narození a následně si postupně osvojuje jazyk, což ve své publikaci uvádějí Harding-Esch a Riley¹ ve své monografii *Bilingvní rodina*. Každá matka, otec popřípadě příbuzní, pěstouni či poručníci učí děti od raného dětství svůj rodný jazyk. Dosud nebylo vědecky prokázáno, že by jiný živočišný druh kromě člověka uměl dosáhnout lidských komunikačních schopností. Ostatní živočišné druhy mezi sebou komunikují jinak, a to pomocí neartikulovaných zvuků a zvláštních pohybů.

Pochopitelně si děti při osvojování jazyka postupně učí jazykové vzorce a funkce, ačkoliv si to ještě z důvodu nízkého věku nemohou zcela uvědomit. V předškolním věku tj. od tří do pěti let je bilingvní dítě schopno rozlišit dva případně tři jazykové systémy. Většinou takové děti pocházejí ze smíšené rodiny, ale nemusí vždy tomu tak být, protože pokud se oba partneři stejné národnosti odstěhují do jiné země kvůli práci, to znamená, že se jejich potomek rychle asimiluje do dětské komunity ve školce či škole a dovede časem hovořit plynule oběma jazy-

ky, a následně pomáhají rodičům v komunikaci v novém jazyce hostitelské země. Schopnost učení se jazyku není vůbec omezena na určitý konkrétní jazyk. Není podstatné, k jaké jazykové skupině či větvi patří daný jazyk, zdali má hláskové písmo či obrázkové.

Vezměme si jeden příklad, který je spjat s tím, ve které komunitě dítě vyrůstá a žije. Pokud dítě bylo ve věku dvou let adoptováno z Rumunska slovenskými rodiči, musí se naučit hovořit plynule slovensky, a nikoliv rumunsky. Je to dáno tím, že daný jedinec už nežije v rodné zemi a nemá možnost přijít do styku s rumunským jazykem žádným způsobem.

Každá rodina je ve své podstatě jedinečná. Je samozřejmě lepší, aby byla rodina úplná, protože potomek potřebuje oba rodiče, protože každý z rodičů s ním tráví určitou část dne. Není dobré, jestliže dítě vyrůstá v neúplné rodině, protože to by mohlo mít negativní dopad na jeho verbální i neverbální stránku řeči, ale odrazilo by se to i v jeho psychice, chování a jednání. Může být i takový případ, kdy dítě žije jen s matkou, nebo jen otce, a ti ho naopak mohou podporovat a nechávat mu volný prostor, aby se mohlo rozvíjet jak po jazykové stránce, tak i po jiné (fyzické). Když se malé dítě narodí, má okolo sebe pouze omezený okruh členů rodiny. Tvoří jej v podstatě matka, otec, starší sourozenec a prarodiče. Je to všeobecně známý fakt, že rodiče učí své potomky hovořit svým jazykem. Tomu tak bylo už dávnověku. V předškolním věku se dítě dostává do jiného okruhu lidí, s nimiž se blíže seznamuje a asociuje se do jejich společnosti, tady se mají na mysli nové děti (jeho vrstevníci), kteří s ním hrají hry a komunikují s ním. Na základní škole se dítě dozví o jazyce mnoho zajímavého, protože paní učitelka má velký vliv na jeho další jazykový vývoj. Učí žáka správné a spisovné komunikaci v jeho rodném jazyce.

2.1.1 Učení se jazyka

Učení se jazyka se všeobecně definuje jako rozšíření rozsahu (rozpětí) významů, které mluvčí využívá v každé jazykové situaci. Každý člověk různého věku a pohlaví vstupuje do komunikačního aktu, a tím si také rozšiřuje svůj rozsah významů, a tudíž získá další poznatky a osvojí si kromě jazyka i jiné zajímavé poznatky z různorodých oblastí vědy, techniky a kultury. Tím, že se člověk učí číst a psát na základní škole, postupně se učí jednotlivě názvy písmen či znaků, ty pak skládá do slabik a slov. Ze slov skládá pochopitelně věty, každé slovo má jiný význam, ale existují slova totožného či podobného významu (synonyma), dále jsou to slova opačného významu (antonyma) a v neposlední řadě nesmíme opomenout slova, která se píšou stejně, ale mají jiný význam (těmto slovům říkáme homonyma). Slovo může znamenat

pouze jediný význam jako je například slovo podzim, ale jiné slovo může mít několik významů (př. Oko, kmen atd.)-tato slova se odborně nazývají polysémní. Z toho všeho vyplývá, že díky osvojení si mnoha nových významů, mluvčí dosahuje vyšší úrovně znalosti svého rodného jazyka, ale dokonce i jazyka jiného.

Učení se jakéhokoliv jazyka neznamena totéž, co učení se jazyku a jeho teorii. Pokusím se tento výrok jednoduše vysvětlit. V teorii jazyka se člověk učí původ jazyka, do jaké jazykové skupiny ho vědci zařazují a dále se člověk dovídá o skladbě slov pomocí jednotlivých slabik a hlásek (hláskosloví), vět (syntaxe), skloňování slov (flexe)-morfologie či historie jazyka. Pokud se však člověk učí jazyk, v praxi to znamená jeho aktivní použití. Potřebuje znát slova a jeho významy, každodenní fráze a dále jeho fonetiku, aby správně vyslovoval slova.

Bezpochyby můžeme říci, že učení se jazyků je doprovázeno určitým stupněm motivace, ale k tomu potřebujeme využít tu nejvhodnější příležitost. Jedině díky tomu se dítě má možnost se nacházet v různém prostředí, které je pro něj nejen zajímavé, ale i přínosné. Naučí se novou slovní zásobu a díky tomu lépe akceptuje a chápe funkci jazyka.

Už od pradávna byl jazyk sociálním jevem, což znamená, že naučit se a osvojit si jej patří k sociální aktivitě a duševnímu rozvoji ve vyjadřování se.

2.2 Uvědomění si vlastní dvojjazyčnosti

Pro většinu odborníků zabývajících se dětským bilingvizmem však zůstává otázkou, odkdy a jakým způsobem si děti vlastně začínají uvědomovat svoji dvojjazyčnost. Pokládají si různé otázky, které by jim objasnily, proč tomu tak je. Z jejich výzkumu a pozorování zcela jistě vyplývá, že děti v předškolním věku začínají aktivně a správně s velkou důsledností a pečlivostí dva nebo tři jazyky v závislosti od situace a potřeby použití jazyka. Naprostá většina tříletých dětí už mluví plynule a přirozeně, ale existují výjimky, některé děti hovoří již před třetím rokem svého života anebo naopak se rozmluví až ve čtyřech letech, což není na škodu, neboť každé dítě se vyvíjí jinak a individuálně. Každý člověk je jedinečný a odlišný. Volba jazyka, v jakém započnou konverzaci s rodiči či se svými vrstevníky jim nečiní potíže. Pro takové jedince je to naopak velká výhoda, protože může být prostředníkem lépe řečeno pře-

kladatelem pro ty mluvčí, kteří nerozumí jazyku promluvy, a proto jim tito jazykově talentovanější lidé vše vysvětlí v druhém jazyce, kterému posluchač rozumí.

Pokud bude bilingvní dítě s kombinací ukrajinský a rumunský jazyk hovořit s otcem rumunsky a bude mít na návštěvě ukrajinské kamarády, přeloží jim rozkaz, který řekl otec svému dítěti v rumunštině, protože tito kamarádi neumí rumunsky. Po této odehrané jazykové situaci podle vědců může dojít k tomu, že dítě si uvědomí svoji jazykovou nadřazenost nad ostatními dětmi už během promluvy, ale není jasné, zda si uvědomí či neuvědomí svoji dvojjazyčnost, neboť to menší dítě v předškolním věku nemusí zcela chápat, co znamená dvojjazyčnost, ale pokud dítě navštěvuje základní školu, si svou dvojjazyčnost uvědomuje. Většinou starší dítě lépe rozlišuje oba jazykové systémy a nemísí jazykové kódy, jako mladší dítě. Zcela přirozeně se každé dítě položí rodičům otázku ohledně toho, jakým jazykem (jazyky) hovoří. Ze sociolingvistického úhlu pohledu děti nejsou schopné rozdělit jazyky do určitých kategorií. Význam znalosti světových jazyků je pro děti nepochopitelný.

Dvojjazyčnost je pevně spojována s identitou a původem člověka. Tím, že jedinec ovládá dva jazyky, se cítí být výjimečným a užitečným. Dospívající děti se cítí být jedinečnými, neboť tuto svoji jazykovou výhodu používají k tomu, aby pomohli svým jednojazyčným spolužákům s osvojením si jazyka. Tito někteří spolužáci mohou nedostatečně ovládat daný jazyk, a proto jim bilingvní vrstevníci pomohou.

Dospělý bilingvista se necítí výjimečným, ani vynikajícím, naopak to považuje za velkou výhodu, kterou využívá ve svých studijních a pracovních příležitostech. Na závěr lze dodat, že díky dvojjazyčnosti mluvčí získává nový obzor a rozšiřuje si okruh znalostí, což je pro jeho budoucí vývoj klíčové. Jazyk je spojen s asociací, představivostí ale také i myšlením.

2.3 Učí se člověk druhý jazyk stejně jako první?

V průběhu osvojování si jakéhokoliv jazyka bez rozdílu pomáhají mluvčímu jeho vlastní myšlenky a představy či příběhy. Ale musí mít na zřeteli to, že tyto tři jmenované faktory komplikují učení se druhého či dalšího jazyka. Na samém začátku učení se jiného jazyka než prvního se projevuje jev, který se nazývá interference. Ta se postupně vytrácí tím, že člověk ovládá druhý jazyk na vyšší úrovni, než doposud.

Termín **interference** doprovází bilingvismus ruku v ruce, protože si dítě osvojuje postupně oba dva jazyky od dětského věku. Interference znamená jazyková odchylka pod vlivem působení druhého (slabšího jazyka). Dále je spojena s jazykovou výpůjčkou, protože v průběhu komunikace dítě neví nějaké slovo z prvního jazyka či si nemůže na něj vzpomenout, a proto použije, neboli si vypůjčí potřebné slovo z druhého jazyka.

Podle české odbornice na dětskou komunikaci Morgensternové a kol.² se interference projevuje ve všech jazykových rovinách, jako např. z hlediska fonologického, lexikálního, syntaktického ale může se objevit v mluveném či psaném projevu.

Tyto tři ženy rozdělily interferenci na dva základní důležité typy:

1) Interference statická

Té se tak říká proto, že pokud mluvčí započne svou konverzaci v jazyce, který ovládá méně, je často doprovázen nesprávným přízvukem, i přesto, že ho aktivně používá. Takový člověk hovoří i několika jazyky. V podřízeném jazyce jsou chybně užívané syntaktické větné konstrukce, dále to mohou být špatně osvojená gramatická pravidla.

2) Interference dynamická

Dynamická znamená pohyblivá a okamžitě proměnlivá, a tudíž to lze chápat jako pouhou jednorázovou odchylku v krátkém časovém úseku.

Tento pojem není spojen pouze s bilingvismem, ale dokonce se může objevit v překladech jak písemných, tak i v ústních. Pokud překladatel neovládá na dostatečné úrovni výchozí jazyk nebo naopak cílový jazyk, vznikne chybný ale hlavně nekvalitní překlad. Tímto způsobem to vyložil a vysvětlil studentům v předmětu Teorie a kritika překladu jeden velmi známý překladatel z rumunského a francouzského jazyka pan doktor Jiří Našinec, který v současné době vyučuje na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Bilingvista si osvojuje další jazyk podobně, jako si osvojil ten první, avšak se může stát, že si může osvojit chybně jakoukoliv jazykovou rovinu (flexi, syntax či hlásku atd.) Zde dochází k interferenci. Lze jen velmi obtížně rozpoznat chyby, které vznikly již při znalosti prvního

jazyka. Nezáleží vůbec nad to, zda jsou to jazyky příbuzné či nepříbuzné, jedná se o tytéž chyby.

Nakonec je velmi podstatné to, že dítě už od narození navazuje kontakt s jedincem, pro nějž je velkou oporou. Díky důvěře, kterou má dítě k dané blízké osobě, si snáz silně upevňuje správně jazykové vzorce spisovného jazyka, a proto umí vytvářet a poskládat větné celky tak, aby dávaly smysl. A následně si vše ověří při komunikaci se staršími mluvčími.

2.4 Společenské faktory v rodinném prostředí

V této podkapitole budou vyjmenovány ty nejdůležitější faktory, které se týkají situace v rodině, dále jakým způsobem členové rodiny ovlivňují vývoj dítěte. Dalším nezbytným faktorem je jistě povolání a vzdělání rodičů dětí, které zcela jistě ovlivňuje vývoj řeči dítěte. Jan Průcha³ vymezil čtyři základní body. Já jsem pro přehlednost pozměnila znění otázek oproti monografii Jana Průchy.

1) Jak vypadá situace v rodině? A jak je ovlivněn vývoj jazyka dítěte?

Jazykový vývoj dítěte je určitě ovlivněn tím, jestli žije v úplné rodině, to znamená s oběma rodiči, či pouze s jedním rodičem. Oba dva rodiče se podílejí na jazykové i celkové výchově dítěte. Když se rodiče rozvedou, a dítě je většinou svěřeno do výchovy matky. Děti pocházející z neúplných rodin, v níž chybí jeden z rodičů, mohou tento nedostatek nahradit komunikací se svými prarodiči nebo jinými rodinnými příslušníky.

1) Jak vypadá situace v rodině? A jak je ovlivněn vývoj jazyka dítěte?

Doporučuje se pro zdravý vývoj dítěte, aby žilo v úplné rodině, protože se oba dva partneři aktivně podílí na jazykové a celkové výchově svého potomka. V neúplných rodinách vývoj jazyka dítěte vypadá následovně. Pokud se oba partneři rozejdou či rozvedou, kvůli tomu, že si nerozuměli, se pevně dohodli na tom, v čí péči dítě zůstane, většinou to bývá matka, ale někdy o dítě pečuje i otec. Rodina, v níž chybí jeden z rodičů, je neúplná, ale komunikační nedostatek mezi dětmi a jedním rodičem bude nahrazen a doplněn komunikací s příbuznými.

2) Jaký je vliv ostatních členů rodiny na jazykový vývoj jedince?

Záleží na tom, kolika početná rodina je. Určitě na dítě má velmi pozitivní a blahodárný vliv to, zda má jednoho či více sourozenců, zde může docházet k rychlejšímu vývoji dětské řeči, lépe si osvojuje slova a spojení, protože je má možnost od svých starších sourozenců uslyšet. Pokud dítě nemá sourozence, má možnost komunikovat s prarodiči, strýci či tetami, i to jim dává novy lepší rozměr v komunikaci a vývoje vlastní řeči.

3) Jak povolání ovlivňuje vývoj dítěte?

Velmi podstatným faktorem na vývoj dětské řeči může mít původ a povolání rodičů. Záleží na tom, do jaké společenské vrstvy rodina patří a odkud mají původ rodinní předkové dětí. Rodiče by se měli svým dětem věnovat a rozvíjet jejich komunikační dovednosti, které mohou posílit pomocí her, knížek a filmů (vhodných pro děti). Pokud se rodiče dětem moc nevěnují a nechávají je často samotné v jejich pokoji, to bude mít zcela pochopitelně negativní dopad na jejich výchovu a jazykový vývoj. Z toho vyplývají odlišnosti komunikačního chování rodičů s dětmi bez ohledu na to, z jaké společenské vrstvy pocházejí.

4) Jak vzdělání rodičů ovlivňuje komunikační prostředky dětí?

Výše dosaženého vzdělání obou rodičů nepochybně také působí na jazykový vývoj dětí. Pochopitelně dítě bývá častěji s matkou, než s otcem, což je dáno tím, že matka nepracuje a otec naopak musí živit rodinu. Matka učí své děti svoji mateřštinu, pokud dítě nevychovává příbuzný či poručník. Ve studii amerického psychologa a lingvisty McCarthyho³ z roku 1930 se jasně potvrdilo, že americké děti z vyšších společenských vrstev používaly v promluvě delší věty a složitější větné konstrukce než děti pocházející z nižší sociální třídy.

2.5 Jak se vyvíjí řeč u člověka v počátečních stádiích?.

Po narození novorozeně neumí mluvit jako dospělý člověk, proto komunikuje s matkou jinak. Miminko vyjadřuje své potřeby pláčem a křikem, ale maminky zpočátku nepoznají, co malé dítě potřebuje, a proto se pokouší přijít na to, co má pro něho udělat, aby neplakalo a cítilo se komfortně. Takto vypadá počátek dětské komunikace s matkou. Člověk má geneticky zakódované to, že se v průběhu vývoje a růstu učí svoji rodnou řeč. Dítě má svoji řeč jako

jsou například zvuky, gesta a výraz obličeje. Od půli roka po narození dítěte dochází ke změně ve vývoji řeči. Opakuje a vyslovuje jednotlivé slabiky slov, které slyší od rodičů. Z těchto slabik si postupně skládají jednotlivá a jednoduchá slova. Desetiměsíční dítě už mnohem lépe rozumí mateřskému jazyku, a proto je schopno rozumět výrazům (popřípadě příkazům) rodičů (např. papej, nehapej, nesmíš apod. a následně dochází tomu, že vyslovuje své první slova, jako jsou např. máma, táta, bába a není. U bilingvní výchovy se to vypadá u vývoje jazyka následujícím způsobem, a tím je počáteční a postupné rozlišení či rozpoznání mateřského (tedy prvního jazyka) od cizího jazyka (druhého jazyka). Dvouleté děti aktivně používají snadno zapamatovatelná a jednoduchá slovní spojení (o dvou či třech slovech), která potřebují ke každodenní komunikaci s rodiči. Od tří let dochází u dětí k prudkému nárůstu slovní zásoby, ale také hovoří s rodiči a jinými členy rodiny plynuleji. Obecně platí, že holčičky hovoří lépe a rychleji, než chlapci, kteří jsou ve vývoji jazyka pomalejší. Postupně se však tyto rozdíly stírají s vyšším věkem dětí u obou pohlaví.

Stadia řečového a komunikačního vývoje dítěte

Jan Průcha⁴ v tabulce názorně uvádí, jak vypadá řečový a komunikační vývoj dítěte.

Receptivní vývoj	Produktivní vývoj
0-3 měsíce	
Postupně rozlišuje lidský hlas od jiných zvuků.	Pláče, vydává různé reflexivní zvuky.
Lokalizuje hlas matky	Začne broukat okolo 8. týdne svého věku
Reaguje očima nebo i pohyby hlavy na verbální podněty.	Směje se při stavu spokojenosti, křičí, když má hlad či se cítí nepohodlně.
4-8 měsíců	
Reaguje na některé rozdíly v přízvuku a intonaci vět.	Žvatlá, opakuje různé hlásky a slabiky.
Rozpoznává slova ve větách, která slyšelo předtím zvlášť	Dítě začíná napodobovat pohyby rtů a jazyka a odezírá z tváře mluvícího subjektu.
Při komunikaci používá gesta.	Často nově naučenou používá mimiku tváře a gesto rukou.
Umí rozpoznat slova z dětské knihy, kterou mu četli rodiče již před dvěma týdny.	Snaží se navázat i udržovat komunikační kontakt s matkou a blízkými osobami.

10-12 měsíců	
Rozumí některým výrazům dospělého (např. malá, ham, nesmíš, pojd' sem).	Vyslovuje svá první slova, která si jeho matka zaznamená.
Reaguje na vyslovení svého jména a také na rituální situace. (Udělej malá).	Komunikuje s matkou a jinými dospělými osobami prostřednictvím úsměvu, pláče, gesta a jednodruhových řečových signálů.
Projevuje se u něho schopnost rozpoznat řeč v mateřském jazyce a v cizím jazyce.	

2.5.1 Přejchod od vnímání (percepce) k porozumění řeči dospělého

Podle českého jazykovědce Jana Průchy⁵ už dítě ve věku osmi měsíců spontánně rozpoznává rozdíly a odchylky významu slov ve větách či větných spojení, které rodič vysloví v dané situaci, protože jsou vhodné. Dále Jan Průcha⁵ dospěl ve svých výzkumech a pozorování k závěru, že děti od deseti do dvanácti měsíců bezproblémově rozumí až téměř dvaceti slo-
vům nejčastěji opakovaně a aktivně použitými dospělými mluvčími. Od jednoho roku dítě pomalu začíná reagovat na okolní verbální podněty od dospělých. Tím, že dítě rozumím danému jazyku, dochází k mluvené řeči, a tudíž k její produkci. Porozumění jazyku je mnohem snazší, než jeho aktivní použití (mluvená část řeči).

Chování dospělých osob (rodičů) je velmi úzce spjato s osvojováním jazyka u jejich potomků, protože jsem v každodenním stálém kontaktu. Téměř každý rodič věnuje dítěti svůj čas. Každé dítě si potřebuje hrát, aby rozvíjelo jak svoji motoriku, tak i jazyk, který hraní doprovází. Dítě si snadno upevňuje správně jazykové vzorce. Při hraní se rozvíjí jeho jazyková představivost. Dospělý člověk se musí přizpůsobit potřebám dítěte a vzájemně mu naslouchat. Prostřednictvím sociální interakce se vyvíjí dětská řeč, a to zprostředkovává komunikaci mezi dětmi a dospělými. Zde uvádím schéma sociální interakce probíhající mezi dospělým a dítětem.

Jan Průcha⁶ uvádí tři důležité body jazykového chování mezi dítětem a dospělým.

- 1) Dospělý působí na dítě, svou přítomností, řečí a tělesnými dotyky.
- 2) Dítě na dospělé reaguje svým chováním, i včetně chování preverbálního.
- 3) Chování dítěte vyvolává to, že dospělí přizpůsobují svou řeč i chování komunikačním možnostem dítěte.

2.5.1 Kdy dítě začíná mluvit

Odborníci se největší pravděpodobností domnívají a shodují se vzájemně na tom, že dítě začíná mluvit jediné od chvíle, kdy vysloví svou první větu tvořenou dvěma, třemi či čtyřmi slovy. U každého dítěte se vyvíjí řeč různým tempem. Dítě tvoří po půl roce svého života své první slabiky a po dovršení jednoho roku či o něco později umí tvořit krátká větná spojení, která označují osoby a předměty nacházející se v okolí dítěte. Počet prvních osvojených slov se a jejich struktury se u dětí zdatně odlišují.

Pro pochopení symbolické funkce jazyka u dětí je pro ně nejstěžejnější věk od osmnácti do dvaceti čtyř měsíců. Takto staré děti si postupně osvojují slova, která pojmenovávají věci, osoby a jevy. Velmi prudce narůstá slovní zásoba u dětí.

Bylo zjištěno, že dítě umí ve dvou letech aktivně používat přibližně 200-300 slov, ale počet se může malinko lišit kvůli tomu, že každé dítě se po jazykové stránce vyvíjí různě. Ve třech letech počet slov vzroste až téměř šestinásobně, konkrétněji 900-1700 slov. K tomuto výsledku dospěl český psycholingvista Příhoda.⁷ Rozdíly v počtu slov mezi dětmi je podmíněno vspělostí dítěte, ale také na tom, v jakém prostředí dítě žije a kdo ho ovlivňuje. Záleží i na vývoji lexikální roviny jazyka, která jsou nedílnou součástí promluvy dítěte.

⁷ Průcha, Jan. Dětská řeč a komunikace, 2011, str.48

3 Bilingvismus

Pojem bilingvismus patří ke klíčovým pojmům v jazykovědě. Je pro mnoho méně vzdělaných či nevzdělaných lidí zcela neznámým. Tento termín nepochybně znají jazykovědci, filologové, překladatelé, učitelé, psychologové, neurologové a mnozí další. Zejména v posledních desetiletích se oproti minulému století začal zkoumat mnohem více a zevrubněji.

Už od pravěku lidé mezi sebou komunikovali gesty a posunky malovali na stěny v jeskyních obrazy. Ve starověku vznikala písemná forma jazyka, a to proto, aby se v archivech dochovaly ty nejdůležitější státnické písemnosti, jakými byly například obchodní smlouvy, zákoníky a jiné listiny.

Jazyk je potřebný ke vzájemné komunikaci mezi lidmi. S pojmem bilingvismu se můžeme setkat ve starověku i středověku, protože vládcové potřebovali prostředníka, který jim přetlu- močí poselství od vyslanců jiné země. Díky tomu vládce rozuměl a pochopil všechny souvislosti. Z toho vyplývá, že od dávných dob byl člověk schopen hovořit dvěma či více jazyky, a proto tento termín vědci pojmenovali bilingvizmem neboli dvojjazyčností. Jan Průcha¹ ve své práci týkající se dětské řeči se vyjádřil k tomu, že bilingvizmus je jedním z hlavních objektů bádání mnohých vědních disciplín, a to především psycholingvistiky, sociolingvistiky, etnologie a jiných.

Vedle bilingvismu se můžeme v jazykovědě setkat ještě s termínem trilingvismus a multilingvismus. Trilingvismus označuje mluvčího, který je schopen ovládat tři jazyky a multilingvismus znamená, že jedinec se dohovoří několika jazyky. Takovému jedinci, který hovoří několika jazyky, se říká polyglot.

O bilingvismu se v poslední době hovoří velmi často, a to hlavně proto, že mnoho dětí pochází ze smíšených manželství. Rodiče různé národnosti se většinou rozhodnou pro dvojjazyčnou výchovu dětí. O dvojjazyčnosti se můžeme dočíst v různých odborných lingvistických publikacích a knihách, např.: Pokusme se nyní odpovědět na otázku, proč se stal bilingvismus fenoménem. Je to dáno, za prvé, tím, že *„na světě existuje přibližně 6000 tisíc jazyků. Za druhé se mylně domníváme, že se bilingvismus týká pouze malého počtu lidí, což není pravdivé tvrzení.“* Naopak se uvádí, že *překvapivě dvě třetiny celkové světové populace žije a vyrůstá v dvojjazyčném prostředí.*²

Trilingvismus se stává v posledních letech známějším a méně nezvyklým; to dokládají i moji respondenti z jižní Ukrajiny, kteří uvedli následující jazykové vzorce: a) ukrajinština, ruština a rumunština, b) ukrajinština, ruština a polština, c) ukrajinština, ruština a angličtina. Trilingvismus znamená schopnost člověka hovořit třemi na jazyky na určité úrovni. Jedinec, který hovoří několika jazyky a ovládá je, se nazývá polyglot. Linda Hermanová³ zabývající se bilingvismem u dětí poukazuje na to, že děti pocházející ze smíšených manželství si ve velké většině případů osvojují odmala jazyky obou rodičů, a tudíž se samovolně stávají bilingvními mluvčími. Smíšený pár se ve většině případů shodne na bilingvní výchově dětí; často jim to poradí dětská lékařka, logopedové a psychologové. Takové děti budou mít v budoucnosti velkou výhodu, neboť si většinou osvojí velmi snadno jakýkoliv jazyk.

Obecně panuje mylné mínění, že existuje velmi nízký, resp. zanedbatelný počet dvojjazyčných lidí, ale tento výrok lze vyvrátit. Pro člověka, který není zcela podrobně obeznámen s touto problematikou, je překvapivé, že až dvě třetiny celkové populace žije a vyrůstá v dvojjazyčném prostředí. Dvojjazyčné prostředí definujeme jako takové, ve kterém probíhá dvojjazyčná výchova, kde oba partneři mluví na své děti každý svým jazykem. Dále by bylo možné definovat dvojjazyčné prostředí jako územní celek (stát), v němž jsou dva a více oficiálních úředních jazyků, ať již oficiálně uznávané či neuznávané. Takovými zeměmi jsou například Švýcarsko, Bělorusko, Kanada, USA, Belgie, Ukrajina aj.

Jak vypadá takový bilingvismus v praxi?

Na tuto otázku lze odpovědět poměrně jednoduše. Například, rodina pocházející z Ukrajiny se musí přestěhovat do České republiky za práci a lepšími životními podmínkami. Rodiče posléze musí zapsat své děti do české školy. Jejich dětem nezbývá nic jiného než se naučit vedle ukrajinštiny či ruštiny český jazyk. Český jazyk je jazykem většinové společnosti. Rodiče se též učí česky, aby zde dostali novou práci. Po nějaké době se tato ukrajinská rodina může snáze přizpůsobit v české společnosti. Další vhodnou odpovědí na tuto otázku může být i následující případ: Rodiče totožné národnosti žijí ve státě, v němž mohou být dva či více oficiálních úředních jazyků a jejich děti se přirozeně odmala učí tyto jazyky. Bilingvismus se pěstuje i ve smíšených manželských párech, kdy se jejich potomci učí oběma jazykům. Ještě existují velké výjimky potvrzující pravidlo u dětí pocházejících rovněž ze smíšené rodiny, kde však jejich rodiče nemusí či nechtějí učit svoje děti oběma jazykům. Pro lepší pochopení uvedu konkrétní případ: Moje matka je dcerou Polky a Maďara a narodila se v Československu,

ale její rodiče ji nikdy nenaučili své rodné jazyky, protože jim to připadalo zbytečné a nepodstatné. Maminku učila polsky její babička, díky níž se může polsky domluvit.

Nyní se pokusím nastínit a přiblížit jazykovou situaci v zemích východní Evropy. Touto problematikou se zabývá celá řada vědců, např. L. Masenko, S. Gajda, H. Zalijnjaková, H. Cyhun, N. Mečkovská, A. Marková aj. Z našich lingvistů pak J. Nekvapil, M. Nábělková, H. Gladková, M. Gieger, M. Sloboda, M. Sokolová, D. Slančová aj. Jazyková otázka na Ukrajině a v Bělorusku je v obou dvou případech bez rozdílu spojena především s politikou. Zde je možné uplatnit termín bilingvismus, protože jak na Ukrajině, tak i v Bělorusku lidé hovoří, popřípadě ovládají oba své jazyky na komunikační úrovni. Lze téměř s jistotou tvrdit, že již od dávného středověku lidé v Kyjevské Rusi a Turovském knížectví (dnešní území Běloruska) byli dvojjazyčnými, protože vedle sebe koexistovaly jazyk místní používaný v běžné denní praxi (staroukrajinašтина a staroběloruština) a jazyk církevní (církevněslovanský). Lidé z nižších vrstev společnosti byli pasivně bilingvní, neboť církevní slovanštinou nehovořili a ani nepsali, oproti vzdělancům, kněžím apod. Ve Velkoknížectví polsko-litevském jsme mohli zaznamenat tyto jazykové vzorce: polština a litevština; latina a polština; polština a běloruština apod. V knížectví Haličském a Volyňském byly jazykové vzorce následovné: polština a ukrajinašтина či latina u vzdělaných vrstev. V Bukovině, která byla součástí Sedmihradska (dnešní Rumunsko), byl bilingvismus rumunsko-ukrajinský či ukrajinsko-rumunský. Na západní Ukrajině, jak již bylo uvedeno, se hovořilo polsky a ukrajinsky, avšak polská šlechta a vzdělanci zde měli větší převahu. Ukrajinašтина v této oblasti začala mít silnou pozici až ve 20. letech minulého století, a to z důvodu Leninovy politiky. Povolil tzv. místní nacionalismy, tedy národní kulturu a jazyk. V tomto období pozorujeme něco jako ukrajinský monolingvizmus. V Zakarpatí lidé hovoří svým místním dialektem či mikrojazykem (rusínštinou). Samozřejmě mohou existovat i mluvčí, kteří vedle rusínštiny ovládají slovenštinu, maďarštinu či rumunštinu. Ve východní části Ukrajiny (pod ruským vlivem) nikoho nepřekvapí rusko-ukrajinský bilingvismus, popřípadě dochází k ruskému monolingvizmu podle tvrzení H. Zalijnjakové. Problematickým územím z hlediska jazykové politiky a situace zůstává autonomní republika Krym, která byla v roce 1954 darovaná sovětským generálním tajemníkem Nikitou Chruščovem Ukrajině na počest třístého výročí Perejeslavské rady (1654). Nyní se Krym díky referendu připojil k Ruské federaci (březen 2014). Na Krymu žije více než 58% rusky hovořících obyvatel, dále jsou tam obyvatelé mluvící ukrajinsky, a nejmenší procento tvoří krymská místní původní tataršтина. Bohužel, i v odborné

literatuře se zapomíná na další bilingvní vzorce, jako jsou ukrajinština a jidiš nebo ruština a jidiš, příp. polština a jidiš. Máme-li to celé shrnout po jazykové stránce, pak jak Ukrajina, tak i Bělorusko jsou jazykově heterogenní, ačkoliv na těchto územích převládá zcela jasně perspektivní mezinárodní ruština. Z mého výzkumu ovšem vyplynulo, že v jihozápadní a západní Ukrajině převažuje ukrajinsko-ruský bilingvismus a nikoliv naopak. Je to dáno tím, že tyto oblasti spadaly dříve pod Habsburskou říši a tamní politika umožnila obyvatelstvu jazykovou svobodu ve vyjadřování, školství a v kultuře. V oblasti Bukoviny s centrem v Černovicích dominuje ukrajinsko-rumunský bilingvismus. V Bělorusku je to naopak rusko-běloruský bilingvismus, popřípadě na západě Běloruska by to byl vzorec bělorusko-polský, a v oblasti Bialehostoku - polsko-běloruský, neboť zde žije běloruská menšina. Carská, ani sovětská politika nebyla nakloněna bilingvistice. Silná rusifikační politika omezovala aktivní užívání běloruštiny a ukrajinštiny jak v 19., tak i 20. století. V sovětské době to bylo s postavením ukrajinštiny a běloruštiny velmi špatné, protože ruština vytěsnila tyto jazyky ze školství, vědy a kultury, neboť měla mnohem větší slovní zásobu; navíc je ruština úředním jazykem OSN. Po roce 1991 došlo k postupné demokratizaci bývalých sovětských republik. Ukrajinština se stala jediným státním jazykem, ale v skutečnosti je to s postavením ukrajinštiny na Ukrajině stále velmi špatné.

Po sjednocení USSR s oblastmi Haliče, Volyně, Bukoviny a Podkarpatské Rusi v roce 1939 došlo k velmi silné rusifikaci, která se projevila především v kultuře, vědě a školství. Stahovaly se z tisku a vydavatelství ukrajinsky psané knihy, časopisy a noviny. Ve školství se musely používat jen schválené ruský psané učebnice a jiné školní studijní pomůcky. Platily zde sovětské zákony, které byly rovněž psané ruským jazykem. Spousta ukrajinských lidí ze západu Ukrajiny odmítala mluvit rusky na úřadech a na policii atd., a proto si brali s sebou ruskojazyčné tlumočníky. Lidé se kvůli lepším životním podmínkám museli stěhovat do velkých měst, ale zde se hovořilo především rusky, a proto se rychle nově přistěhovalí lidé museli, co nejrychleji osvojit ruštinu, ale docházelo k tomu, že začali míchat dva jazykové systémy dvou příbuzných jazyků. Tento jev je nazýván suržykem. Ukrajinu na rozdíl od Běloruska zasáhl silný hladomor v roce 1932-1933.

V Bělorusku tomu tak bylo naprosto stejně. Došlo taktéž ke sjednocení obou území Běloruska. Následovaly silné represe na nepohodlné lidi, kteří nesouhlasili s komunistickým sovětským režimem, a proto byla zcela všechna inteligence zastřelena. Lidé opouštěli hromadně vesnice, aby se měli lépe. Běloruskojazyčné chudé původně vesnické obyvatelstvo začalo

mísit ruštinu s běloruštinou, aby se naučili ruštinu nutnou pro život, a této smíšenině se odborně říká trasjanka.

3.1 Definice bilingvismu

Definovat bilingvismus není vůbec jednoduché. Lingvisté zabývající se danou problematikou se mohou ve svých tvrzeních shodovat či naopak rozcházet se; mnohdy si dokonce odporují.

S velmi zajímavou definicí bilingvismu přichází např. lingvista Macnamary: „ *Bilingvní jedinec je ten, který disponuje alespoň minimální kompetencí v jiném než mateřském jazyce v nejméně jedné ze základních jazykových dovedností (porozumění, mluvení, čtení, psaní).*“⁴

Tuto definici bychom mohli chápat i tak, že každý mluvčí jakéhokoliv jazyka by se mohl považovat za bilingvního, protože v podstatě může znát jakýkoliv jazyk, jestliže ovládá alespoň jednu z uvedených základních dovedností.

Jak jsme se již zmínili, existují různé definice bilingvismu. Obecně platí, že bilingvismus znamená schopnost alternativně používat dva jazyky (nebo dvě varianty jednoho, např. dva dialekty). Bilingvismus je ovládnutí dvou jazyků na úrovni rodilého mluvčího. Např. podle ruského jazykovědce V. Akulenka se bilingvismus definuje jako schopnost jedince používat v řeči dva jazyky.⁵ T.K. Bhatia a W.C. Ritchie ve své definici hovoří o individuálním a kolektivním bilingvismu⁶.

Jak uvádí J. Průcha, „*Bilingvisté jsou jednotlivci nebo skupiny lidí, kteří získali komunikační dovednosti pro mluvené a/nebo psané projevy, s různou mírou jejich ovládnutí, a jsou schopni komunikovat s mluvčími jednoho či více jazyků v daném společenství.*“⁷

Každému, kdo se zabývá otázkami bilingvismu, je velmi dobře známa definice amerického lingvisty L. Bloomfielda (1933), podle něhož je bilingvismus schopnost ovládnutí dvou jazyků na úrovni rodilého mluvčího, stupeň dokonalosti u jazyků nelze definovat, a proto se z nerodilého mluvčího stává bilingvista, jehož rozlišení je relativní.

E.Haugen (1953) tvrdí, že bilingvismus začíná tehdy, když mluvčí jednoho jazyka umí vytvářet celistvé a smysluplné promluvy v jiném jazyce.

Podle W.F.Mackeyho (1962) je bilingvismus chápán jako střídavé užívání dvou či více jazyků jedním člověkem.

U Grosjeana⁸ se dočteme, že „*bilingvismus je pravidelné používání dvou nebo více jazyků.*“

3.2 Typy bilingvismu

Ján Štefánik⁵ uvádí celou řadu nejrůznějších typů bilingvismu, které definuje podle různých aspektů. Mezi nejdůležitější patří míra ovládnutí obou jazyků, období kdy se jedinec stane dvojjazyčným nebo společností, v níž takový mluvčí vyrůstá a žije. Nelze opomenout ani to, kde se člověk naučí a osvojí svůj druhý jazyk a dále jak aktivně oba dva jazyky používá.

Následně, v souladu s J. Štefánikem, uvádíme nejdůležitější typy bilingvismu, které se dle našeho názoru vyskytují u bilingvistů nejčastěji; zaměříme se i na ty typy, které jsou spojeny s naším výzkumem (podrobněji viz kapitola Analytické zpracování dotazníků).

Bilingvismus spontánní znamená, že bilingvista vyrůstá a žije v prostředí, v němž se nejen oba dva jazyky vyskytují, ale i používají. Tímto způsobem si mluvčí přirozeně osvojí oba dva jazyky. Partneři odlišné národnosti hovoří na dítě oběma jazyky, a tudíž dochází k aktivní bilingvní výchově dítěte, což pro něho bude do budoucna bezesporu výhodné. Je však třeba si uvědomit, že každý z partnerů by měl při komunikaci s dítětem striktně používat pokud možno jen jeden jazykový kód, aby u dítěte nedocházelo k potenciálnímu míšení obou jazyků.

Bilingvismus záměrně získaný

S tímto typem bilingvismu se můžeme setkat nejčastěji, protože je velmi rozšířený u dětí předškolního či školního věku. Děti v rámci předškolní a školní výuky mají možnost se naučit cizí jazyk a následně si daný jazyk postupně osvojit.

Jestliže si bilingvní jedinec začal odmala osvojovat oba dva jazyky současně a druhý jazyk si začal osvojovat do tří let, pak tento typ **bilingvismu nazýváme simultánním**.

Sukcesivní bilingvismus je definován jako osvojení mateřského, respektive prvního jazyka u mluvčího, ve velmi brzkém dětství; později se jedinec učí druhý jazyk v mateřské škole či na prvním stupni základní školy. Při zpracování dotazníků jsem se s touto formou bilingvismu setkávala poměrně často. V našem kontextu se jedná o rodiče z Ukrajiny, kteří se přestěhovali

za prací do jiné země; jejich děti se učí jazyku hostitelské země, nicméně rodiče i dále komunikují s dítětem ve své rodné řeči.

Podřízený bilingvismus se vyskytuje u jedince pocházejícího z jiné etnické menšiny, který se na základní škole cíleně učí jazyk většinové společnosti dané země. Jako příklad nám mohou posloužit běloruské děti, které žijí v Ruské federaci a učí se ruštinu.

Pod pojmem **receptivní bilingvismus** chápeme takového mluvčího, který rozumí jazyku jednoho z rodičů či obou rodičů, ale tímto jazykem vůbec nehovoří. S takovými případy se lze setkat v rodinách imigrantů či ve smíšených manželstvích. S takovýmto typem bilingvismu mám bezprostřední zkušenost ze své vlastní rodiny, kde moje matka pochází ze smíšeného manželství. Její otec je Maďar a matka – Polka. Moje matka tak sice rozumí pouze polsky, avšak aktivně tento jazyk nepoužívá.

Společenský bilingvismus neboli sociální je spjat především se skupinou tvořenou bilingvními mluvčími, která žije ve dvojjazyčném prostředí. Takto vidí současnou jazykovou situaci na Ukrajině někteří ukrajinští lingvisté (např. L. Masenko²), která v rámci tzv. masového bilingvismu nahlíží i tento typ bilingvismu.

S **asymetrickým bilingvismem** se pojí nestejně ovládnání jednoho jazyka ve srovnání s jiným jazykem či jazyky. Jedná se o čtyři základní jazykové kompetence, jako jsou poslech, psaní, četba a mluvení, jež jsou nezbytné k úplnému ovládnání jazyka. Tento typ bilingvismu, jak se domníváme, je rozšířený v celé řadě zemí EU, ale také na Ukrajině, v Bělorusku či v Ruské federaci apod. Nejen Ukrajina, ale hlavně Bělorusko je příkladem markantního asymetrického typu bilingvismu. Je všeobecně známo, že většina Bělorusů ovládá především ruský jazyk, zatímco běloruštinu ovládá buď špatně či zcela ne. Špatná znalost rodné běloruštiny vychází velmi často z toho, že ji Bělorusové aktivně nepoužívají, neboť pro ně není perspektivní. Mluvčí se jí sice učil ve škole, ale ostatní předměty absolvoval v ruském jazyce. Takový mluvčí má pak problémy s mluvením a psaním,

zejména pak s psanou formou běloruštiny, neboť běloruština má dva pravopisy, a to taraškevicu (neoficiální) a narkamovku (oficiální).

Pro diagonální bilingvismus je typické ovládnání nespisovné a nářeční formy jazyka, ale dokonce i nepřibuzného spisovného jazyka. S tímto typem bilingvismu se lze setkat v Mol-

davsku, Bělorusku, na Ukrajině apod. Na jihozápadní Ukrajině může mluvčí ovládat jak ukrajinštinu, tak i rumunštinu, pokud pochází z ukrajinsko-rumunské rodiny. V Zakarpatské oblasti se pak nezdá setkáváme s rusínsko-maďarským bilingvismem, což v našem kontextu může sloužit jako typický příklad diagonálního bilingvismu.

Dominantní bilingvismus znamená, že bilingvista ovládá jeden jazyk ve vyšší míře, než jazyk druhý. Námi dotazovaní respondenti z jihozápadní Ukrajiny na otázku Který jazyk je u vás dominantní? Uvedli, že mnohem lépe ovládají ukrajinštinu než ruštinu, což nás z hlediska historického kontextu nikterak nepřekvapí.

Horizontálním bilingvismem se rozumí ovládání mluvčím dvou jazyků, které mají stejné postavení. Tento typ bilingvismu lze opět velmi dobře ukázat na Bělorusku, kde od roku 1995 jsou jako státní uznány dva příbuzné slovanské jazyky, tudíž mají oficiálně stejné postavení. Jazyková praxe se však zcela rozchází s tím, co je deklarováno zákonem, neboť ruština domínuje v celé běloruské společnosti. Mohou se však najít mluvčí, kteří ovládají oba dva jazyky.

Maximální bilingvismus se stává termínem určitých polemik a diskuzí mezi odborníky, protože lze jen obtížně nalézt takového mluvčího, který by ovládal oba dva jazyky na úrovni rodilého mluvčího ve všech komunikačních sférách. Nicméně se mi během mého výzkumu podařilo dva takové mluvčí najít; oba pocházejí ze zemí bývalého Sovětského svazu (více viz kapitola Analytické zpracování dotazníků).

Infantní bilingvismus lze vysvětlit tak, že člověk od svého narození si začal postupně osvojovat druhý jazyk, nejpozději však do věku dovršení tří let.

Horizontální bilingvismus s tímto typem bilingvismu se lze setkat v Bělorusku, protože ruština a běloruština mají rovnoprávný status státního úředního jazyka. Nemusí však platit pravidlo míry ovládání obou jazyků běloruským mluvčím. Ruština je u něho dominantnější. Jinak tato definice říká, že platí ovládání dvou jazyků se stejným postavením.

Koordinovaný bilingvismus znamená dispozici bilingvního mluvčího, který zvládá aktivně užívat dva relativně nezávislé jazykové systémy z hlediska sémantiky (významu). Každý jazyk významově představuje samostatný jazykový systém.

3.3 Přepínání jazykového kódu

Přepínání jazykového kódu se definuje jako změna nebo střídání jazykového kódu během komunikačního aktu. Bilingvní mluvčí mají tu výhodu, že po celou dobu rozhovoru s jiným člověkem mohou samovolně a plynule přecházet z jednoho jazyka do druhého a naopak. Poprvé s těmito termíny přišli lingvisté S. Poplack a A.C.Zentela. Aby bylo možné hovořit o tomto jevu, musí mluvčí znát všechny roviny druhého jazyka a cíleně je při přecházení do druhého jazyka používat, jinak může dojít k interferenci, jež může dosahovat různého stupně.

3.3.1 Typy přepínání kódu jazyka

Výše uvedení lingvisté vymezili několik typů přepínání:

a) **hladké přepínání**, pro něž platí určitá syntaktická omezení (např. delší pauzy při mluvení, opakování, váhání apod. Na tento typ přepínání navazuje b) **signalizované**, pro které je rovněž charakteristické váhání, pauzy, opakování aj., které vlastně slouží jako určité upozornění (signál) pro přechod z jednoho jazyka do druhého. Posledním typem je c) **tvrdé přepínání**, které je protikladem hladkého přepínání, a to z několika prokazatelných důvodů. Těmi jsou například absence či neplatnost syntaktických omezení během komunikace. Jazykový kód se může změnit kdykoliv a v jakékoliv části promluvy.

Domníváme se, že při přepínání je vždy jeden jazyk dominantní a druhý podřízený, nicméně obecně platí, že pokud jedinec ovládá „plynule“ oba jazyky, může velmi dobře přepínat v jakékoliv části větných celků.

Je pochopitelné, že každý bilingvní mluvčí by měl mít schopnost rozlišit a nejen oba dva jazyky, ale i ostatní jazyky, kterým v menší míře rozumí. Není nic překvapivého na tom, že přepínání jazykového kódu je spojeno také s překládáním, protože překládat z jiného jazyka do jazyka, kterému rozumí všichni účastníci komunikace, je pro bilingvistu většinou snadný úkol. Člověk, který je monolingvní je trochu znevýhodněný, a to z toho důvodu, že ho přepínání kódu může snadno zmást, a proto je pro něho složitě danou komunikační situaci uchopit a porozumět podstatě komunikace mezi bilingvními mluvčími.

K přepínání kódů dochází prakticky pouze v takové situaci, při níž se užívají dva jazyky příbuzné i nepříbuzné bilingvními mluvčími. Z toho vyplývá, že tuto situaci nazýváme bilingvní neboli dvojjazyčnou. Bilingvisté mezi sebou komunikují zcela přirozeně s aktivním vyu-

žitím komunikačních zdrojů v obou jazycích. U bilingvních dětí je situace trochu jiná, a to především v psychologické rovině, neboť děti komunikují s dospělými daleko více pomocí emocí, smutku, radosti nebo smíchem.

Jak může docházet k různým typům přepínání kódů? Pokusme se odpovědět na tuto otázku:

Při komunikaci mezi bilingvními mluvčími může často dojít k tomu, že mluvčí si v danou chvíli nemůže vzpomenout na určitý výraz, nebo nalézt vhodné slovo, které by jej nahradilo tak, aby odpovídalo obsahu vyjádření. Může se stát, že daný analog nemusí ve druhém jazyce existovat. V tomto případě si lze přepínání vysvětlit jako mechanické pochybení, než záměr/účel. Po přepnutí se vrací do původního jazyka, v němž byla komunikace započata.

Harding-Esch a Riley¹ vycházejí ze své zkušenosti z výchovy dětí v bilingvním prostředí, a proto bilingvní jedinec rád interpretuje někoho druhého včetně napodobení jeho hlasu, slov popřípadě gest dá komunikaci větší autentičnost. Díky přepínání jazykového kódu lze vyloučit z komunikačního aktu kohokoliv a využít svou situaci či nadřazenost ve svůj prospěch.

Přepínáním kódu je možné někoho vyloučit z konverzace. Nemusí to však znamenat, že tu osobu nemáte rádi. Dále je zajímavé, a může to být i docela překvapivé, že takové přepínání kódu lze použít k posílení argumentu mluvčího a spor s druhým člověkem vyhrát. Toto je tzv. dětský zákon schválnosti, aby dosáhly vždy svého.

Matka: Vika, idi sjuda. Budět oběd.

Vika: (neodpovídá)

Matka: Vika! Pojdi sjuda!

Vika: (neodpovídá)

Matka: Viktorie, pojd' sem. Okamžitě.

Vika: Chorošo, mama, uže idu.

Matka zde záměrně musela přejít do češtiny, aby si upevnila svoji autoritu rodiče nad dítětem.

Přepínání kódu slouží jako komunikační prostředek mezi rodiči a dětmi.

Ve výše uvedené ukázce jsme dokázali jakým způsobem, zde může fungovat přepínání jazykového kódu. Při přepínání se obecně podle většiny lingvistů musí zkoordinovat oba dva jazykové systémy, ale k tomu je zapotřebí schopnost co nejsprávnějšího vyjádření bilingvisty, aby se nedopustil v komunikaci gramatických a syntaktických chyb a nepřesností. Stupeň ovládnutí obou jazyků též napomáhá ke snazšímu přepínání jazykového kódu.

Je-li jeden jazyk dominantní, omezí se přepínání na jedno, dvě maximálně tři slova ve větě či slovním spojení. Pokud jsou oba dva jazyky na vysoké úrovni v plynulosti, pak takový člověk bude schopný naprosto snadno a s přirozeností přepínat i uprostřed věty složitějším způsobem.

Většina rodičů má k přepínání kódu různý postoj a udělá si na to svůj individuální názor. Mohou se mu i záměrně vyhýbat, a proto se v tom svém dětem snaží zabránit, aby nedošlo k chybnému osvojení jazykového vzorce. Na druhou stranu rodiče sami používají přechod z jednoho jazyka do druhého, ale to však závisí podle situace. Tímto způsobem se vytváří a vypadá komunikační styl v rodině. Přepínání kódu může zpravidla mnoho monolingvních lidí plést, a proto je dobré ho vnímat jako složitou gramatickou dovednost.

3.4 Typy bilingvních rodin

Typy bilingvních rodin⁵ jsou zde uvedeny především s ohledem na otázku, kladenou respondentům s tím, že nás zajímá, z jaké rodiny (téměř vždy se jedná o bilingvní rodinu) respondent pochází, jakým jazykem rodiče hovořili na své potomky od jejich narození; dále pak či se rodina odstěhovala do jiné země za práci a lepšími životními podmínkami, neboť samotný odchod z rodné země do jiné má určitě vliv na bilingvní výchovu u dětí a na její strategie. Existuje pět typů bilingvních rodin, ty budou popsány a vysvětleny níže.

1. Typ

Rodiče mluví různými jazyky, ačkoliv každý z nich ovládá jazyk do určité míry svého partnera. Ve společnosti se hovoří většinovým, tedy dominantním jazykem jednoho z rodičů. Oba rodiče vychovávají své dítě dvojjazyčně, protože se rozhodli ho naučit oba dva jazyky.

Příklady:

Jazyk matky	Jazyk otce	Jazyk dítěte	Jazyk společnosti
ukrajinština	ruština	ukrajinština	ukrajinština
ukrajinština	rumunština	ukrajinština, rumunština	ukrajinština
polština	čeština	čeština	čeština
ruština	čeština	čeština	čeština
ukrajinština, ruština	turkmenština	turkmenština, ruština	turkménština

Tyto jazykové vzorce jsem zvolila proto, že se o nich zmiňuji ve své praktické části, a to jednak ve svých kratších případových studiích o bilingvistech, s nimiž jsem se setkala v Bělorusku. Ostatní jazykové vzorce vycházejí z odpovědí respondentů na otázku, jakými jazyky s nimi hovořili odmala.

2. Typ

Rodiče mají zcela odlišnou mateřštinu. Jazyk jednoho z partnerů je dominantním jazykem ve společnosti. Na dítě však mluví oběma menšinovými jazyky.

Jazyk matky	Jazyk otce	Jazyk společnosti
slovenština	maďarština	čeština
běloruština	portugalština	Ruština, běloruština
polština	čeština	němčina

Takové rodiny se přestěhovaly do jiné země z různých důvodů. Učí své potomky své menšinové jazyky, aby si uvědomili své kořeny a původ. Děti budou lépe připravené na výuku dalších cizích jazyků. Děti se ve školce naučí většinový jazyk, a tudíž se stávají trilingvními jedinci.

3. Typ

Rodiče mají stejný mateřský jazyk. Dominantní jazyk není jazykem rodičů, s dítětem mluví svou mateřštinou.

Jazyk rodičů	Jazyk dítěte	Jazyk společnosti
litevština	litevština	čeština
srbochorvatština	srbochorvatština	čeština
čínština	čínština	ruština
maďarština	maďarština	němčina

Tyto jazyky jsem vybrala ne zcela náhodně, ale proto, že znám osobně dospělé děti pocházející z těchto rodin. Marijana Filipovič má chorvatské občanství, narodila se v Sarajevu a její rodina se přestěhovala do Čech kvůli válce, která se v dané době odehrávala. Druhým případem je rodina Gedy Montvelaite-Sabaitiene, která vyučuje na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Se svým mužem a dvěma syny žije dlouhodobě v České republice. Oba její synové navštěvují české školy. Šen-šen je mladý bilingvista z Číny, který jako dvanáctiletý musel odejít do Ruska, aby se osamostatnil a naučil se světový jazyk. Posledním případem je mladá studentka Ildikó Judita z Budapešti, která odešla studovat germanistiku a rusistiku do města Jena v Německu. Ke studiu potřebovala certifikát o nejvyšší úrovni z německého jazyka. Nyní žije ve Vídni.

4. Typ

Rodiče mají odlišný rodný jazyk a dominantní jazyk se zcela odlišuje od jejich mateřštiny. Svě dítě učí od narození každý svou mateřštinu.

Jazyk matky	Jazyk otce	Jazyk společnosti
moldavština	ruština	ukrajinština
ruština	rumunština	ukrajinština
polština	maďarština	čeština

U dvou studentek z Černovic se týkají první dva jazykové vzorce uvedené po sobě v tabulce. První studentka je moldavské národnosti a druhá je původem z Rumunska. Rodiny obou děvčat se přestěhovaly na Ukrajinu. Třetí jazyková kombinace se týká mé rodiny, ale bohužel musím podotknout, že rodiče učili své děti pouze česky. Polsky se děti naučily částečně díky

své polské babičce, maďarsky se nenaučily vůbec, protože je nikdo z maďarské větve rodin nechtěl učit jejich rodnému jazyku.

5. Typ

Oba dva rodiče mluví stejným rodným jazykem a jejich jazyk se shoduje s jazykem společnosti, v níž žijí. Jeden z rodičů komunikuje s dítětem jazykem, který není jeho mateřštinou.

Jazyk rodičů	Vybraný jazyk	Jazyk společnosti
ukrajinština	angličtina	ukrajinština
ukrajinština	němčina	ukrajinština
čínština	angličtina	čínština

Výjimku tvořili moji respondenti z Černovic, jejichž rodiče je kromě ukrajinštiny učili světový jazyk, aby se lépe mohli domluvit ve světě. Poslední jazyková kombinace je platná obecně, protože pokud jsou některé čínské rodiny bohaté, platí svým dětem drahé kurzy anglického jazyka, aby se mohly přestěhovat do anglicky mluvících zemí, popřípadě v nich studovat či pracovat, poněvadž je těžké se v Číně dostat na univerzitu.

3.4.1 Formy komunikace v bilingvních rodinách

Současná německá lingvistka M. Mahlstedt⁸ se podrobně zabývá formou a typem komunikace mezi dětmi a rodiči. Podle ní je nejdůležitější, aby partneři žili v souladu. Vzájemná komunikace mezi partnery v jakékoli vícejazyčné rodině je důležitá, přičemž záleží na tom, do jaké míry partneři ovládají jazyk toho druhého. Existují i takové případy, kdy oba partneři nejsou schopni komunikovat v jazyce toho druhého, proto používají jiný (společný) jazykový kód.

M. Mahlstedt² uvádí tyto čtyři základní varianty forem komunikace v bilingvních rodinách:

1. Rodiče spolu hovoří jazykem jednoho z nich.

- jedná se o jazyk většinové společnosti

- je to jazyk, který není jazykem společnosti

V tomto případě jeden rodič umí a výborně ovládá druhý jazyk. Nebo tento rodič naopak nerozumí a neumí druhý jazyk.

2. Rodiče spolu mluví ještě jiným jazykem.

- oba partneři umí, ovládají dobře jazyk druhého anebo mu rozumí
- jeden z partnerů neumí, neovládá a nerozumí jazyku toho druhého
- oba dva partneři své jazyky navzájem dostatečně neovládají, ani případně nerozumí.

3. Každý z partnerů hovoří svým mateřským jazykem i ve vzájemném dialogu.

Tato varianta předpokládá vzájemné porozumění jazyku toho druhého.

4. Jazykový vzorec v trilingvních rodinách

- partneři mezi sebou komunikují jazykem většinové společnosti
- každý z partnerů má odlišný rodný jazyk

Bilingvní výchova

Existuje celá řada lingvistů, jak českých (M. Morgensternová, L. Scholl), tak zahraničních (E. Harding-Esch, P. Riley, B. Montanary), kteří se domnívají, že bilingvní výchova dětí bude

mít velkou budoucnost. Tím, že se rodiče rozhodli pro dvojjazyčnou výchovu, v budoucnosti jejich dětem pomůže, protože díky znalosti dvou jazyků od dětství se jim budou lépe osvojovat další jazyky ve škole. Cizí jazyky jsou vyžadovány na pracovních pohovorech, což znamená, že bilingvní lidé mají velkou výhodu oproti monolingvním lidem. Každý z rodičů se musí rozhodnout, zda bude učit dítě oběma jazykům či nikoliv. Někteří rodiče se rozhodnou vychovávat dítě pouze v jednom jazyce, aby se ho naučilo pořádně a nemíchalo ho s druhým jazykem, tzn. aby u něj nedocházelo k tzv. mísení jazyků (mixing-code). Mísení jazyků bývá během promluvy o pár větách či celé konverzaci dětmi hojně používáno. Lze ho chápat tak, že dítě nebo i někdy dospívající dítě použije ve větě slova z jednoho jazyka, ale může použít gramatiku z jazyka druhého (použití koncovek počínaje od podstatných jmen po slovesa).

Příklad: Běloruské dítě řekne větu: „Mama, ja segodnja dala mojoj podruzhcy igrushku.“ (Správně by mělo být: „Mama, ja segodnja dala mojej podruzhke igrushku.“)

Ukrajinské dítě řekne větu: „Ja jegu ne mogu bachyty.“

To znamená, že dítě proneslo větu rusky, ale poslední slovo ukrajinsky, protože si nemohlo vzpomenout na výraz z prvního jazyka, v němž promluva začala. V bilingvních rodinách je

komunikace běžně doprovázena přepínáním jazyků (přechod z jednoho jazyka do druhého). Tento pojem bude vysvětlen v samostatné podkapitole. Faktory ovlivňující bilingvní výchovu v rodině

Výše zmiňovaná německá lingvistka podrobně vysvětluje a popisuje ty nejdůležitější faktory, které jsou spjaté s bilingvní výchovou v rodině. Těmito faktory jsou:

1) Volba metody bilingvní výchovy

Každý rodič přistupuje k výchově zcela individuálně. Záleží na tom, jakým způsobem se rozhodne vychovávat svého potomka. Zvolí si tu metodu, která se mu jeví jako nejlépe vyhovující. Díky správně vybrané metodě se snaží z dítěte vychovat kvalitního a samostatného člověka.

2) Mateřský jazyk matky a mateřský jazyk otce

Česká psycholožka Lenka Šulová⁹ tvrdí, že se jazyky matky a otce odlišují spíše v jeho obsahu, než v množství produkce. Musíme mít na zřeteli to, kdo s dítětem tráví nejvíce času. Matka se pochopitelně dítěti věnuje již od narození, a tudíž se nejvíce podílí na jeho výchově. Méně časté jsou také případy, když matka zemře po porodu a o dítě se musí postarat otec či jiný příbuzný z rodiny. Je jasné, že pro dítě je nejlepší, když ho vychovávají oba dva rodiče.

3) Prestiž a postavení jazyků v zemi pobytu

Moji respondenti pocházejí z východní Evropy, konkrétně z Ukrajiny, Běloruska a popřípadě z Moldavska. Jazykové vzorce bilingvismu zde vypadají následovně:

na západní Ukrajině jsou to kombinace ukrajinština-ruština, ukrajinština-rumunština a ukrajinština-polština. Ukrajinština je jazykem výše postaveným, ale pokud Ukrajinec hovoří s cizincem, použije raději ruštinu, aby se mohl dohovorit, protože cizinci ukrajinsky v podstatě nerozumí. V ostatních částech Ukrajiny zaujímá ruština zásadní postavení oproti ukrajinštině, a tudíž má svou prestiž, kdežto ukrajinština postupně ustupuje do pozadí. Všichni mnou dotazovaní Ukrajinci hovoří ukrajinsky. Situace v Bělorusku je naprosto jiná. Jazykový vzorec bilingvismu zde vypadá tak, že je kombinací běloruštiny s ruštinou či běloruštiny s polštinou; u lidí pocházejících z oblastí Polesí je směsí běloruštiny s převažující ukrajinštinou. Je třeba zdůraznit, že většina Bělorusů hovoří již odmala rusky, protože jejich rodiče již v sovětské

době ovládali mnohem lépe ruštinu než běloruštinu. Smutným faktem zůstává, že většina Bělorusů považuje běloruštinu za jazyk starých babiček z vesnice. Naopak běloruská opozice orientovaná proti Lukašenkově politice žije většinou v zahraničí a velmi silně prosazuje běloruštinu. Opozice považuje běloruštinu za prestižní a ruštinu principiálně nenávidí⁹.

4) Vlastní postoj ke svému jazyku a k jazyku partnera

Každý z mluvčích jakéhokoliv jazyka zaujímá ke svému mateřskému jazyku určitý postoj, který je spjatý s kulturní identitou jedince, vztahem ke kultuře a zemi, v níž má svůj původ. Dále je také důležitý i pozitivní postoj k jazyku partnera, protože ten má vliv na to, do jaké míry si jedinec přeje, aby se jejich dítě naučilo i jazyk partnera.

5) Postoj k dvojjazyčnosti

Rodiče se rozhodli pro bilingvní výchovu svého dítěte, ale jejich původní postoj k dvojjazyčnosti je ovlivněn ostatními členy rodiny a příbuznými, dětskými lékaři, logopedy či dětskými psychology, ale také i učiteli. Pokud rodinní příslušníci uslyší v dominantnějším a silnějším jazyce dítěte cizí přízvuk, mají posléze obavy z toho, že dítě nebude umět správně mluvit ani v jednom jazyce jako rodilý mluvčí. Moji respondenti z Ukrajiny mají k bilingvismu pozitivní postoj, protože ukrajinsky mluví se svými vrstevníky nebo s rodiči, ale pokud studují na ruskojazyčných vysokých školách, pak vidí ve svém druhém jazyce, tedy ruštině, velké výhody. Mohou sledovat zprávy, číst ruskojazyčné knihy a hovořit s rusky mluvícími cizinci. Běloruští studenti se staví též pozitivně k bilingvismu. Uvědomují si hlavně svoji identitu a ji dávají najevo tím, že se zpětně učí bělorusky a navrací se k běloruské národní kultuře. Existují i malé skupinky pouze bělorusky mluvící mládeže. Ruština však i nadále zůstává dominantním jazykem Bělorusů.

6) Shoda rodičů

Rodiče by se vždy měli mezi sebou shodnout, stejně tak i v dvojjazyčné výchově svých dětí. Matka žijící v zemi svého partnera mluví na své dítě vlastním jazykem, ale otec jim oběma nemusí rozumět, a to mu vadí. Otec se staví vůči rozhodnutí matky negativně. V takovém případě by se měli oba rodiče dohodnout, zda budou na své dítě mluvit každý svým jazykem či nikoliv. Dále si mohou nechat poradit od odborníků-psychologů, logopedů a lékařů. Podle

závěrečných výsledků M. Mahlstedt můžeme vyvodit tři základní body pro úspěšnou bilingvní výchovu.

1) Matka i otec vědomě přistupují k bilingvistice a každý z nich na dítě mluví svým jazykem. Z toho vyplývá, že jedna osoba hovoří s dítětem jedním jazykem. Tady platí pravidlo: jedna osoba, jeden jazyk. Dítě se vyváženě a zároveň souběžně učí oběma jazykovým kódům.

2) Jazyk má v dané zemi vysokou prestiž, avšak není jazykem většinové společnosti. Toto však neplatí pro oblasti východní Evropy, protože ruština je jak většinový, tak i prestižní jazyk.

3) Rodič, který hovoří odlišným jazykem, než je jazyk většinové společnosti, má ke svému jazyku, svému původu a kořenům velmi silnou vazbu, což je přirozené. Uvědomuje si, kým je, což je velmi dobré, protože někteří lidé si nemusí svůj původ

plně uvědomovat. Pokud je otec Rus a matka Ukrajinka a žijí na Ukrajině, pak se často stává, že matka mluví na dítě ukrajinsky, neboť má ke své vlasti velkou citovou vazbu.

Pokud se následující postupy nedodrží, bilingvní výchova nemůže být v žádném případě úspěšná, což může u dítěte vést k negativnímu postoji k druhému jazyku.

1) Rodiče nepoužívají žádnou doporučenou metodu bilingvní výchovy. Nenechají si poradit od vzdělaných odborníků. A dále nepřistupují k bilingvistice pozitivní cestou. Běloruští rodiče nemají potřebu pěstovat v dětech bilingvní výchovu, protože běloruština je pro ně zbytečným a nepotřebným jazykem, ale naopak podporují svoje děti v plném osvojení si ruštiny.

2) Jazyk nemá v dané zemi žádnou prestiž, a ani není perspektivním. Běloruština je příkladem neperspektivního jazyka, ale ukrajinský jazyk se též pomalu stává druhotným jazykem, protože ho vytlačuje dominantní ruština.

3) Rodič, u něhož je jiný mateřský jazyk, než je jazyk většinové společnosti, nemá žádnou silnou vazbu k svým tradicím a kultuře, ale ani k svému vlastnímu jazyku. Takový jedinec se postupně asimiluje a začleňuje se do většinové společnosti. Příklad uvádím níže.

Můj maďarský dědeček a polská babička z matčiny strany žijí v Čechách od mladého věku, ale nikdy nevychovali své děti trojjazyčně. Prostě se asimilovali a začlenili se plně do tehdy československé společnosti a mluvili na děti pouze česky. Polsky se naučila jenom má matka, protože na ni tak mluvila její babička. Matka rozhodnutí svých rodičů plně respektuje, ale naopak můj otec říká, že nevychovat děti bilingvně je velká chyba. Podle něho by se děti měly naučit jakýkoliv jazyk bez ohledu na to, zda je to velký světový jazyk (např. angličtina nebo němčina) či naopak jazyk menšinový, jako jsou například některé slovanské jazyky.

Jak podpořit děti pocházející z dvojjazyčných a vícejazyčných rodin? Jak posílit znalost slabšího jazyka u dětí či dospívajících?

Každý rodič by měl být ve výchově svých dětí důsledný. Neméně důležitou součástí výchovy je i podpora dětí v jazyce (v jazycích). Nejlepším způsobem, jak podpořit znalost slabšího jazyka u dítěte je takový, že dítě se nesmí cítit pod tlakem, protože by u takového jedince vznikl negativní a odmítavý postoj daný jazyk nadále rozvíjet. Existují nenásilné a zcela přirozené metody na podporu slabšího jazyka. Dotazovaní respondenti z Ukrajiny a Běloruska odpověděli na otázku ohledně osvojení si druhého, popřípadě dalšího, jazyka následovně:

četli především ruskojazyčné knihy, sledovali zprávy a filmy v ruském jazyce anebo se stýkali s lidmi pocházejícími z ruskojazyčného prostředí. Studentům a mladým profesorům se doporučuje studijní či pracovní stáž v zahraničí. V takovém případě si zlepšují své jazykové znalosti, které se jim budou hodit do budoucna. Díky ovládnutí jakéhokoliv jazyka na komunikativní úrovni získají lépe placenou práci, což je pro život velmi přínosné, ale i stěžejní obecně. Co se týče podpory jazyka u menších dětí a školáků, pak je důležité, aby jim rodiče četli knihy. Rodiče mohou posílat své děti na prázdniny ke svým příbuzným, aby jejich dítě s nimi komunikovalo ve slabším jazyce. Nebo naopak příbuzní přijedou na návštěvu k nim. Děti velmi rády jezdí na tábory, kde si hrají a kamarádí se s ostatními dětmi. Pokud jsou rodiče pracovně vytíženi, najímají si chůvy nebo au-pair, které také podporují děti ve znalosti slabšího jazyka. Opět to mohu nejlépe ukázat na konkrétním příkladu z praxe: moje kamarádka Katka odjela do Španělska jako au-pair do rodiny španělského podnikatele. Musela mluvit na jeho dvouletou dceru anglicky. Zpočátku to Katka neměla vůbec jednoduché; musela být velmi trpělivá, protože její malá svěřenkyně se odmítala učit anglicky. Nakonec se Katce podařilo ji přesvědčit. Malá dcera nakonec mluvila s otcem anglicky.

3.4.2 Případové studie na postoji k druhému jazyku

Během studijního pobytu v Bělorusku jsem se seznámila s jednou Běloruskou Anastázií Kvetko, která je studentkou běloruské filologie na Filologické fakultě Státní běloruské university v Minsku. Jejím výše postaveným jazykem je samozřejmě ruština, ale její tatínek s ní vždy hovoří bělorusky nebo jazykovou směsí běloruštiny a ruštiny (tzv. trasjankou). Dotyčná si vytvořila nenávist k běloruskému jazyku, protože ho považuje za zbytečný a neperspektivní. Hovoří bělorusky pouze během výuky na univerzitě, jinak se pohybuje ve většinové ruskojazyčné společnosti mladých lidí. Avšak mohou se objevit i výjimky. Jedná se o dva mladé studenty, které znám osobně. Ti zaujímají negativní postoj vůči perspektivnímu světovému ruskému jazyku, jímž hovoří téměř 300 milionů mluvčích.

2) Mám běloruského kamaráda Alexandra Baneckého z běloruské rodiny, který žije a studuje v polské Varšavě a z principu nemluví rusky, protože k ruštině zaujímá velmi negativní postoj. I když by mu cizinec bělorusky nerozuměl, Alexandr by přesto rusky neodpověděl, ačkoliv si je vědom, že ruština je jedním z velkých světových jazyků a hlavně jeden z pěti úředních jazyků OSN. Jak vidíme, jedná se zde o velmi zajímavý a zároveň překvapivý případ.

3) Má spolužačka Maryna Byshenko je původem z ruské rodiny, která žije v Kyjevě. Maryna v dospívajícím věku přijala babiččino ukrajinské příjmení Byshenko; obhájuje své ukrajinství. Mluví ukrajinsky, což je její silněji postavený jazyk, a rusky mluví pouze tehdy, když se pohybuje v čistě rusky hovořící skupině lidí, či pokud hovoří s cizinci, kteří by jí nerozuměli ukrajinsky. Také nemá ruštinu v oblibě. I menšinové jazyky ukrajinština s běloruštinou můžou být dominantními jazyky, jako je tomu u těchto dvou zvláštních případů

3.4.3 Bilingvní výchova a její metody a strategie

Existuje celá řada dobrých metod a strategií o tom, jak správně postupovat u bilingvní výchovy. Je určitě dobré si nechat poradit od odborníků a zvolit tu metodu, která bude pro dítě, a

i pro rodiče při výchově nejvíce vyhovující. Ve své práci vycházím především z koncepce Morgensternové a kol.¹⁰

Stěžejní je domluva obou rodičů různé národnosti, a to, zda budou své dítě vychovávat dvoj-jazyčně či nikoliv. Někteří rodiče zastávají názor, že je lepší vychovat dítě pouze jednojazyčně, aby se pořádně naučilo svůj jazyk. Vždy platí pravdivý výrok, že první jazyk je dominantní a druhý – podřízený. Dva dominantní jazyky být nemohou, protože závisí na slovní zásobě a gramatickém systému jazyka a do jaké míry si je mluvčí osvojil.

Nejvíce času tráví se svým dítětem matka, ale nemusí tomu vždy tak být, zejména v případě, kdy se o dítě stará otec, protože matka má lépe placené zaměstnání.

Pokud se dítě učí odmala dvěma jazykům, pak postupem času se naučí oddělovat oba jazyky, tudíž rozlišuje jazykové kódy. Na druhou stranu bývá problematické, pokud se nevědomě a nesprávně zachází s jazyky a při jejich používání bez vědomého vzorce. Pro přehled si ukážeme nejdůležitější a nejčastější strategie bilingvní výchovy.

Jedna osoba, tedy jeden jazyk

Je to jedna z nejčastěji doporučovaných a nejosvědčenějších a také neznámějších strategií bilingvní výchovy. Je lepší, když jeden rodič mluví na dítě pouze jedním jazykem. Kdyby mluvil ještě jazykem svého partnera, dítě by bylo překvapené a zdálo by se mu to zvláštní, netypické.

Tato strategie byla popsána již na začátku 20. století, přesněji v roce 1913 francouzským filologem Ronjatem. Jeho přítel též filolog, který se jmenoval Grammont, mu poradil, že je nejlepší mluvit na dítě svým jazykem. Strategie se tedy nazývá **Ronjatovo, nebo Grammontovo pravidlo**. V podstatě jde o to, že každý z rodičů komunikuje s dítětem pouze vlastním jazykem. U této strategie je jedinou nevýhodou především to, když je s dítětem přítomen i druhý rodič s jiným jazykem, než je mateřský, a v důsledku toho dítě musí přepnout do druhého jazyka. Přejít do druhého jazyka komunikace nemusí být tak problematické, jak se na první pohled zdá, ale pokud k této rodině přijdou na návštěvu další příbuzní, ti však už nemusí druhému jazyku rozumět.

Jazyk rodiny je jazykem společnosti

V tomto případě se v rodině mluví jedním jazykem a druhým jazykem se hovoří ve společnosti. Sem se přiřazují rodiny imigrantů a také těch, kteří v jiné zemi pracují a žijí určitou dobu.

Výběr jazyka zaleží hlavně na situaci

Situace bývají různé, ale vždy se mění podle místa, času či změnou tématu k rozhovoru. Doma rodina hovoří jedním jazykem, ale na veřejnosti používají většinový (tedy druhý) jazyk společnosti. Matka mluví s dítětem během pracovního týdne svým jazykem, ale o víkendu se naopak může hovořit jazykem otce. Díky tomu dítě zůstává ve styku s oběma jazyky. Dítě z imigrantské rodiny navštěvuje školu, v níž probíhá výuka ve většinovém jazyce, tj. v jiném než u něho doma.

Hned první věta je určující

Je celkem logické, že komunikace rodičů s dítětem začne vždy v jednom z jazyků. Dítě zareaguje a odpoví rodičům v jazyce, v němž komunikace začala. Dítě je i na takovou situaci zvyklé a vždy připravené. Naopak se mu nelíbí, pokud se přechází z jednoho jazyka do druhého. Pro dítě je ze začátku složitější přecházet z jednoho jazyka do druhého, činí mu to potíže. Když rodiče své děti učí, jak mají správně přepnout z jednoho jazyka do druhého, může jim to velmi pomoci a bude to mít na ně pozitivní účinek.

3.5 Bilingvní společnost

Bilingvní společnost vzniká takovým způsobem, že se na nějakém určitém území střetávají dvě či více skupin s odlišným jazykem za účelem obchodu. Evropští kolonizátoři jedou obchodovat do kolonií, které ovládají. Domorodí lidé se musí snažit použít jazyk kolonistů, aby se snáze domluvili. Evropským kolonizátorům pomáhají při domluvě s domorodými lidmi učenci a vzdělanci, kteří jsou jazykově vybaveni.

Ve východní Evropě existuje bilingvní společnost již z doby Kyjevské Rusi. Pokusím se to vysvětlit co nejjednodušeji. Církevní hodnostáři a vrstva bohatých lidí znala kromě místního jazyka i jiné evropské jazyky, jako byla v té době latina a řečtina. Později, přibližně ve 12.-13. století už zdejší obyvatelé používali staroruštinu či staroukrajínštinu nebo se opírali o místní dialekty. Z dob Moskevské Rusi koexistovaly vedle sebe vyšší varieta jazyka – církevní slovanština a prostořečí – jazyk vesnice a chudiny. Dalším příkladem takové společnosti může být ruská šlechta z dob 18. a 19. století. Ruští aristokraté lépe ovládali francouzštinu či němčinu než svou rodnou ruštinu.

V Sovětském svazu existovala dokonce multilingvní společnost, protože se tento gigantický stát skládal z patnácti republik, v níž žilo mnoho národů. Vedle hlavního, společného, dorozumívacího a prestižního ruského jazyka obyvatelstvo slovanského i neslovanského původu hovořilo svým prvním, pro Sověty méněcenným jazykem.

V Ruské Federaci zůstává bilingvní společnost nadále, ale etnika žijící v asijské části Ruska mají své původní jazyky. Tyto jazyky pomalu vymírají, protože existuje velmi málo mluvčích, kteří by dále rozvíjeli ústní a psanou formu malých jazyků. Obyvatelé žijící v autonomních republikách v oblasti Sibíře se naučili ruský jazyk, neboť jim to nařizovala tehdejší sovětská politika.

V dnešní Ukrajině je jazyková situace složitá, protože lidé mluví jak ukrajinsky, tak i rusky. Přednost však dávají ruštině, pokud mluví s nějakým cizincem ze západních zemí. Ukrajina není jazykově jednotná. Lidé ze Zakarpatské oblasti hovoří hlavně svými místními dialekty nebo jazykovou smíšeninou-suržykem. V Bělorusku dominuje ruština a ta vytlačuje běloruštinu do pozadí. Bělorusům se zdá běloruština nepotřebná, a tudíž se jí nechtějí učit. Ruštinu shledávají za perspektivní. Běloruští vesničané jsou však věrní běloruštině, ale i oni byli poznamenáni sovětskou politikou naučit se rusky. Ti, co se nenaučili pořádně ruštinu, ji míchají s běloruštinou. Tomuto jevu se říká trasjanka.

3.5.1 Diglosie

Diglosie je termín, který je málo znám ve společnosti. Pouze lingvisté, přesněji řečeno sociolingvisté, vědí, jak se skutečný obsah tohoto termínu projevuje v praxi. Je zajímavé, že samotný pojem se velmi často používá k označení společenského bilingvismu. Slovo diglosia prvotně označuje dva jazyky a je řeckého původu. V tomto významu ho poprvé použil Ferguson.

Naopak lingvista Grosjean vyvrací Fergusonovu teorii a říká, že diglosie jsou dvě formy téhož jazyka. Grosjeanova definice se dá aplikovat, například, na území České republiky. Spisovná čeština se považuje za vysokou varietu tzv. high language, tedy výše postaveného. Čeština má několik dialektů převážně na území Moravy a Slezska. Dialekt je tzv. low language, tedy níže postavený jazyk, jímž hovoří pouze určitá komunita či skupina lidí.

Avšak na Bělorusko a Ukrajinu lze uplatnit Fishmanovu definici diglosie. Vysvětlil ji jako koexistenci dvou jazyků ve stejné geografické oblasti. Jazykové společenství ve východní Evropě nepoužívá oba dva jazyky „*ke stejnému účelu, ale každý z nich má předem určenou funkci i zaujímá své místo.*”¹¹. Na Ukrajině je ukrajinština hlavním státním oficiálním jazykem, ale koexistuje společně s ruštinou už z dob sovětského dědictví. Na západě Ukrajiny se hovoří ukrajinsky ve všech sférách veřejného života, ruština je tam zastoupená pouze v některých televizních programech či rusky psaném tisku. Velmi zajímavým jazykovým jevem je rusínština, která má svá specifika. To je nízká jazyková varieta ukrajinštiny. V tomhle případě by se jednalo o Grosjeanově pojetí diglosie. Na východní Ukrajině dominuje ruština, ukrajinsky se hovoří méně, protože se jedná o nejprůmyslovější oblast tzv. Donbasu. Sem se stěhovalo v době Sovětského svazu ruské obyvatelstvo. Ukrajinci se museli ve školách naučit povinně ruský jazyk. Pokud by si člověk přečetl ukrajinský tisk, dozvěděl by se, že většina politiků či současný prezident neovládá svůj mateřský ukrajinský jazyk, což je smutný fakt. Na Ukrajině ukrajinština stále dominuje, ale podle některých ukrajinských lingvistů, například, podle Larysy Masenko a jiných si ruština vydobude své zásadní postavení během příštích pár let. V Bělorusku má ruština své zásadní postavení a staví běloruštinu do pozadí už od nástupu Alexandra Lukašenka k moci a hlavně přijatým zákonem o zrovnoprávnění běloruštiny s ruštinou. Ruština se stala druhým státním jazykem. Ruština je jazykem veřejného života v běloruské společnosti. Dokonce i úřední formuláře a dokumenty jsou psané rusky. Bělorusko-rusky je napsaná konstituce, některé zákony či nápisy na ulicích ve větších oblastních městech včetně hlavního města Minsku. Bohužel v současné době téměř běloruská kinematografie neexistuje, filmy jsou namluvené rusky, bělorusky pouze zřídka. Poleština je nízká varieta běloruského jazyka. Oblast Polesí se nachází na jihozápadě Běloruska a část zasahuje na severozápadní Ukrajinu. V poleském nářečí převažují spíše ukrajinská slova, než původem běloruská.

Morgensternová M., Šulová, L., Schollová, L. uvádějí rozdělení diglosie podle vztahu mezi individuálním a společenským bilingvismem na dva typy:

- 1) Jestliže spoluexistence diglosie a individuálního bilingvismu se vyskytuje na jednom geografickém území, můžeme to chápat tak, že někteří jedinci dané společnosti aktivně používají dva nebo více jazyků. Různé jazyky, ale i jazyky podobné (téměř totožné), pokud to vztáhneme na oblast východní Evropy, mají ve společnostech určité

postavení a plní různou funkci. Jeden jazyk se používá k formálně-úředním účelům, kdežto druhý jazyk je používán k běžné každodenní komunikaci.

- 2) V tomto bodě se hovoří naopak o tom, že diglosie a individuální bilingvismus vystupují každý zvlášť. Lidé v jednotlivých zeměpisných oblastech jedné země mohou hovořit různými jazyky.

Na Ukrajině a v Bělorusku se jedná o diglosii v kombinaci s bilingvismem. Záleží na oblasti, ve které lidé žijí. Nejčistší formou spisovné ukrajinštiny se hovoří v oblasti Lvova a používá se při veřejných proslovech či ve školství. Lidé častěji používají v konverzaci různé dialekty či smíšený jazyk ukrajinštiny a ruštiny (suržyk). Lidé vedle ukrajinského jazyka ovládají na různé úrovni i ruštinu (tedy bilingvisté). Zde nastává problém ve znalosti mateřského jazyka. Lidé si převážně osvojí nespisovnou formu jazyka, tedy dialekty, suržyk, a pokud se jedná o mladé lidi, ti používají ve své řeči slang, přičemž velmi často - ruský.

V Bělorusku jsou dva státní jazyky, a to běloruština a ruština. Lidé tam převážně hovoří ne spisovnou ruštinou, spisovnou ruštinou hovoří pouze pedagogové, vědci či veřejní činitelé. Ruština postupně vytlačuje běloruštinu z veřejného života. Trasjanka je smíšenina ruštiny a běloruštiny a nejčastěji jí hovoří lidé z dalekých vesnic. Ve městech ji prakticky neuslyšíte. Lidé starší generace mluví rusky, ale použijí i slova běloruská. I v tomto případě je zde kombinace bilingvizmu a diglosie.

3.6 Suržyk a trasjanka - jazykové smíšeniny

Suržyk

Termín suržyk je výpůjčka z venkovské a hospodářské lexiky. Uznávaná ukrajinská lingvistka Larysa Masenko ve své odborné práci *Suržyk mezi mluvou a jazykem*¹² uvádí dva významy této jazykové smíšeniny. „V prvním významu suržyk znamená směs zrn pšenice, žita a ječmene, dokonce i ovsa. Ve druhém přeneseném významu se jedná o elementy dvou či více jazyků, složených jako skládanka, bez jakéhokoliv dodržování norem spisovného jazyka. Z toho vyplývá, že je to nečistý jazyk.“ A dále pokračuje: „Sémantická podstata slova suržyk spojuje dva elementy významu-smíšení dvou různých substancí a snížení kvality vytvořeného v důsledku smíšení produktu.“

Suržyk je spjat s Ukrajinou, ale tento termín může být známý i pro některé Bělorusy a Rusy. Vznikl smísením ruského, ukrajinského a v menší míře polského jazyka. Suržyk slouží jako komunikační prostředek mezi Ukrajinci, pocházejícími z průmyslových oblastí či vesnic na východní Ukrajině. Na západní Ukrajině není tak hojně používán mezi mluvčími, jak ostatně i vyplynulo z odpovědí mých ukrajinských respondentů.

Také většina Ukrajinců se staví k němu velmi negativně, protože ho nepovažují za žádný jazyk. Pouze velmi malé procento mých respondentů zaujalo k suržyku pozitivní postoj, neboť jím sami hovoří či jsou s ním ve velmi častém styku. Mluví jím pouze ti lidé, kteří špatně ovládají ukrajinštinu nebo ruštinu. Podrobněji se tím zabývám v praktické části bakalářské práce. Suržyk se stal na Ukrajině častým jevem a je zcela jasné, proč se jím začali zabývat ukrajinští sociolingvisté. Bohužel většina méně vzdělaných či nevzdělaných Ukrajinců si ani aktivní použití suržyku neuvědomuje. Suržyk se podle lingvistického hlediska nemůže řadit ke kreolským jazykům, neboť nemá žádný pevný gramatický systém, ale hlavně neplní funkci národního jazyka. Tento jazykový hybrid není směsí koloniálního jazyka s původním jazykem domorodců.

Trasjanka

Trasjanka je směs ruského a běloruského jazyka, ale spíše má ruskou slovní zásobu a běloruskou výslovnost. Vychází však z běloruského gramatického systému. Slovní zásoba a gramatický systém tohoto smíšeného jazykového útvaru však vychází z ustálených norem obou dvou příbuzných slovanských jazyků. „*Ve venkovském hospodářství tak nazývají nekvalitní krmivo pro velký dobytek, do něhož (do sena) přidávají (natřásají) slámu.*¹³“. „*Druhým významem slova trasjanka-je jazykový produkt jako výsledek cesty mechanického smíšení v různých proporcích elementů materiálu a formy dvou jazyků-ruského a běloruského.*¹⁴“. Nejčastěji jím hovoří vesničtí lidé proto, aby se mohli dorozumět s městskými obyvateli. Trasjankou mluví hlavně ti, kdož považují běloruský jazyk za svou mateřštinu, ale jedná se převážně o lidi staršího věku, kteří se přestěhovali z vesnic do měst nejen během druhé světové války, ale i po ní. V sovětském Bělorusku v té době došlo k urbanizaci měst. V hojných počtech lidé opouštěli své rodné vesnice, aby si našli lepší životní a pracovní podmínky.

Většina běloruských vědců, kteří se blíže zabývají problematikou trasjanky, se shoduje, že tento jazykový útvar má běloruský jazykový základ.

Vesnické obyvatelstvo z dalekého venkova jezdilo do měst či se do nich stěhovalo; proto potřebovali nějaký komunikační prostředek, jehož prostřednictvím se mohli domluvit s úředníky. Úředníci však hovořili rusky, protože celé území dnešního Běloruska bylo součástí Ruského impéria a později patřilo k Sovětskému svazu. Ruský jazyk se stal v těchto dobách úředním jazykem na všech úrovních veřejného života. Běloruský jazykovědec H. Cychun přišel s tvrzením, že běloruské obyvatelstvo původem z vesnic se bálo stalinských represí ve 30. letech minulého století, a proto v podstatě bylo donuceno mluvit rusky většinou proti své vůli. Díky migracím běloruských vesničanů se trasjanka rozšířila do různých větších oblastních měst, jako jsou například Hrodna, Brest, Vitebsk a jiných, avšak nesloužila jako hlavní komunikační prostředek. V Minsku prakticky trasjanku člověk nemá možnost uslyšet, pokud ano, tak pouze ojedinele.

Velmi často se stýkám s bělorusky mluvící komunitou, která žije v Praze. Její členové jsou moji přátelé. Několik z nich mi řeklo, že není důvod se stavět k trasjance negativně, protože ji považují jako tzv. mezistupeň v procesu osvojování si běloruštiny nebo ruštiny. Ona jim napomáhá lépe se naučit jeden ze dvou blízkých slovanských jazyků. Díky větší svobodě, kterou v Čechách Bělorusové mají, se navracejí zpětně k běloruštině.

4 Analytické zpracování a vyhodnocení dotazníků

Ve své praktické části vycházím ze svých dotazníků. Inspirací pro tento dotazník mi byla kniha Bilingvní rodina (částečně jsem se opírala i o rady, které mi poskytla vedoucí bakalářské práce). Po zpracování odpovědí respondentů, kteří pocházejí z východní Evropy, a to především z Ukrajiny, se mi podařilo představit zajímavé poznatky o bilingvních Ukrajincích, příp. jiných etnikách bývalého Sovětského svazu. Dotazník se skládá z třiceti šesti otázek, z kterých vyplývá řada zajímavých poznatků a informací nejen pro lingvisty, ale i pro širokou veřejnost, která se o problematiku bilingvizmu zajímá. Otázky jsou zaměřeny a rozděleny do pěti bloků (okruhů): jazykového, rodinného, osobní život aj.

Otázky jsou zaměřeny zejména na to, zda by dotazovaní vychovali či nevychovali své dítě dvojjazyčně a či mají smíšené rodiny hovořit na dítě dvěma jazyky. Celkem zajímavá je i otázka a následně odpovědi doporučení bilingvní výchovy a z toho plynoucí výhody bilingvisty při pracovním pohovoru. Kromě toho jsem také chtěla zjistit, jaký postoj zaujímají dotazované osoby k suržyku a trasjance. Poslední otázka dotazníku byla zaměřena na jazyk (jazyky), které dle respondentů bude nutné znát do budoucna. Své otázky a výsledky podrobně komentuji a pro lepší přehlednost používám tabulky a grafy.

Mapa Ukrajiny (dále v kapitole) znázorňuje, odkud má rodina dotazovaných své kořeny a předky. Všechny otázky zodpovědělo 120 Ukrajinců z Černovic. Tento vzorek je dostatečně velký, abych mohla vyvozovat obecnější závěry.

Zkoumaný vzorek

Počet dotazovaných osob: 120

Místo pobytu: město Černovice (naprostá většina), Ivano- Frankovsk (2 případy), jihozápadní Ukrajina

Národnost: ukrajinská (většina), 10 osob rumunská, jedna osoba moldavská

Sociální status: studenti (101), vysokoškolští profesori (19)

Věk: studenti (18-25 let), profesoři (28-66 let)

Pohlaví: 100 studentek, 1 student, 14 profesorek, 5 profesorů.

Zkoumaný vzorek dotazovaných: Univerzita Černovice, Filologická fakulta

4.1 Jazykový blok otázek

1. Pokud jsou respondenti bilingvní, jaká je u nich jazyková kombinace?

Jazyková kombinace	Studenti	Profesoři
UKR/R	43	15
UKR/R/POL		1
POL/UKR		1
UKR/R/FR		1
UKR/RUM	11	
UKR/R/RUM	4	
UKR/AJ	4	
UKR/NJ	1	
UKR/R/AJ	2	
UKR/R/N	1	

Ve své praktické části se budu zabývat velice zajímavými jazykovými kombinacemi, které jsou pro Evropany z Evropské Unie málo známé. Jsou uvedené v tabulce číslo jedna. Z ní se dá zjistit, že se zde nejedná pouze o bilingvní jedince, ale dokonce i o jedince bilingvní (trojjazyčné).

Nejčastější kombinaci, kterou dotazovaní studenti uvedli, je ukrajinský a ruský jazyk, což není překvapivý výsledek. Ruský jazyk se studenti naučili od dětství, nebo se ho naučili ve škole jako první cizí jazyk; dalšími možnostmi bylo čtení knih a sledování ruských pořadů v televizi.

Druhou nejčastější jazykovou kombinací je ukrajinský a rumunský jazyk. A je to jednak proto, že se hranice s Rumunskem nachází velmi blízko od Černovické oblasti, odkud většina dotazovaných studentů pochází. Rumunsky se respondenti naučili též od dětství, nebo na ně hovořili rumunsky jejich prarodiče.

Překvapivá kombinace bilingvismu je ukrajinský a anglický jazyk, i když je to velmi malé procento. Rodiče je učili anglicky odmala, protože si přáli, aby jejich potomci ovládali aspoň jeden západní celosvětový jazyk, anebo se ho studenti začali učit od školky či od první třídy. Jeden jediný student odpověděl, že má jazykovou kombinaci ukrajinský a německý jazyk, což

znamená, že s ním hovořili rodiče či prarodiče od mala, anebo že se ho učil od první třídy základní školy.

Sedm studentů uvedlo, že jsou trojjazyční, z toho u čtyř případů je to ukrajinský, ruský a rumunský jazyk, u dalších třech je to ukrajinský, ruský a anglický jazyk a u jednoho člověka je to ukrajinský, ruský a německý jazyk. U první trojkombinace jazyků se rumunsky naučili buď od mala a mají rumunské kořeny. U zbývajících dvou trojkombinací jazyků se učili dva západní jazyky na základní škole hned od první třídy. Svě tři jazyky používají aktivně ve své komunikaci či užívají angličtinu či němčinu v korespondenci či sledování filmů nebo mohou číst knihy v angličtině či němčině.

U profesorů byla též nejčastější kombinace jazyků ze tří čtvrtin ukrajinský a ruský jazyk, další kombinací byl ukrajinský a polský jazyk (pouze v jednom případě). Dva profesori jsou trilingvní, první má kombinaci ukrajinský, ruský a polský jazyk a druhý – obdobně avšak jeho třetím jazykem je francouzština.

Tyto všechny jazykové kombinace jsou velmi zajímavé.

Pro západní Evropu bývají nejčastější a nejběžnější jazykové kombinace jako: anglický a francouzský jazyk či německý a francouzský jazyk. Pro severní Evropu bývají časté kombinace typu švédský a finský jazyk. Ale samozřejmě existuje spousta jiných různých jazykových kombinací. (viz Bilingvní rodina, 2008).

Pro východní Evropu bývá nejčastější jazykovou kombinací ruský a ukrajinský jazyk, nebo ruský a běloruský jazyk. I když v této druhé kombinaci se jedná spíše o bilingvismus pasivní, protože v Bělorusku jen velmi málo lidí hovoří bělorusky. Ve škole se ho sice učí, ale jejich jazykem komunikace je stejně ruský jazyk. Zde vycházím ze svých zkušeností, které podrobněji popíši u otázky 22.

V České republice jsou nejčastější tyto jazykové kombinace: český a slovenský jazyk, český a německý jazyk a v oblasti Těšínska, samozřejmě, český a polský jazyk.

počet monolingvních studentů	34
počet monolingvních profesorů	1

Ne všichni dotazovaní studenti jsou pouze monolingvní, u dvou případů se jedná o pasivní bilingvismus, jelikož odpověděli, že se naučili ruštinu ve čtyřech letech, avšak během komunikace ji používají velmi zřídka. Na otázku, zda se cítí být výjimečnými, když jsou bilingvní, je celkem logické, že dvacet šest studentů neopovědělo a sedm se vyjádřilo, že se nepovažují za výjimečné. Sedm studentů z 34 se začalo učit ruštinu na základní škole a mohou pokládat ruštinu za cizí jazyk. Když si začne dítě osvojovat první cizí jazyk ve škole, může se jednat o záměrně získaný bilingvismus, a v tomto případě je možné, že respondenti odpověděli na otázku, které se týkaly pouze bilingvistů (konkrétně otázky číslo 25 a 26).

Naopak na otázku, zda považují bilingvismus za samozřejmost, větší polovina dotázaných odpověděla kladně, což je ale dáno tím, že v ukrajinské společnosti spoluexistují ukrajinština s ruštinou. Tito studenti mohou rusky rozumět, číst i psát, ale nepoužívají ruštinu tak často ve své komunikaci s ostatními lidmi. Hovoří ve všech situacích vždycky ukrajinsky.

2. Jaký jazyk je učili jejich rodiče?

Jazyk rodičů	Studenti	Profesoři
UKR	59	15
R	3	1
UKR/RUM	6	
R/RUM	1	
UKR/AJ	1	
RUM	5	
R/UKR/AJ	2	
UKR/R	14	3
UKR/R/RUM	4	
UKR/NJ	2	
neodpověděli	4	

Zhruba šedesát procent studentů uvedlo, že je jejich rodiče učili ukrajinský jazyk, jelikož oni sami jsou ukrajinské národnosti. Další možností bylo, že rodiče nechtěli respondenta učit dva jazyky z toho důvodu, aby se naučil pořádně svůj rodný jazyk. Takoví lidé se mohou naučit rusky četbou knih či sledováním ruskojazyčných pořadů. Kolem čtrnácti procent studentů uvedlo, že s nimi rodiče hovořili oběma jazyky, a to jak ukrajinsky, tak rusky. Tito rodiče chtěli, aby jejich potomci uměli oba jazyky pro lepší komunikační schopnosti do budoucna, v několika případech se jedná o smíšené manželství či ruskojazyčné. Šest procent dotázaných uvedlo, že

s nimi rodiče hovořili ukrajinsky a rumunsky. Rumunsky rodiče hovořili s dítětem, aby dokonale ovládalo svůj rodný jazyk a ukrajinsky ho neučili, protože se ukrajinsky začalo učit od první třídy. V malém procentu hovořili rodiče se svým dítětem pouze rusky, i když sami jsou ukrajinské národnosti. V takovém případě se dítě mohlo naučit ukrajinsky ve školce a poté ve škole, ale díky svým rodičům je schopno hovořit rusky.

V jednom případě rodiče hovořili na dítě rusky a rumunsky, protože rodina dotazované osoby pochází z Moldavska. Někteří rodiče učili své děti anglicky či německy proto, aby se jejich potomci uměli domluvit v zahraničí, popřípadě to budou potřebovat pro budoucí budování pracovní kariéry.

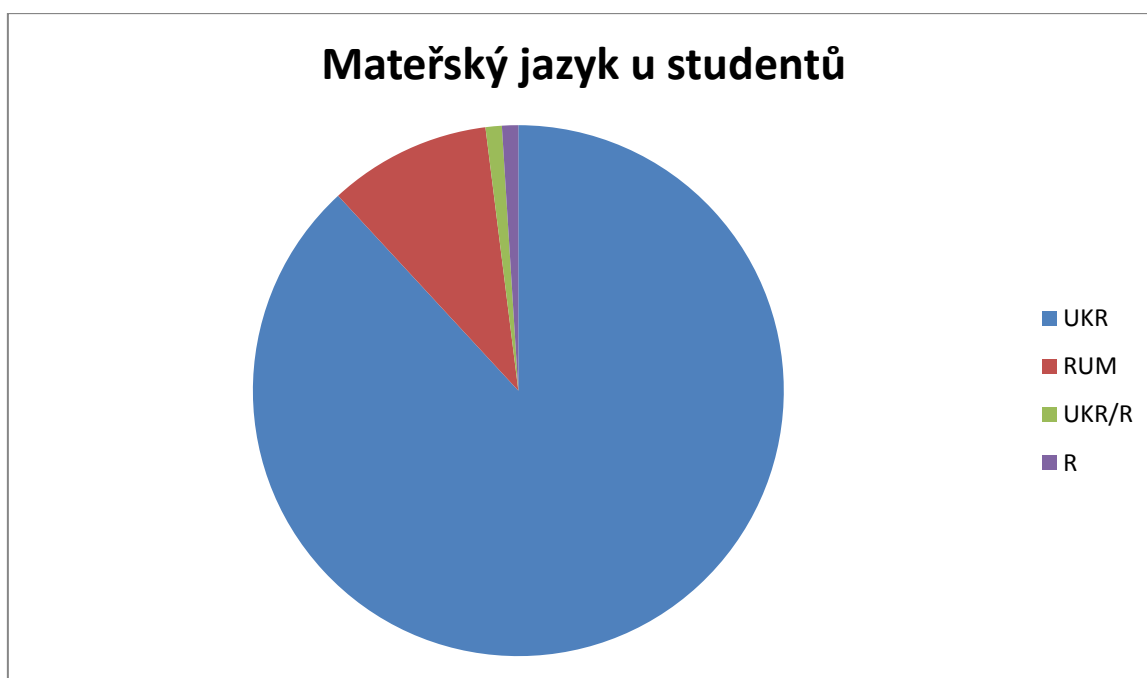
Profesoři uvedli, že jejich rodiče s nimi hovořili ukrajinsky, ve třech případech s nimi hovořili oběma jazyky a v jednom případě s dítětem mluvili jen rusky. Oni se naučili ruštinu, když přišli do první třídy.

6. Jaký je jejich mateřský jazyk?

Mateřský jazyk	Studenti	Profesoři
UKR	89	18
RUM	10	
UKR/R	1	
R	1	1

Podle očekávání má ukrajinský jazyk u studentů největší procentuální zastoupení, protože dotazovaní pochází z jihozápadní Ukrajiny, ale kdyby pocházeli z centrální, jižní nebo z východní Ukrajiny, výsledky by byly naprosto odlišné. Na západní Ukrajině je ukrajinština nejčastěji užívaným jazykem. Tento fakt je dán historickým a geopolitickým vývojem Ukrajiny. Jiho-

západní a západní Ukrajina byla připojena k Sovětskému svazu v roce 1942, což je o dvacet let později, než většina dnešního ukrajinského území. Druhým důvodem je blízkost západní a jihozápadní Ukrajiny k hranicím s Evropskou Unií.

Graf {1} zdroj vlastní

Deset procent uvedlo rumunský jazyk jako svůj rodný, protože jsou to studenti rumunské národnosti, jejichž rodina se přestěhovala na Ukrajinu z různých důvodů. Město Černovice leží v oblasti Bukovina, která byla dříve součástí Rumunska a později Habsburské monarchie.

Dva studenti uvedli ruštinu jako svůj rodný jazyk, protože jejich rodiče jsou rusky mluvící.

Téměř všichni profesori také uvedli ukrajinský jazyk jako svůj rodný jazyk, protože jejich rodina má ukrajinské kořeny. Ruský jazyk uvedl jediný profesor, který pochází z ruskojazyčné rodiny.

7. Jaký je jejich dominantní jazyk?

Dominantní jazyk	Studenti	Profesoři
UKR	79	17
UKR/R	2	1
R	2	1
RUM/UKR	2	
RUM/UKR/R	1	
RUM	2	

neopověděli	13	
-------------	----	--

Dominantní jazyk je pro jednotlivce nejpoužívanějším jazykem. Pro většinu lidí je dominantním jazykem jejich mateřský jazyk, ale existují i výjimky. Například lidé, kteří se přestěhují natrvalo do země, ve které se mluví jiným jazykem. U bilingvistů nemusí být ani jeden jazyk dominantní, protože jimi hovoří velmi často, a proto je pro ně těžké určit, který jazyk je pro ně hlavní.

Podle výsledků ankety se většina bilingvních studentů dokáže rozhodnout pro jeden jazyk, který považuje za svůj dominantní jazyk. Dotazovaní studenti nejčastěji uvedli ukrajinský jazyk. Velmi malé procento odpovědělo, že ruský jazyk je jejich hlavní jazyk. Podobně tak tomu bylo u kombinací jazyků rumunština s ukrajinštinou a ukrajinština, ruština a rumunština. Rumunský jazyk uváděli respondenti pětkrát méně než v otázce týkající se mateřského jazyka.

Přibližně polovina monolingvních studentů na tuto otázku neodpověděla, ze zřejmých důvodů.

Většina dotázaných profesorů uvedla, že ukrajinský jazyk je dominantní.

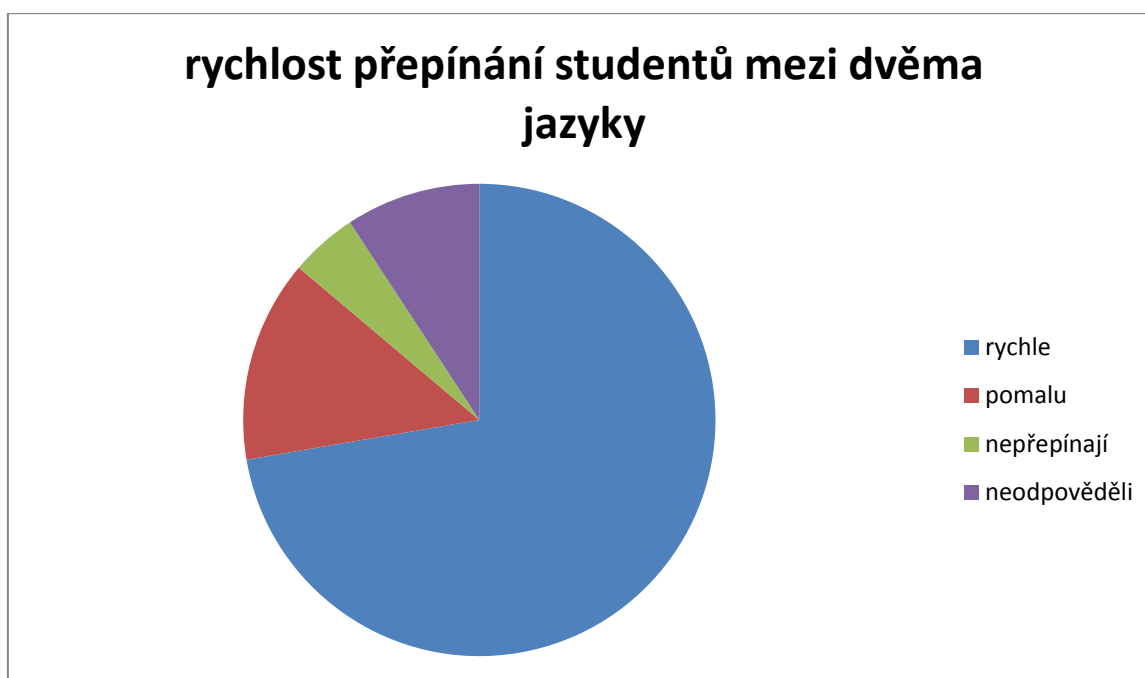
16. Jakým způsobem jste si osvojili oba jazyky?

Cestou, kterou si studenti osvojili druhý jazyk ve většině případů ruský, je sledování ruskojazyčných televizních kanálů. Ruské kanály jsou na Ukrajině velmi rozšířené a sledované, a to napomáhá v učení se ruského jazyka. Další možností jak se naučit ruštinu, je četba ruských knih, které jsou na Ukrajině velmi oblíbené a častokrát i levnější než ukrajinsky psané knihy.

V ukrajinských školách je ruština povinným cizím jazykem, a proto nenaleznete na Ukrajině nikoho, kdo by rusky nerozuměl.

Studenti pocházející z rumunskojazyčných rodin se ukrajinsky začali učit od první třídy základní školy. Používají ji dále při svém studiu na univerzitě či při styku s ostatními ukrajinskými spolužáky.

17. Jak rychle přepnou z jednoho jazyka do druhého?

Graf [2] vlastní zdroj

Bilingvní studenti většinou zvládnou přepínat z jednoho jazyka do druhého velmi rychle, ale deset bilingvních studentů odpovědělo, že přepíná mezi oběma jazyky pomalu, což je způsobeno tím, že nepoužívají ruštinu ve své komunikaci tak často. Ve většině komunikačních situací používají ukrajinštinu.

Všichni dotazovaní profesoři dokážou přejít z jednoho jazyka do druhého plynule, bez problémů. Svůj druhý jazyk používají tehdy, pokud jim druhý člověk nerozumí v ukrajinštině nebo při styku s ruskojazyčnými lidmi. Také profesoři používají ruštinu, když jedou na návštěvu do Ruska. Jeden profesor hovoří polsky jen v případě, když navštíví Polsko.

Monolingvní studenti v převážné většině neodpověděli, protože jednak nejsou bilingvními jedinci, a jednak hovoří rusky velmi zřídka. Čtyři z nich se vyjádřili, že přepínají jen tehdy, když je to opravdu nutné.

19. Jaký jazyk znají a používají aktivně?

Jazyk	Studenti	Profesoři
UKR	42	12

UKR/R/RUM	10	
UKR/R/AJ	7	
UKR/R	13	1
R	3	
Jiné	15	3
neopovědělo	13	2

Nejčastěji respondenti používají aktivně jeden jazyk, ale najdou se i tací, kteří mají aktivní jazyky dokonce tři. Odpovědi na tuto otázku toto potvrzují a není zde potřeba další komentář.

Do kolonky jiné patří jazyky jako francouzština, polština a němčina, ale na ně odpověděl malý počet dotazovaných, proto jsem kolonku pojmenovala tímto způsobem.

21. Jakým způsobem si člověk může naučit a osvojit cizí jazyky?

Tato otázka je velmi podobná otázce číslo šestnáct, která se zabývá tím, jakým způsobem si bilingvní lidé osvojili oba dva jazyky. Přesto jsou zde odpovědi velmi rozdílné. Respondenti si převážně osvojili ruský jazyk z médií a literatury, nicméně pokud mluví o způsobech osvojení cizího jazyka, nejčastěji uvádějí jiné možnosti. Převažuje navštěvování jazykových kurzů, mluvení s rodilými mluvčími daného jazyka. Metoda osvojení cizího jazyka prostřednictvím sledování ruskojazyčných kanálů, kterou si většina respondentů osvojila druhý jazyk, se v odpovědích na tuto otázku objevila velmi málo.

4.2 Rodinný blok otázek

8. Jakým jazykem s respondenty hovořila matka?

Jazyk mat- ky	Stu- denti	Profe- soři
------------------	---------------	----------------

UKR	85	16
UKR/R		1
RUM	10	
R	6	1
neodpověděli		1

Pokud matka a otec mluví na dítě jiným jazykem, dítě většinou umí lépe jazyk matky, protože s ním tráví mnohem více času, zvláště v útlém věku.

Osmdesát pět studentů uvedlo, že jejich matka je naučila ukrajinsky. Dá se předpokládat, že ony samy pocházejí z ukrajinskojazyčného prostředí.

Deset studentů uvedlo, že matka s nimi hovořila rumunsky. Šest studentů uvedlo ruský jazyk, což znamená, že jejich matka je ruskojazyčná.

Většina profesorů také uvedla, že s nimi jejich matka hovořila ukrajinsky, v jednom případě rusky a v posledním případě je učila oba jazyky hned odmala, aby uměli dva jazyky na kvalitní úrovni.

9. Jakým jazykem s nimi hovořil jejich otec?

Jazyk otce	Studenti	Profesoři
UKR	78	18
R	5	1
RUM	13	
UKR/RUM	4	

Tato otázka ukázala zajímavý fakt, a to, že ve zkoumaném vzorku studentů se objevuje mnohem více rumunskojazyčných otců nežli matek. Pokud srovnáme tuto otázku s dalšími otázkami ohledně aktivního nebo dominantního jazyka studentů, pak se v nich vyskytuje rumunština mnohem méně než v této otázce a spíše se

blíží počtu rumunsky mluvících matek.

10. Odkud má jejich rodina své předky a kořeny?

Stát	Studenti	Profesoři
Ukrajina	83	19

Rusko	6	
Polsko	6	
Rumunsko	7	
Moldavsko	2	

Oblasti na Ukrajině	Studenti	Profesoři
Bukovina	16	6
Halič	4	
Donbas	2	
Centrální	1	
Lvov		1
Ivanofrankovsk	3	

Tuto otázku jsem položila s ohledem na to, zda mají původ a kořeny rodin u dotázaných bilingvistů vliv na bilingvismus či na bilingvní výchovu dětí. Z odpovědí lze vyvodit, že rodiny pocházejí z Ukrajiny, ale někteří studenti uvedli konkrétní oblasti na Ukrajině, které jsou uvedeny v tabulce. Z ukrajinských oblastí byla nejvíce zastoupena Bukovina a Halič.

Rodiny dotázaných pocházejí také z Rumunska, Ruska, Polska a nejméně z Moldavska. U Moldavska mohu doplnit to, že se tam hovoří více než jedním jazykem. Kromě moldavštiny obyvatelé hovoří také rusky a někteří rumunsky.

V deseti případech ukrajinské studenty učili rodiče ruský jazyk v dětském věku a ostatní bilingvní studenti se naučili ruštinu až na základní škole. Rumunsky rodiče učili své děti odmala pouze ve třech případech a zbytek studentů z rumunských rodin se učil rumunsky ve škole. Dva studenti se naučili odmala anglicky, a to proto, aby ovládali světový jazyk a aby se domluvili kdekoliv ve světě s různými lidmi. Další možností bylo to, že jejich rodiče pracují na vysokých postech, a proto potřebují angličtinu na vysoké komunikativní úrovni.

Uvádím zde pro zajímavost čtyři kratší případové studie o původu bilingvistů, se kterými jsem se setkala během mého studijního pobytu v Bělorusku. Rodiče je odmala učili oběma jazykům, v jednom případě čínský mladík musel odjet do Ruska, aby se naučil cizí jazyk a

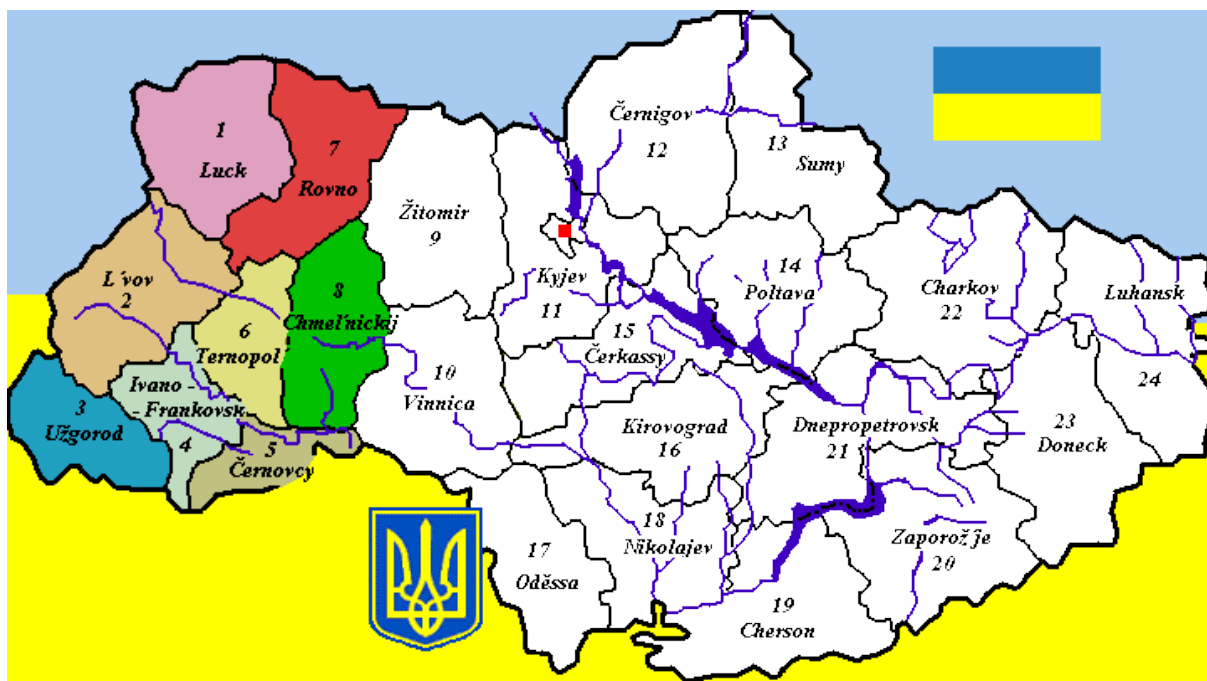
stal se samostatným a nezávislým na své rodině. Tyto studie souvisí s otázkou o původu a kořenech jejich rodiny.

Když jsem byla na studijní stáži v Minsku, seznámila jsem se na koleji s jedním moldavským studentem (jmenuje se Denis, je bilingvní v jazykové kombinaci moldavština a ruština, a kromě toho umí také jeden dialekt moldavštiny). Rusky ho rodiče naučili, aby se uměl domluvit v zemích SNS. Studuje na filologické fakultě v Minsku anglickou filologii, díky svému studiu na univerzitě ovládá další světový jazyk. Považuje svoji dvojjazyčnost za přirozenou součást svého života. Jeho dominantním jazykem se stala ruština, protože žije dlouhodobě v Bělorusku, a tudíž vytěsnila aktivní znalost prvního jazyka.

Znám osobně jednoho mladého turkmenského studenta (Murat, též je studentem filologické fakulty v Minsku, studuje ruskou filologii, jeho jazyková kombinace je turkmenský a ruský jazyk). Jeho rodina má velmi zajímavé kořeny, neboť jeho matka je ukrajinsko-polského původu a otec – turkmensko-tatarského původu. Oba rodiče na něho hovořili oběma jazyky hned od narození. Dotyčný je maximálně bilingvní, ovládá oba dva jazyky na stejné úrovni. Zajímá se o další slovanské jazyky.

Poznala jsem v Bělorusku také jednu Turkmenku, která žila se mnou na koleji. I ona je maximálně bilingvní, protože perfektně umí přepínat z turkmenského jazyka do ruského a naopak. Překládala svým turkmenským spolubydlícím do rodného jazyka, když na ně někdo mluvil rusky a ony dotyčnému nerozuměly. Matka na ni odmala hovořila rusky i turkmensky, a díky tomu si osvojila oba dva jazyky.

Setkala jsem tam s ještě jedním zajímavým případem mladého bilingvisty Šenšena, který je čínské národnosti. Rodiče ho poslali ve dvanácti letech do Ruska, aby se osamostatnil a naučil se světový jazyk. Začátky pro něho byly velmi těžké. V Rusku vystudoval střední školu. Je hudebně nadaný, velmi dobře hraje na housle. Ruštinu ovládá na výborné úrovni. Nyní studuje také v Minsku ruskou filologii. Pomáhá čínským studentům s překladem ruských textů do čínštiny. Tlumočil na jedné exkurzi po Minsku z ruštiny do čínštiny pro čínské studenty. Je adolescentní bilingvista, protože si osvojil ruský jazyk v mladistvém věku. Čínština je u něho dominantním jazykem, přestože žije v Bělorusku dlouhou dobu. Díky tomu, že je v každodenním kontaktu s jinými Číňany, druhý jazyk u něho nevytěsnil rodnou mateřštinu.

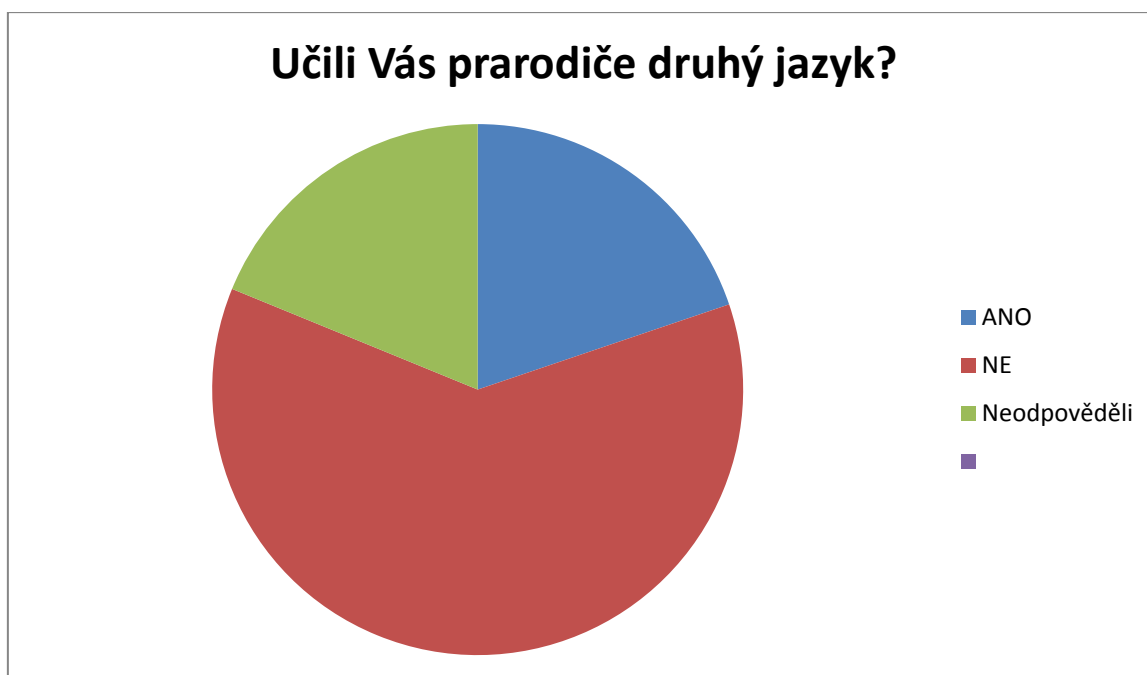
Obrázek 1 <http://apsida.cz/hrady/cizina/1>

13. Učili je prarodiče druhý jazyk?

Většina dotázaných bilingvistů se naučí druhý jazyk od rodičů než od prarodičů. Prarodiče nemají velký vliv na bilingvní výchovu vnoučat. Je to tím, že s nimi netráví tolik času. Pokud by je učili druhý jazyk, musela by vnoučata u nich, například, trávit celé prázdniny, aby si svůj druhý jazyk lépe osvojily. Větší pravděpodobnost učení druhého jazyka vnoučat ze strany prarodičů by byla jen v případě, že by se jednalo o smíšená manželství. V takových rodinách by děti jezdily za svými prarodiči na návštěvu či na prázdniny i do jiné země, a navíc by si uvědomovaly své kořeny a svůj bilingvismus. Pokud se nejedná o smíšené rodiny, to znamená, že prarodiče hovoří s vnoučaty stejným jazykem jako jejich rodiče. Záleží dále na tom, zda mají prarodiče s učením druhého jazyka dost trpělivosti.

Pouze dvacet procent dotázaných studentů se vyjádřilo, že je jejich prarodiče učili druhý jazyk. Ve čtyřech případech je učili rumunsky, se třemi studenty hovořili prarodiče rusky, taktéž je to u polského jazyka. V jednom případě s nimi hovořili bělorusky a ukrajinsky. Se dvěma studenty mluvili německy. Jeden student dokonce odpověděl, že s ním komunikovali anglicky. U pěti studentů nebyla odpověď konkrétní. Více než šedesát procent studentů uvedlo, že je prarodiče neučili druhý jazyk. A necelých dvacet procent na otázku neodpovědělo, protože se jednalo o monolingvní studenty.

Chci dodat, že má matka a strýcové pochází z rodiny polsko-maďarského původu. Matka mi nedávno řekla, že je jejich babička učila polsky, protože neznala jiný jazyk. Maďarsky je ne-
 naučil nikdo z rodiny. Matka má nejlepšího přítele, který je též bilingvní s kombinací český a
 německý jazyk, i jeho babička s ním mluvila často německy. Babička se pokoušela učit
 německy svého vnuka, ale jemu se nepodařilo osvojit si další jazyk.

Graf [3] vlastní zdroj

14. V jakém jazyce probíhá jejich komunikace doma?

Jazyk komunika-	Studenti	Profesoři

ce		
UKR	71	18
UKR/R	4	
UKR/RUM	3	
R	4	1
R/RUM	1	
RUM	11	

Ve většině rodin probíhá komunikace v jednom jazyce, ale naopak ve smíšených manželstvích se může hovořit dvěma jazyky. Ale není tomu tak vždycky. To záleží na tom, do jaké míry ovládá jeden z partnerů jazyk toho druhého. Dále to závisí na tom, jak se partneři mezi sebou domluví, v jakém jazyce budou spolu komunikovat. Když se hádají nebo mají mezi sebou nějaké konflikty, mohou každý hovořit svým mateřským jazykem. Po ukončení hádky opět přejdou na společný jazyk komunikace.

Jak vyplývá z odpovědí dotazníků studentů, více než sedmdesát procent uvedlo jako jazyk komunikace v rodinném kruhu ukrajinštinu, tedy většinový jazyk. Tato manželství nejsou většinou smíšená. V jedenácti případech studenti odpověděli, že se u nich doma hovoří rumunsky, z toho vyplývá, že oba rodiče jsou Rumuni. Tito studenti však ovládají i ukrajinštinu, kterou se naučili ve škole. Čtyři respondenti uvedli, že se v jejich rodině komunikuje pouze rusky, a to proto, že rodiče jsou ruskojazyční nebo jeden z nich je ruské národnosti. Ve třech případech hovoří doma rumunsky i ukrajinsky, zde je zjevné, že manželství je smíšené. Poslední čtyři studenti uvedli, že v rodině komunikují jak rusky, tak ukrajinsky. V rodinách, ve kterých se hovoří oběma jazyky, mohou děti mluvit většinovým jazykem a rodiče menšinovým, anebo naopak. Záleží i na situacích, které se mohou doma odehrávat, podle toho se zvolí jazyk komunikace, a není problém plynule přejít do jiného jazyka.

18. Přestěhovala-li se jejich rodina do ciziny za prací a kam?

Stát	Studenti	Profesoři
Rusko	13	4
Kazachstán	1	1
Litva	1	
Polsko	7	
Portugalsko	2	
Česká republi- ka	2	
Itálie	6	
Tádžikistán	1	
Španělsko	1	
Francie	1	
Rumunsko	1	
Kanada	1	
Bělorusko	1	
Řecko	1	
Slovensko	1	
Německo	2	
Neodpověděli	19	1
Nikam	55	13

Přestěhování do jiné země pochopitelně ovlivňuje vznik a vývoj bilingvismu nejen u dětí, ale i u dospělých. Rodina, která se přestěhuje do jiného státu za lepšími životními podmínkami, se musí naučit jazyk hostitelské země. Jejich potomek se dostává do dvojjazyčného kontaktu ve školce a později ve škole, zatímco rodiče musí navštěvovat jazykové kurzy. Dítě si lépe osvojuje jiný jazyk, než jeho rodiče. Dítě má tu výhodu, že se naučí jiný jazyk bez cizího přízvuku. Nově příchozí rodina se dostává do kontaktu s novou kulturou, i když si přinesla s sebou svoji kulturu a zvyky. Jako příklad uvedu rodinu z Latinské Ameriky, která se přestěhuje do USA za prací. Jejich dítě umí odmala španělštinu a ve školce se učí angličtinu a pomáhá rodičům, aby porozuměli základům, které jsou nutné pro život v cizí zemi.

Pokud se smíšená rodina odstěhuje do jiné země, jejich potomek se stane trilingvním, protože si odmala osvojoval dva jazyky současně a ještě se musí naučit jazyk země, v níž nově žije.

Více než padesát procent studentů odpovědělo, že se jejich rodina nikam nepřestěhovala. Dalších dvacet procent studentů na otázku neodpovědělo a necelých třicet procent otázku zodpovědělo. V tabulce jsou uvedené různé země, ale převažují Evropské země. Rodiny studentů se nejčastěji stěhovaly do Ruska, protože rodiče umí rusky a taky tam mohou mít své blízké příbuzné či přátele. Navíc Rusko hraničí s Ukrajinou a jsou spolu historicky úzce spjaty. Druhým nejčastějším státem, kam se jejich rodina přestěhovala, je Polsko, protože je zemí Evropské Unie. Přes Polsko se pak snáze mohou dostat do jiných zemí EU a získat lepší životní podmínky. Šest studentů odpovědělo, že se jejich rodina přestěhovala do Itálie. Je to překvapivá odpověď, ale Itálie byla ekonomicky na výši, je členem EU a patří do G8. U ostatních zemí jsou odpovědi početně málo zastoupené.

Více než padesát procent studentů odpovědělo, že se jejich rodina nikam nepřestěhovala. Dalších dvacet procent studentů na otázku neodpovědělo a necelých třicet procent otázku zodpovědělo. V tabulce jsou uvedené různé země, ale převažují Evropské země. Rodiny studentů se nejčastěji stěhovaly do Ruska, protože rodiče umí rusky a taky tam mohou mít své blízké příbuzné či přátele. Navíc Rusko hraničí s Ukrajinou a jsou spolu historicky úzce spjaty. Druhým nejčastějším státem, kam se jejich rodina přestěhovala, je Polsko, protože je zemí Evropské Unie. Přes Polsko se pak snáze mohou dostat do jiných zemí EU a získat lepší životní podmínky. Šest studentů odpovědělo, že se jejich rodina přestěhovala do Itálie. Je to překvapivá odpověď, ale Itálie byla ekonomicky na výši, je členem EU a patří do G8. U ostatních zemí jsou odpovědi početně málo zastoupené.

4.3 Blok otázek o bilingvistu

5. Vychovali by respondenti své děti dvojjazyčně?

	Studenti	Profesoři
ANO	66	10
NE	33	8
MOŽNÁ	1	
Neodpověděli	1	1

Určitě by ho vychovali dvoujazyčně, protože jsou sami dvoujazyční. A dále taky proto, aby jejich děti uměly dva jazyky na dobré komunikativní úrovni. Jedinec pak může mít i ty výhody, že může překládat z jednoho jazyka do druhého. Určitě se mu to bude hodit při zaměstnání či při činnosti průvodce turistů po různých velkoměstech Evropy. Také uvedli, že je lepší znát dva jazyky, aby se jejich děti mohly lépe naučit dalším jazykům.

Třetina dotázaných studentů uvedla, že by své dítě nevychovali dvoujazyčně, protože chtějí, aby se jejich potomek naučil pořádně svůj rodný jazyk. A aby děti nemíchaly a nepletly jeden jazyk s druhým. Dotázaní studenti nebudou učit své děti dvěma jazykům, protože si myslí, že děti budou mít možnost se naučit světové jazyky ve škole.

Stručně popíší negativní postoj k bilingvní či trilingvní výchově dětí u nás v rodině.

Mám prarodiče z matčiny strany, babičku Polku a dědečka Maďara. Dědeček se v pěti letech přestěhoval ze své rodné Budapešti do severních Čech s rodiči a svými sourozenci za práci a lepšími životními podmínkami. Česky se naučil až na základní škole a polsky se naučil v devatenácti letech, když potkal mou budoucí polskou babičku. Dědeček nemá v češtině žádný přízvuk. S babičkou komunikuje česky v Čechách a polsky, když jedou za svými příbuznými do Polska. Jeho dominantními jazyky jsou český a polský jazyk. Maďarsky hovoří, když jede do Maďarska na dovolenou, nebo se svými sourozenci. S mojí matkou a oběma strýci mluvili pouze česky, protože považovali za zbytečné učit je méně obvyklým jazykům, což je velká škoda. Díky tomu by mohli mít má matka i strýcové lepší komunikační dovednosti,

kteřé by jim mohly pomoci v pracovní sfěře. Od své matky vím, že s nimi polsky hovořila jejich babička, díky níž matka polsky velmi dobře rozumí a trochu hovoří a velmi dobře čte. Ale sama mi říká, že se nepovažuje za bilingvní. Matka je pasivně bilingvní. Mluvit maďarsky z naší rodiny nikdo neumí. A ani se mnou tak nehovořili. Matka nelituje toho, že nehovoří dvěma či třemi jazyky od dětství a ani sama se nesnažila mě učit polsky.

Kdybych byla bilingvní, určitě bych své děti vychovala dvojjazyčně z několika důvodů. Uměly by dva jazyky na vysoké komunikativní úrovni, snáze by získaly lépe placené místo, mohly by dělat překlady nebo průvodce po městě. Měly by mnohem lepší komunikativní schopnosti a lepší všeobecný rozhled. Nemusely by být závislé na četbě či poslechu ve svém rodném jazyce, ale mohly by číst i poslouchat a sledovat filmy v druhém či třetím jazyce.

11. Když jsou rodiče různé národnosti, mají-li hovořit na děti každý svojí řečí?

Možnosti	Studenti	Profesoři
ANO	50	12
NE	48	7
Neodpověděli	3	

Tato otázka je podobná předchozí otázce ohledně bilingvní výchovy u dětí.

Padesát procent studentů odpovědělo kladně, protože oni sami jsou bilingvní, i když řada z nich nepochází ze smíšených rodin a osvojila si druhý jazyk ve škole či z četby knih a sledováním ruských pořadů. Co se týká bilingvních studentů z rumunských rodin, pak ti se naučili oba jazyky odmala, anebo se ukrajinsky začali učit ve škole. Téměř druhá polovina odpověděla negativně, protože si myslí, že je lepší, aby jejich dítě si osvojilo a naučilo pořádně rodný jazyk a později se může naučit další jazyky ve škole. Tito studenti si nepřejí, aby jejich dítě míchalo oba dva jazyky najednou.

Já sama bych odpověděla kladně, protože si myslím, že by oba dva rodiče různé národnosti měli mluvit na dítě každý svým rodným jazykem. Díky své dvojjazyčnosti si dítě uvědomí své kořeny a původ, v budoucnu mu to pomůže s učením dalších cizích jazyků a mnohem snadněji si najde lépe placenou práci. Další výhodou bilingvismu je bohatší slovní zásoba, a také fakt, že si člověk může najít spoustu nových přátel, se kterými může mluvit doma prvním

jazykem, ale pokud pojedje za jinými přáteli žijícími v cizině, může s nimi komunikovat druhým jazykem. Dva jazyky jim dají více možností.

Pokud by smíšená rodina nemluvila s dítětem oběma jazyky, mohla by později svého rozhodnutí litovat. Oni sami vědí nejlíp, jakým způsobem dítě vychovají. Pokud by ho nenaučili druhý jazyk, mohlo by jim dítě do budoucna jejich rozhodnutí vyčítat. O tom, zda mají vychovat své dítě bilingvně, se mohou poradit s jinými smíšenými rodinami, které mají s bilingvní výchovou bohaté zkušenosti. Dále záleží na tom, zda se budou stěhovat a žít dlouho v jiné zemi. Také po osvojení prvního jazyka mohou na dítě mluvit druhým jazykem.

25. Cítí-li se být výjimečnými, když jsou bilingvní?

Možnosti	Studenti bilingvní	Monolingvní studenti	Profesoři
ANO	53		
NE	8	7	19
NEVÍ		1	
Neodpověděli	6	26	

Většina bilingvních studentů se necítí být výjimečnými, protože svou dvojjazyčnost přijímají jako automatickou a přirozenou věc. Bilingvismus je silně spjatý s jejich životní situací a zkušeností, kterou postupem času získali. Nevidí svou výjimečnost v dvojjazyčnosti, protože ji považují za nutnost, která vyplynula z následující otázky týkající se samozřejmosti bilingvismu. Další z možností může být to, že nemají důvod, aby se cítili výjimečně. Ačkoliv jsou bilingvní, mohou z toho mít příjemný pocit své jazykové nadřazenosti, ani to však nemusí být důvod k něčemu výjimečnému.

Pro zajímavost jsem zde vybrala čtyři výstižné citáty, které se týkají výjimečnosti bilingvismu či naopak.

Bilingvní dospělý (angličtina/ francouzština)

„Nemyslím , že mluvit dvěma jazyky je tak výjimečné, ale na druhé straně mluvit jen jedním jazykem musí být divné, jako vidět jen jedním okem: Člověku chybí hloubka, a nebo perspektiva.. (Bilingvní rodina, str. 214)

Bilingvní dospělý (francouzština/ angličtina)

Nedovedu si představit, že bych mluvil jen jedním jazykem. To bych nebyl já. Lidi mluví o tom, že bilingvisté mají problémy s identitou. Podle mě je to hloupost. Kdyby mi vzali jeden z jazyků, vzali by mi půlku identity. A vůbec, jak to zvládají? (Bilingvní rodina, str. 214)

Patnáctiletá bilingvní dívka (francouzština/ němčina)

Vyhovuje mi to. Líbí se mi to. Baví mě to. A mnohem snáze si najdu víc kamarádů. (Bilingvní rodina, str. 215)

Akademik (angličtina/ norština)

Jsem bilingvní, kam až mi sahá paměť, ale teprve když jsem začal číst literaturu na toto téma, jsem si uvědomil, co to znamená. Aniž jsem to věděl, byl jsem vystaven nebývalému riziku mentální retardace, schizofrenie, asociálnosti a vyšinutí, kterým jsem unikl jen o vlasek. Kdyby mí rodiče o těchto rizicích věděli, mávli by nad nimi rukou a vychovali by mě bilingvně, ať jsem chtěl, nebo nechtěl. Měli za to, že se anglicky naučím od svých kamarádů a učitelů a doma budu používat norštinu, abych udržoval plnohodnotný kontakt s nimi, jejich přáteli a kulturou. V literatuře jsem o tom ,nenašel ani zmínku. Byla tam jen přehlídka testů inteligence dokazujících, že bilingvisté jsou intelektově handicapováni... Mou pozitivní zkušenost s bilingvizmem, díky níž mohu fungovat ve dvou světech, a ne jen v jednom, nejspíš nesdíleli ti, kteří byli předmětem těchto studií. (Bilingvní rodina, str. 215)

Bilingvismus není vzácností ani výjimečností

Více než jedna polovina světové populace je bilingvní, což si většina lidí ani nepřipustí, ani si to plně neuvědomí. Nejvíce však jsou překvapeni lidé, kteří si myslí, že dvojjazyčnost či vícejazyčnost je něco výjimečného. Přijímaný názor na vztah mezi jazykem a národní či individuální identitou je v rozporu. To se dá chápat tak, že každý člověk hovoří jedním jazykem a všichni mluvčí tohoto jazyka jsou příslušníky jednoho státu. Převaha bilingvizmu v rámci jednoho národa je nevyhnutelná, protože v jedné zemi jejich obyvatelé mohou hovořit více jazyky, například Švýcarsko, Kanada, USA atd. Dnes existuje na celém světě okolo 6000 jazyků.

Je všeobecné platné, že ne všemi jazyky hovoří stejný počet lidí. Čínsky hovoří více než jedna čtvrtina lidí, oproti tomu jinými jazyky mluví málo lidí. Důležitá je i zeměpisné rozložení jazyků. Například francouzština je rodným jazykem (kromě Francie) v Belgii, Švýcarsku, Kanadě (částečně) a francouzských držav v Africe.

Z toho plyne, že v mnoha státech jejich obyvatelé používají aktivně více než jeden jazyk. Díky tomu existuje dvojjazyčnost, která je pro spoustu lidí velmi užitečná, ale málokdo si to uvědomuje. (Bilingvní výchova, str. 46)

26. Považují-li bilingvismus za samozřejmost?

	Bilingvní studenti	Monolingvní studenti	profesoři
ANO	56	17	18
NE	7	10	
Neodpověděli	4	7	1

Většina bilingvních studentů i profesorů považuje svoji dovednost za úplně samozřejmou, to je dáno tím, že aktivně používají oba dva jazyky v každodenním styku ať už ve škole, v práci či s přáteli nebo rodinou.

30. Doporučili by respondenti bilingvní výchovu ve smíšených rodinách?

	ANO	NE	Možná	Neodpověděli
studenti	76	22	1	3
profesoři	12	5		

U této otázky se přímo nabízí srovnání s otázkou číslo pět, ve které jsem se ptala, zda by vychovali své dítě dvojjazyčně. Z tohoto srovnání vyplývá, že dotazovaných, kteří by bilingvní výchovu doporučili, je mnohem více, než těch, kteří by skutečně své dítě bilingvně vychovali. Co se týče profesorů, ti se k doporučení bilingvní výchovy staví velmi podobně.

31. Jsou-li zvýhodněni bilingvní lidé při pracovních pohovorech?

	ANO	Možná	Neví	NE	Neodpovědělo
studenti	83	1	1	9	7
profesoři	16	1	2		

Více než osmdesát procent dotázaných studentů se vyjádřilo kladně, protože z následující otázky vyplynulo, že si bilingvisté snáze najdou zaměstnání. V dnešní době jsou dva světové jazyky na lepší placené pracovní místo vyžadovány. Většinou se vyžaduje anglický s německým jazykem nebo angličtina s francouzštinou, popřípadě s jinými románskými jazyky ve většině zemí Evropy. Ve východní Evropě k anglickému jazyku zaměstnavatelé bezpochyby chtějí i výbornou znalost ruštiny. Východoevropané většinou ovládají ruštinu na velmi dobré úrovni, protože ruský jazyk má u nich dlouhou tradici. V mnoha rodinách se rusky velmi často hovoří, převážně na východě a jihu Ukrajiny a v Bělorusku.

32. Jaké mají bilingvní lidé výhody?

Možnosti	Studenti	Profesoři
ANO	29	11
NE	11	
NEVĚDÍ	12	
NEODPOVĚDĚLI	49	8

Pouze necelých třicet procent se vyjádřilo k této otázce kladně, a to jednak proto, že v bilingvistu spatřují tyto výhody: četba literatury v originále, lepší komunikace s cizinci či lepší způsob vyjadřování. Dále odpověděli, že čím víc člověk zná jazyků, tím lépe pro něho. Podle

nich se člověk může lépe začlenit se do jakékoliv vícejazyčné společnosti. Negativně odpovědělo jedenáct procent studentů, protože si myslí, že bilingvista nemá žádné výhody oproti ostatním lidem. Také se tak vyjádřili proto, že se domnívají, že člověk nebude ovládat dva jazyky na dostatečné úrovni či nebude umět přecházet volně z jednoho jazyka do druhého. Pro takového člověka je lepší znát nejlépe svůj rodný jazyk, a potom až si ho osvojí, může se naučit bez problému i jakýkoliv další světový jazyk. Polovina studentů na otázku neodpověděla, protože nevěděla, jak se k tomu mají vyjádřit a neví, v čem by mohli mít bilingvistické výhody.

Polovina profesorů odpovědělo na otázku pozitivně, protože bilingvista má podle nich širší prostor pro komunikaci, navíc umí dva jazyky na dobré komunikativní úrovni, dále má díky více jazykům mnohem více možností. Bilingvista má mnohem bohatší slovní zásobu a širší všeobecný rozhled. Snáze rozumí více jazykům a díky tomu si najde lépe placené místo. Bilingvní lidé nepotřebují podle názorů profesorů překladatele. Pro řadu lidí může být posílení ukrajinského jazyka zcela překvapivou a netypickou odpovědí, ale pro mnohé Ukrajince nebo pro odborníky, zabývající se jazykovědou a lingvistikou východoslovanských jazyků, není překvapivou odpovědí.

33. Bude mít bilingvní výchova velkou budoucnost?

Možnosti	Studenti	Profesoři
ANO	71	15
NE	3	1
MOŽNÁ	4	
NEVĚDÍ	3	2
ČÁSTEČNĚ	1	
Záleží na potenciálu	2	
Nepřemýšlela o tom	1	
Neodpověděli	16	1

Je zatím těžké rozhodnout, zda bude mít či nemít bilingvní výchova velkou budoucnost. Spousta lidí, která zná pojem bilingvizmus, by nejspíš odpověděla kladně, protože by v bilingvní výchově spatřovala mnoho výhod. Výchova dětí však záleží na rozhodnutí rodičů, ať už jsou jedné či dvou národností. Jen oni sami dobře vědí, jakým způsobem své děti vychovávají.

Bude hodně záležet na tom, zda se rodina rozhodne přestěhovat do jiné země za lepšími životními podmínkami. V první řadě musí své dítě posílat do školky či do školy, kde se hovoří jinými jazykem než jeho rodným. Rodný jazyk může být u dítěte menšinový. Pokud rodiče umí i jazyk hostitelské země, mohou začít své dítě učit druhému jazyku, aby nemělo problémy s komunikací s ostatními dětmi ve školce či škole, kde se hovoří většinovým jazykem. Při bilingvní výchově u dětí musí být rodiče velmi trpěliví. Nadále se svým dítětem hovoří rodným jazykem, aby nezapomnělo jazyk své rodné země. Pokud smíšená rodina žije ve státě jednoho z partnerů, pak se také rozhodují, zda vychovávají dítě bilingvně. Ale většinou se rozhodnou pro dvojjazyčnou výchovu, protože jejich dítě si uvědomí svůj původ a naučí se poznat dvě kultury, a navíc se dorozumí s prarodiči či tetami a strýci.

Bilingvně může své dítě vychovat i matka, která nemá partnera. Pokud žije v cizí zemi, mluví zpočátku na své dítě svým rodným jazykem a potom ho pošle do školky, kde se druhý jazyk naučí zcela samo.

I naprostá většina studentů z jihozápadní Ukrajiny spolu s profesory spatřují velkou budoucnost v bilingvní výchově dětí, a to z důvodů, které jsem již vyjmenovala výše. Oni by naučili své dítě rusky, protože se ruština řadí ke světovým jazykům. Ruštinu mohou děti použít v případě, pokud jim někdo nebude rozumět ukrajinsky, nebo bude mluvit rusky se svými ruskými příbuznými. Navíc Ukrajinci velmi často navštěvují Rusko.

Já sama vidím v dvojjazyčné výchově velkou budoucnost, protože děti budou nejen dobře jazykově vybaveny, ale budou mít i více možností v pracovním i osobním životě. Díky dvojjazyčnosti mají vyšší šanci, jak se stát úspěšnějšími. Mohou komunikovat a setkávat se s různými lidmi a vyvářet si další kontakty, které budou užitečné v budoucnu.

4.4 Osobní život

4. V jaké společnosti se respondenti nejčastěji pohybují?

Studenti se pohybují nejčastěji mezi studentskou mládeží. Další dotazovaní studenti uvedli, že se stýkají s ukrajinsky mluvícími lidmi. Malá část studentů se pohybuje v kruhu rumunsko jazyčných mluvčích.

Profesoři uvedli, že se nejčastěji pohybují mezi humanitní inteligencí.

Vliv na bilingvismus má společnost, do které se člověk narodí a v níž vyrůstá. Tento vliv je možné pozorovat ve srovnání české a ukrajinské společnosti. V České republice je společnost převážně jednojazyčná, a proto je zde bilingvismus velmi vzácný. Oproti tomu na Ukrajině je historicky zakotvený ruský jazyk, a tudíž bilingvismus je tady velmi rozšířený a častý. Tento jev lze pozorovat ve většině postsovětských zemí.

Bilingvismus může napomáhat k začlenění člověka do různojazyčných společností.

22. Byli oni někdy na studijní či pracovní stáži a kde?

Země	Studenti	Profesoři
ČR	2	3
Polsko	7	7
Rusko		2
Slovensko		2
Litva		2
Nikde	92	3

Přibližně jenom deset procent studentů absolvovalo stáž v zahraničí, což je velmi málo vzhledem k tomu, že se jedná o studenty oborů, které se na jazyky a cizí země zaměřují. Což je podle mého názoru malé procento a jeho zvýšení by rozhodně napomohlo jazykové gramotnosti zkoumaných studentů. Profesoři jakožto vědeckí pracovníci vyjíždějí na stáže mnohem více, aby se zdokonalili v oboru, ve kterém působí.

27. V jakém jazyce reagujete na rovině emoční: Když jste rozčilení? Když fandíte nějakému oblíbenému sportovnímu klubu na mistrovství světa? Rovně existenční: Když jste na úřadě, v jakém jazyce vyplňujete formuláře? Když skládáte nějakou zkoušku? V jakém jazyce se bavíte se spolužáky či se známými?

Jazyk	Studenti	Profesoři
UKR	101	19
R	10	3
RUM	11	
POL		
AJ	4	
neodpověděli	3	

Dotazovaní studenti i profesoři většinou reagují ve všech situacích ve své mateřštině, což není tolik překvapivé, i když jsou bilingvní. Já jsem pro přehlednost uvedla jazyky jednotlivě. Záleží na tom, s kým se dotazovaní stýkají, nebo když si zařizují něco důležitého na úřadech. Pokud v televizi běží jejich oblíbený sport či sportovní tým, pak také ve svém rodném jazyce vyjadřují své emoce. Když studenti skládají nějakou zkoušku, používají ukrajinštinu. Druhý jazyk použijí tehdy, když jim někdo nerozumí či se svými ruskojazyčnými přáteli anebo příbuznými. Angličtinu používají spíše pro studijní účely.

35. Jaký mají postoj k suržyku/ trasjance?

Postoj	Studenti	Profesoři
Pozitivní	13	0
Negativní	82	17
Neutrální	3	1
Neodpověděli	3	1

K této jazykové míšenině zaujímá většina respondentů negativní postoj, protože z jejich odpovědí vyplynulo, že suržyk nemá žádný jazykový systém. Malé procento dotazovaných se vyjádřilo tak, že suržyk nemá mít žádné právo na existenci. Tito respondenti pocházejí ze vzdělané společenské vrstvy. Suržykem hovoří převážně lidé z dělnických tříd anebo venkované z dalekých odlehlých vesnic. Pokud bych položila otázku o tom, jaký postoj zaujímají k suržyku lidé z východní, jižní a centrální Ukrajiny, mé výsledky by se změnily, protože se v těchto oblastech hovoří méně ukrajinsky, za to rusky se hovoří naopak častěji. Vystává tu ještě jeden závažný problém, a tím je nedostatečné ovládnutí ruštiny anebo ukrajinštiny u lidí

z výše jmenovaných částí Ukrajiny, jehož důsledkem je míchaní obou jazyků. To znamená, že mluví suržykem, který jim slouží jako prostředek běžné komunikace s ostatními lidmi.

Pozitivně se k suržyku stavělo třináct procent černovických studentů, a to dokonce někteří pocházeli z rumunské rodiny. Vyjádřili se k němu kladně, protože jsou v s ním v každodenním kontaktu nebo jím sami hovoří.

4.5 Ostatní

15. V jaké situaci upřednostňují svůj první či druhý jazyk?

Dotazovaní studenti a profesori používají svůj rodný jazyk nejčastěji v rodinném kruhu nebo na univerzitě. Ukrajinštinu užívají při vyplnění důležitých formulářů na úřadech či ve vypjatých situacích, když jsou rozčilení a naštvaní, nebo když mají z něčeho velkou radost. Rumunští studenti hovoří rumunsky jen se svou rodinou, nebo mezi sebou.

Svým druhým jazykem hovoří pouze tehdy, pokud jim někdo nerozumí ukrajinsky. Rusky velmi často mluví se svými ruskojazyčnými kamarády. Studenti z rumunskojazyčných rodin mluví ukrajinsky nejčastěji na univerzitě.

24. Kdy se naučili svůj druhý (třetí jazyk)?

Bilingvní studenty jsem oddělila od monolingvních studentů proto, že bilingvní studenti se začali učit druhý jazyk dříve, než jednojazyční studenti, což dokazují i mé výsledky.

Bilingvní studenti

Věk/Jazyk	Ruština	Rumunština	Angličtina	Ukrajinjština
0-2	4	2	0	0
3-5	7	1	2	1
6-8	6	1	9	4
9-12	10	4	8	0

V období 0-2 roky se začalo učit ruský jazyk nejméně dotázaných studentů. Podobně jsou na tom studenti, kteří si v témže období začali osvojovat rumunský jazyk. V předškolním věku si osvojilo ruský jazyk více studentů, naopak u rumunského jazyka se jejich počet zmenšil.

Od první do třetí třídy se zvýšil počet studentů, kteří se začali učit ruský, anglický a ukrajinský jazyk. Od třetí do šesté třídy si největší počet studentů začalo osvojovat ruský, anglický a rumunský jazyk. Ukrajinštinu uvedli pouze studenti, pocházející z rumunských rodin. Pouze malý počet studentů se kromě uvedených jazyků v tabulce učil ve třech případech ve školním věku německy, dva studenti se učili francouzsky a poslední dva studenti - polsky v mladistvém věku či dospělém věku.

Monolingvní studenti

Věk/Jazyk	Ruština	Němčina	Angličtina
0-2	0	0	0
3-5	2	1	0
6-8	4	0	3
9-12	3	7	8

V raném dětství se tito studenti neučili druhý jazyk. V předškolním věku si začalo osvojovat druhý jazyk velmi málo studentů. Ve školním věku si osvojilo druhý jazyk nejvíce studentů.

Profesoři

Věk/Jazyk	Ruština
0-2	1
3-5	0
6-8	11
9-12	4

U profesorů je situace s učením se druhého jazyka totožná jako u studentů. Začali se učit druhý jazyk až ve školním věku a ovládají ho dobře až dodnes. Dva profesori si osvojili polský jazyk a jeden si osvojil ve školním věku francouzštinu.

Z této celé otázky se dá velmi dobře vyvodit, o jaký typ bilingvizmu se u dotazovaných jedná. Z tabulek lze vyčíst, jaký počet studentů či profesorů se začalo učit svůj druhý jazyk.

36. Které cizí jazyky je výhodné znát a které jazyky budou nutné do budoucna?

Jazyk	Studenti	Profesoři
Angličtina	90	19
Němčina	36	
Ruština	33	3
Ukrajinština	29	

Francouzština	18	2
Čínština	9	6
Španělština	6	7
Jiné	22	

Výběr jazyka budoucnosti zkoumaného vzorku lidí se v podstatě drží stejného směru jako státy Evropské Unie. Je zde silná dominance anglického jazyka, který se stal univerzálním světovým jazykem a většina světového obchodu probíhá v něm. Vzhledem

k geopolitické poloze jihozápadní Ukrajiny jsou zde preference ruštiny a němčiny prakticky vyrovnané, lze předpokládat, že čím více bychom se posouvali na Ukrajině na východ, tím více by slábly preference angličtiny a němčiny, a naopak ba sílila ruština.

Zkoumaný vzorek č. 2

Počet dotazovaných: 8

Místo pobytu: Česká republika

Město: Praha (5 osob), Pardubice (2 osoby), Nymburk (1 osoba)

Národnost: ukrajinská, v jednom případě česká

Sociální status: 3 studentky, jedna profesorka a 4 pracující lidé

Pohlaví: 5 žen, 3 muži

Věk: (21-38 let)

Tento vzorek zkoumaných Ukrajinců dlouhodobě žijících u nás v České republice je sice malý, ale neopomenu ho ve své praktické části, protože jejich odpovědi na otázky a jejich životní postoje k tématu bilingvizmu se mi jevily být zajímavými a přínosnými. I z těchto osmi dotazovaných zde můžeme rozpoznat, o jaký typ bilingvistů se jedná a dále, který jazyk je jejich dominantním. Někteří aktivně používají či znají jazyky, aniž by uvedli svoji mateřštinu. K bilingvní výchově se staví velmi kladně a vidí v ní spoustu výhod a také si myslí, že bude mít velkou budoucnost. Pro některé z nich byl problém určit, který jazyk je jejich dominantní či jestli jsou to oba dva jazyky. V jednom případě respondent uvedl, že hovoří oběma jazyky plynně, ale v nespisovné formě, a proto by nevychoval děti dvojjazyčně. Dva dotazo-

vaní lidé se staví k suržyku pozitivně, protože jím hovoří a také uvádějí, že suržyk má právo na existenci; zbytek dotazovaných se k němu staví samozřejmě negativně. A jazyky nutné do budoucna jsou podle dotazovaných nejčastěji angličtina a čínština.

Z původního výše uvedeného dotazníku jsem těmto respondentům zadávala jen otázky, které se mi zdály důležité pro srovnání s dotazovanými ze Vzorku č.1.

1) Otázky o jazyku

1. Pokud jsou dotazovaní bilingvní, jakou mají jazykovou kombinaci?

Jazyková kombinace	Dotazovaní Ukrajinci
UKR/R	4
UKR/ČJ	1
R/ČJ	2
R/ČJ/UKR	1

Nejčastější jazykovou kombinací je u pražských Ukrajinců ruský a ukrajinský jazyk, stejně tak je tomu u dotazovaných studentů a profesorů z Černovic. Druhou častou kombinací je ruský a český jazyk, protože dvě dotazované ženy pochází z ruskojazyčné rodiny a jedna z nich má kořeny v ruské oblasti Altaje. Jeden muž s kombinací ukrajinština a čeština žije dlouhodobě v České republice, protože jeho ukrajinská matka si vzala za muže Čecha. Poslední dotazovaná žena je trilingvní, i když se češtinu naučila až ve svých 25 letech; používá ji však aktivněji, než svou rodnou ukrajinštinu.

2. Jakým jazykem s nimi hovořili rodiče?

Jazyk rodičů	Dotazovaní Ukrajinci
R	3
R/UKR	2
R/ČJ	2
UKR/ČJ	1

Z uvedené tabulky je možné vyvodit, proč nejčastěji rodiče hovořili s potomky rusky, a to proto, že se jedná převážně o ruskojazyčné ukrajinské rodiny. Rodiče si přáli, aby vedle rodného jazyka jejich děti uměly i jeden ze světových jazyků a mohly komunikovat s jinými ruskojazyčnými lidmi. Ukrajinština s češtinou mají vyrovnaný poměr, co se týká komunikace rodičů s jejich dětmi.

6. Jaký jazyk je jejich mateřský?

Mateřský jazyk	Dotazovaní Ukrajinci
R	1
R/UKR	3
R/ČJ	2
UKR/ČJ	1
UKR	1

Zde uvedli častěji oba dva jazyky jako své mateřské (především ruštinu a ukrajinštinu), ale v porovnání s Ukrajinci z Černovic je tomu naopak. Ti uvedli ve většině případů jeden rodný jazyk, a to přirozeně – ukrajinský. Rusky a česky mluvili rodiče s potomky proto, že jsou buď smíšeným párem, anebo aby jejich potomek uměl jazyk hostitelské země, tedy češtinu. Ukrajinštinu uvedl pouze jeden a ruštinu také jen jeden. Ruštinu uvedl z toho důvodu, že má sice rodiče ukrajinské národnosti, ale s ním hovořili převážně rusky.

7. Jaký jazyk je jejich dominantní?

Dominantní jazyk	Dotazovaní Ukrajinci
R	3
R/UKR	2
ČJ	1
Nemohou si vybrat	2

Dotazovaní Ukrajinci si častěji vybírali jeden jazyk, kterým hovoří častěji, ale nemusí být jejich rodným jazykem. Jak je uvedeno v tabulce vztahující se k otázce číslo 6. Zde je překvapivé, že si dva dotazovaní nemohou rozhodnout, který z dvou jazyků je jejich dominantní, jestli ruština anebo ukrajinština.

Ukrajinci z Černovic neměli problém si vybrat svůj dominantní jazyk, převážně uvedli ukrajinštinu, studenti z rumunských rodin uvedli také většinou ukrajinštinu, ale někteří jen rumunštinu. Jeden dotazovaný uvedl češtinu, protože v České republice žije od dětství a hovoří česky častěji než rusky.

16. Jakým způsobem jste si osvojili oba jazyky?

Většina z nich si osvojila oba jazyky doma, nebo se druhý jazyk naučila na prvním stupni na základní škole. Nebo se ho prostě pak učili sami tím, že četli ruskojazyčné texty například noviny, časopisy a knihy a koukali na ruské filmy či filmy nadabované v ruštině. Česky se naučili ve školce či ti, co přijeli do České republiky v dospělosti, se ho naučili na kurzech či při studiích na univerzitě. Ve dvou případech se učili česky odmala, protože pochází ze smíšených rodin.

17. Jak rychle přepínají z jednoho jazyka do druhého?

Téměř všichni dotázaní přepínají do druhého jazyka velmi rychle bez obtíží. Jen jeden jediný dotázaný má problém s přepínáním jazyka, protože mi odpověděl, že se musí soustředit na mluvený projev. Ten dotyčný dále zapomíná ukrajinštinu a lépe zná češtinu a ruštinu ovládá.

19. Jaké jazyky znáte či aktivně používáte?

Jazyk	Dotazovaní Ukrajinci
R	4
ČJ	7
POL	2
AJ	5
FJ	1
SVK	1

Nejčastěji používají oni češtinu, protože v České republice žijí dlouhodobě a potřebují ji při každodenním styku s Čechy. Angličtina je na druhém místě, protože ji potřebují v zaměstnání či pokud se jedná o studenty, tak používají při studiu. Ruština je pro ně samozřejmostí, protože se i u nás v republice setkávají s Rusy či ruskými mluvčími Ukrajinci. Polsky se naučili buď na univerzitě, nebo na jazykových kurzech, ale není to častý komunikativní jazyk a není často požadován u nás. Černovičtí profesori používají polštinu jen v případě návštěvy Polska.

2) Otázky o rodině

8. jakým jazykem s nimi hovořila matka?

Nejčastěji hovořily matky s dotazovanými oboujazyčnou kombinací, a to rusky a ukrajinsky. V jednom případě na dítě hovořila pouze česky, aby umělo jazyk nové hostitelské země a umělo se domluvit s českými dětmi ve školce či ve škole. Ukrajinštinu mluvila matka s dítětem, protože je to její rodný jazyk a pravděpodobně dítě žilo na Ukrajině do dospělosti, a Pak se dotyčný jedinec přestěhoval sám do České republiky. Tři matky dotazovaných s nimi hovořily pouze rusky, protože pocházejí z ruskojazyčné rodiny a díky tomu budou jejich potomci umět světový jazyk a lépe se mohou ve světě domluvit. Matky častěji hovořily s dětmi pouze jedním jazykem, aby se ho pořádně naučily a nemíchaly ho s jiným jazykem. To samé platí u matek z předešlého vzorku zkoumání, ty též mluvily s dětmi převážně jedním jazykem.

9. Jakým jazykem s nimi hovořil otec?

Odpovědi dotazovaných se naprosto shodovaly, protože tři otcové mluvili s dětmi rusky. Těž jeden otec mluvil s dítětem česky, protože je české národnosti a oženil se s Ukrajinčkou. Ukra-

jinsky hovořil otec na dítě také z důvodu, že žije na Ukrajině a jeho dospělý potomek odjel do České republiky. V posledních třech případech otcové pochází z ruskojazyčných rodin a jsou však ukrajinské národnosti, a je zcela přirozené, že rusky hovořili i na děti.

10. Odkud má jejich rodina své předky a kořeny?

Stát	Dotazovaní Ukrajinci
Ukrajina	8
Česká republika	2
Rusko	4
Polsko	2
Německo	1
Maďarsko	1

Z uvedené tabulky je očividné, že jejich rodiny mají převážně ukrajinský původ. Polovina jejich rodin u dotazovaných má kořeny z Ruska, proto se jejich děti hovoří kromě ukrajinštiny i rusky. U dvou lidí jsou i kořeny české, protože pochází ze smíšené rodiny. V jedné z nich je matka Česka a ve druhé je otec Čech. Zajímavou odpovědí byly země, jako jsou Německo a Maďarsko, předchozím zkoumaném vzorku se tyto dvě odpovědi neobjevily. Zde se naopak neobjevily země Rumunsko a Moldavsko.

13. Učili je prarodiče druhý jazyk?

U pěti případů je prarodiče učili oba jazyky jak ukrajinštinu, tak ruštinu. Ve zbylých třech případech je neučili druhý jazyk. Okolo sedmdesáti procent prarodičů u dotazovaných Ukrajinců žijících v Praze, je učili druhý jazyk. V porovnání se vzorkem Ukrajinců z Černovic to je jen dvacet procent prarodičů, které je učili druhý jazyk.

14. V jakém jazyce probíhá komunikace doma?

V padesáti procentech u dotazovaných probíhá komunikace doma v jednom jazyce a v dalších padesáti ve dvou jazycích. V jedné rodině se hovoří pouze rusky, v další rodině jen ukrajinsky. V jedné smíšené rodině se také mluví jen česky, protože tam je otec Čech a matka Ukrajinka, ale přála si, aby kromě ruského jazyka dítě ovládalo i češtinu. V posledních čtyřech případech se komunikuje v rodině oběma jazyky, a to rusky a ukrajinsky z jedné poloviny a z druhé poloviny ukrajinsky a česky. V porovnání s Ukrajinci z Černovic probíhá komunikace doma z osmdesáti procent v jednom jazyce, což je více.

18. Jestli se odstěhovala Vaše rodina do zahraničí za prací a kam?

Polovina dotázaných odpověděla, že se jejich rodina nikam neodstěhovala a zbylí čtyři odpověděli, že se jejich rodina přestěhovala do České republiky, Ruska a do USA. Jiné země nezazněly v odpovědi, protože počet dotazovaných je oproti předešlému velmi malý.

3) Otázky o bilingvizmu

5. Vychovali by své děti dvoujazyčně a proč?

Téměř všichni dotazovaní se staví k bilingvní výchově kladně, protože vychovat dítě bilingvně je v dnešním měnícím se světě velkým přínosem. Další odpovědí je to, že kolik jazyků člověk umí, tolikrát je člověkem a tím úspěšnější je. Bilingvní výchova je pro děti velkou výhodou v současné době. Další výhodou je podle nich to, že se dítěti rozvíjí lépe mozek, když si osvojuje oba jazyky od mala zároveň a má schopnost pochytit další jazyky. Dítě si díky dvojjazyčnému prostředí lépe uvědomí své kořeny a vedle českého jazyka bude ovládat i světový jazyk. Jen jeden jediný by své dítě nevychoval oboujazyčně, protože on sám hovoří plynule pouze v nespisovné formě jazyka.

11. Když jsou rodiče různé národnosti, mají-li hovořit na děti každý svojí řečí?

Podle dotázaných by rodiče různé národnosti měli hovořit na dítě každý svým jazykem, a to jednak proto, aby dítě slyšelo oba dva jazyky. A navíc by to bylo pro něj prospěšné. Dále záleží na tom, jak se rodiče mezi sebou dohodnou, jak budou na své dítě mluvit. Závisí i na prostředí, v němž žijí a v jazycích, jimiž hovoří mezi sebou. Jeden odpověděl negativně.

25. Cítí-li se být výjimečnými, když jsou bilingvní?

Kladně neodpověděl nikdo. Všichni dotázaní se vyjádřili tak, že se necítí být výjimečnými, když jsou bilingvní, protože s tím už žijí a nevidí důvod, proč by to považovali za něco výjimečného. Podle jedné dotázané je to hezký pocit, avšak přesto se necítí být výjimečná.

26. Považují-li bilingvizmus za samozřejmost?

Polovina z nich považuje bilingvizmus za samozřejmost, protože on je součástí jejich každodenního života. A druhá polovina se vyjádřila negativně, protože nad tím nepřemýšleli.

30. Jestli by oni doporučili bilingvní výchovu ve smíšených rodinách?

Ano doporučili by bilingvní výchovu všichni. Záleží také na prostředí, ve kterém bude dítě vyrůstat a na specifika dané rodiny.

31. Jsou-li zvýhodněni bilingvní lidé při pracovních pohovorech?

Čtyři dotazovaní se k tomu staví kladně, myslí si, že se jedná o práci, kde se cizí jazyky vyžadují a navíc zaměstnavatel nehodnotí kombinaci jazyků, ale to do jaké míry je daný jedinec ovládá. Ostatní spíše nevědí, zda jsou bilingvisté oproti monolingvistům zvýhodněni.

32. Jaké mají bilingvní lidé výhody?

Podle dotázaných mají bilingvisté ty výhody, že se lépe a snáze najdou práci, dále umí dva jazyky, díky nimž mají mnohem víc šancí. S více jazyky má člověk bohatou slovní zásobu a může se domluvit mnoha lidmi po celém světě. Bilingvní člověk není závislý pouze na jednom jazyce. Takoví lidé jsou lépe vybavení na studium cizích jazyků. Jedna profesorka odpověděla, že bilingvisté lépe vidí jazykový obrazek světa a k tomu mají širší lingvistický rozhled. Dva jazyky-dvě kultury a jejich lepší poznání.

33. Bude mít bilingvní výchova velkou budoucnost?

Pražští Ukrajinci si myslí, že bude mít bilingvní výchova velkou budoucnost, protože bilingvizmus se stal fenoménem a přichází boom bilingvní výchovy, a ostatní lidé budou mít méně předsudků vůči dvojjazyčné výchově dětí.

1) Otázky týkající se osobního života.

4. V jaké společnosti se nejčastěji pohybují?

Studentky se nejčastěji pohybují mezi studentskou mládeží, která je převážně česky mluvící, ale schází se i mladými lidmi ruské národnosti. U pracujících je to podobné. Stýkají se s práci se svými českými kolegy, dále se stýkají s ruskými a ukrajinskými občany ať už žijícími u nás, nebo přijíždějícími jako turisté.

22. Byli na studijní či pracovní stáži a kde?

Dotazovaní nejčastěji navštěvovali země, jako jsou Česká republika a Polsko. Dalšími zeměmi byly u dotazovaných Bělorusko, Slovinsko, Francie, Bulharsko, Pobaltí, Maďarsko a Německo, dokonce i Izrael.

27. V jakém jazyce reagujete na rovině emoční: Jestli jste rozčilení? Když fandíte nějakému oblíbenému sportovnímu klubu na mistrovství světa? Rovně existenční: Když jste na úřadě, v jakém jazyce vyplňujete formuláře? Když skládáte nějakou zkoušku?

V jakém jazyce se bavíte se spolužáky či se známými?

Pouze v češtině reagují tři dotazovaní, ti zde žijí už dlouhodobě a jsou už na češtinu zvyklí ve všech směrech. Další dva reagují ve všech rovinách rusky a česky, a to podle toho s kým se zrovna baví a s kým jsou v přítomném okamžiku. Dva Ukrajinci reagují v ruštině a v ukrajinštině, protože je považují za své rodné jazyky, češtinu považují za cizí jazyk. Poslední dotazovaný reaguje v těch jazycích podle toho, s kým právě hovoří a následovně přechází z jednoho jazyka do druhého.

5) Ostatní otázky

15. V jaké situaci upřednostňují svůj první jazyk a kdy druhý?

Svůj první jazyk tedy ruský anebo ukrajinský upřednostňují, když jsou v kontaktu s rodinou, příbuznými či svými přáteli popřípadě pomáhají ruským turistům, kteří neumějí česky. A svůj druhý jazyk tedy češtinu používají v práci se svými kolegy či na univerzitě se spolužáky.

24. Kdy se naučili svůj druhý (třetí) jazyk?

Ruštinu se učil jeden od tří let. Druhý člověk se učil odmala ukrajinsky a česky. Další tři se naučili angličtinu na základní škole a češtinu se naučili v dospělosti. Další dva se naučili ukrajinsky od sedmi a osmi let. Poslední dotazovaný se učil česky ve školce.

36. Které cizí jazyky je výhodné znát a které jazyky budou nutné do budoucna?

U všech dotazovaných dominuje především angličtina a dále polovina z nich se vyjádřila pro čínštinu a dva pro španělštinu, zbytek odpověděl, že bude potřeba znát němčinu, francouzštinu, ruštinu a ukrajinštinu.

Zkoumaný vzorek číslo 3

Národnost: běloruská

Počet dotazovaných: 6

Místo pobytu: Minsk

Sociální status: Studenti (5), knihovnice a pedagog (1)

Pohlaví: 5 žen, 1 muž

Věk: (17-29) let

Jejich nejčastější bilingvní kombinací je ruština s běloruštinou, a v jednom případě se jedná o vzorek bilingvizmu ruského a portugalského jazyka, protože dotyčná studentka má matku Bělorusku a otce s Brazilce s afroamerickými kořeny.

Rodiče se svými potomky mluvili převážně rusky, což není překvapivé, když bylo Bělorusko dlouhou dobu pod ruskou nadvládou již od konce 18. století až do roku 1991, když se rozpadl mohutný Sovětský svaz. S polovinou dotazovaných komunikovali rodiče i bělorusky, jakožto jazyk jejich utlačovaného národa a aby jejich děti uměly jazyk své rodné země. Jedna dívka pochází ze smíšené rodiny, jejíž matka s ní mluvila rusky a bělorusky a otec s ní hovořil portugalsky, později její otec rodinu opustil.

Všichni dotazovaní by vychovali své děti dvojjazyčně, protože chtějí, aby se lépe domluvily ve světě a také, aby nezanikala běloruština. Běloruština by se měla učit děti odmala, aby se posílila její pozice, ale bohužel díky špatné jazykové politice Alexandra Lukašenka spíše její pozice silně upadá, a je to proto, že v roce 1995 se ruština s běloruštinou staly státními jazyky. Dítěti se lépe rozvíjí mozek při osvojování obou jazyků zároveň, ale i jiné schopnosti. Vedle běloruštiny bude umět i světový jazyk. Díky bilingvizmu si lépe najdou lépe placené místo v zaměstnání. A když budou cestovat, nebudou mít komunikační problémy s jinými lidmi. Pro

děti je bilingvní výchova mnohem lepší. Z toho všeho plyne, že by doporučili bilingvní výchovu a navíc v ní vidí velkou budoucnost.

Tři dotazovaní se vyjádřili pro ruský jazyk, který je jejich mateřský. Další lidé uvedli, že jejich mateřským jazykem je běloruština s ruštinou a v jednom případě mladík odpověděl, že běloruština je jeho rodný jazyk. Však ve srovnání s otázkou, jaký jazyk je u dotazovaných jejich dominantní, je samozřejmě ruština. Když návštěvník se pohybuje v Minsku po ulici, uslyší jen ruštinu. Bělorusky se hovoří spíše na venkově anebo vědci, kteří se zabývají běloruštinou. Malé děti se učí bělorusky už od první třídy a pak z něho musí povinně skládat zkoušku a ruštiny samozřejmě také. Ve vyšších ročnících si mohou vybrat, jestli budou skládat zkoušku z jednoho či z druhého jazyka. Některé děti doma hovoří s rodiči bělorusky, ale ne vždycky. Vím o třech případech, kdy děti doma hovoří bělorusky a rodiče rusky. Mám kamarádku, která studuje běloruskou filologii, ale běloruštinu používá jen ve škole, ale otec s ní mluví bělorusky, a jí se to nelíbí.

Matky se svými dětmi mluvily rusky, ale v jednom případě mluvila na dítě ještě trjasjankou. Stejně tak i otcové s nimi hovoří rusky, ale v jednom případě otec komunikuje s dcerou i bělorusky.

Rodiny dotazovaných má kořeny především z Běloruska, ale ve dvou případech ještě z Polska. Jedna studentka má kořeny z Brazílie a druhá má kořeny ještě z Ukrajiny.

Prarodiče je druhý jazyk neučili, jen u jednoho studenta, na kterého mluvili jen bělorusky. Smíšené rodiny by podle nich měly hovořit na dítě oběma jazyky, protože to je pro děti mnohem lepší. Dítě se lépe naučí další světové jazyky, může se uplatnit při studiích v jakékoliv sféře a číst odborné texty nejen v rodném jazyce, ale i v jiných jazycích. Dítě bude rozumět jazykům, jimiž hovoří jejich rozvětvená rodina. V rodině u většiny dotazovaných se hovoří rusky, ale dva lidé mluví na rodiče bělorusky a rodiče s nimi mluví zpětně rusky.

Když hovoří dotazovaní s kýmkoliv, nemají problém přejít z jednoho jazyka do druhého a naopak. Nejčastěji hovoří s ostatními lidmi rusky, ale pokud se nachází jen v čistě bělorusky mluvící společnosti, tak přejdou na běloruštinu.

Rodina dotazovaných se nikam za prací nepřestěhovala, kromě jedné výjimky u dívky s exotickými kořeny, jejíž příbuzní se přestěhovali do Číny.

Aktivně používají ruštinu, další dva lidé používají angličtinu a poslední dva používají běloruštinu a češtinu. Češtinu používají jen na kurzech, které navštěvují na filologické fakultě Běloruské státní univerzity v Minsku.

Polovina dotazovaných vyjela na stáž do České republiky, protože naše fakulta má mezifakultní dohodu s jejich fakultou. Co jsem se od nich dozvěděla to, že studenti z filologické

fakulty dále navštěvují Ukrajinu (Kyjev), Polsko (Lublin), Srbsko (Bělehrad) a Bulharsko (Velké Trnovo).

Dotazovaní si osvojili běloruštinu od dětství, další dva si ji osvojili v první třídě základní školy. Jinak se angličtinu učili též na základní škole. Němčinu se začal jeden student učit až na střední škole. Češtinu se naučili až, když začali studovat na univerzitě.

Necítí se být výjimečnými, když jsou bilingvní, ale považují svou dvojjazyčnost za samozřejmou, protože v jedné společnosti spoluexistují dva jazyky stejně tak jako na Ukrajině. To, že se stali bilingvní je jednak proto, že taková situace tam byla odnepaměti. V emoční a existenční rovině většinou reagují v ruštině, dva lidé reagují v angličtině a jeden ještě v češtině. V běloruštině málokdo zareaguje na cokoliv, protože má běloruština druhotné postavení v jejich společnosti.

Bilingvní lidé jsou podle nich zvýhodněni při pracovních pohovorech, protože se na pohovorech hodnotí to, jaké jazyky lidé ovládají na komunikativní úrovni či jestli mají jiné zkušenosti spojené s jazykem. Jedna dotazovaná se vyjádřila tak, že bilingvisté jsou zvýhodněni jen v povoláních s humanitním zaměřením, jako jsou učitelé, právníci, úředníci a mnozí další. Bilingvisté mají velké výhody, a to v tom, že umí dva jazyky na dobré úrovni, mají lepší možnost karierního postupu, k těmto výhodám mají větší předpoklad.

Jazyky nutné v přítomnosti a v budoucnosti jsou především angličtina a čínština, v menším počtu uvedli španělštinu a arabštinu. K trjasjance se staví negativně, protože to není podle nich žádný jazyk a nemá žádnou strukturu ani systém, jedna dotazovaná ani nevěděla, co daný pojem znamená a jeden je toho názoru, že to považuje za odkaz toho, co se událo s jazykem o mnoho let dříve a to se odrazilo do dnešní doby.

Závěr zkoumání:

Na závěr shrnu své poznatky a fakta, o nichž jsem se dozvěděla ze svých anket. Informace a výsledky, které vyplynuly z odpovědí, jsou vskutku pozoruhodné. Měla jsem k dispozici tři různé velké vzorky respondentů ke svému vlastnímu výzkumu. První dva vzorky dotazovaných jsou národnosti ukrajinské, popřípadě rumunské, v posledním jsou respondenti běloruského původu. Jednalo se o lidi vzdělané, tedy o studenty a profesory, jen malý počet dotazovaných byli pracující.

Nejčastější jazykové kombinace, které charakterizují východní Evropu, jsou ukrajinština s ruštinou a ruština s běloruštinou. Běloruština je, bohužel, na velkém ústupu, protože většina Bělorusů hovoří převážně rusky, což je dáno i lhostejností vůči jazykové politice. Na Ukrajině se snaží posílit znalost ukrajinštiny, i když častěji jí mluví lidé ze západní a jihozápadní Ukrajiny. Čím více postupujete na východ Ukrajiny, tím více stoupá počet rusky hovořících lidí. Velkým problémem na Ukrajině je jazykový hybrid – suržyk. Tím hovoří lidé z dělnických měst v Donbasu. Polemizuje se o tom, zda ruština bude mít status státního jazyka spolu

s ukrajinštinou (již byl o tom přijat zákon) a také o tom, zda je suržyk jazykem či nikoli. K němu se staví většina lidí negativně, protože jej za žádný jazyk nepovažují a podle nich nemá ani právo na existenci. Přesto se k suržyku 13 procent dotazovaných černovických studentů staví pozitivně, jelikož jím sami hovoří či se s ním denně setkávají. Naopak v Bělorusku je již dávno ruština zrovnoprávněna s běloruštinou, ale vyvstal zde velký problém, neboť běloruština se pomalu dostává na seznam jazyků, které časem zaniknou úplně. Trjasjanka je problém číslo dvě. Trjasjanka je problém číslo dvě. Díky degeneraci běloruského jazyka a její nejistoty v její znalosti, dochází k mísení ruštiny s běloruštinou.

Rodiče nejčastěji hovořili s dětmi pouze jedním jazykem, převážně jazykem státním, co se týká ukrajinských rodin. Rumunsky hovořili s dětmi rodiče rumunské národnosti. Ruskojazyčné rodiny spíše žijí na východě či v centrální části Ukrajiny. A také proto, že mají možnost se naučit další jazyk ve škole a na univerzitě. V Bělorusku hovoří většinou rusky, bělorusky spíše méně, protože se běloruština vyučuje ve školách.

Většina dotazovaných uváděla pouze jeden mateřský jazyk, to samé bylo i s dominantním jazykem. Pokud uvedli dva jazyky, jednalo se o velmi ojedinělý případ. V dotazníku se objevilo i pár trilingvních případů, a to v kombinacích ruština, ukrajinština a rumunština nebo ruština, ukrajinština a jeden ze světových jazyků, v jednom případě se objevila kombinace ruština, čeština a ukrajinština. Zkoumaní bilingvisté nemají většinou problém s přepínáním z jednoho jazyka do druhého, až na několik výjimek. Jazyky, které aktivně využívají, jsou jejich rodný jazyk, druhý jazyk a popřípadě jeden či dva světové jazyky. Na stáze moc často nevyjíždějí, ale pokud ano, pak navštěvují nejčastěji Polsko, Českou republiku a Rusko. Ve všech jazykových rovinách většinou reagují v jednom jazyce, který nejlépe ovládají a umí. Ačkoliv jsou bilingvní, necítí se být výjimeční, ale naopak to považují za samozřejmost. Svou dovednost považují za součást svého života a je to jejich životní potřeba pro komunikaci s ostatními lidmi.

Rodiny u dotazovaných lidí se také zas tak často nestěhovaly za prací do jiné země, ale pokud ano, pak odcházely do Ruska, Polska, USA a do některých zemí Evropské Unie.

V bilingvní výchově vidí celou řadu výhod, a těmi jsou: lépe placené místo, bohatší slovní zásoba, širší lingvistický rozhled. Se dvěma jazyky mají bilingvisté více šancí. Nevýhodu vidí v tom, že by se dítě nemuselo naučit jeden jazyk pořádně a pletlo si ho s jiným. Další jazyk se dítě naučí později na základní škole. Bilingvní výchovu by doporučili díky výše uvedeným výhodám. Bilingvní výchova bude mít velkou budoucnost, ale spousta smíšených párů si musí uvědomit, jak dítě v tomto ohledu vychovávat. Díky bilingvní rodině si dítě uvědomí své kořeny a vedle menšinového jazyka bude ovládat i jeden ze světových jazyků. Jen rodina ví nejlépe, jak své dítě vychovávat.

Dle mého názoru by se dítě mělo vychovávat dvojjazyčně kvůli výhodám do jeho budoucího života a rodiče, jak jsem přesvědčená, by nemuseli takového rozhodnutí litovat.

Bilingvní výchova bude mít určitě velkou budoucnost a přibude rodin, které se určitě pro takovou výchovu rozhodnou bez předsudků. Ve světě existuje velké množství lidí, kteří ovládají více než jeden jazyk. Oproti tomu počet jednojazyčných lidí je malý.

5 Závěr

V předkládané bakalářské práci jsem dodržela všechny stanovené cíle, které jsem si zpočátku jejího napsání vytyčila, zejména, jakým způsobem si může jedinec osvojit svůj rodný jazyk a potom jazyky cizí, a také – kdy takový proces začíná a dokdy si daný jazyk osvojí, naučí a zcela vypiluje.

Představila jsem pojem bilingvizmus a jeho typy, stejně jako typy bilingvistů. Představila jsem také typy bilingvních rodin a typy různých dvojjazyčných společností, kdy mnohé teoretické poznatky jsem podpořila svým vyhodnocením analyzovaných dotazníků. Dotkla jsem se pojmu kreolských jazyků, respektive suržyku a trjasjanky, protože oba dva pojmy jsou velmi málo známé v naší či západoevropské společnosti. Obyvatelé z východní Evropy, ačkoli velmi často tento rusko-ukrajinský či ukrajinsko-ruský apod. hybrid používají při běžné komunikaci, obecně se však k těmto jazykovým smíšeninám staví velmi negativně, protože si myslí, že to není žádný jazyk, který nemá žádný systém. Suržyk je rozšířen spíše ve východní a jižní části Ukrajiny, protože, jak jsem se zmínila již v úvodu práce, byly tyto oblasti součástí Ruského impéria a později - Sovětského svazu. Jazyková situace na Ukrajině je v současné době velmi složitá, touto problematikou se zabývá celá řada významných ukrajinských lingvistů; za všechny jmenujme alespoň Larysu Masenkovou, která napsala řadu rozsáhlých studií pojednávajících o suržyku. Provedla několik výzkumů, z nichž se potvrdilo, že se k němu Ukrajinci staví vesměs negativně.

Pojem trjasjanka je spojený s Běloruskem. Ve velkých městech člověk reálně trjasjanku neuslyší. Její etymologický původ je odvozen od třesení půdy. Je smíšeninou běloruštiny, ruštiny, polštiny a latinizmů. Hovoří se jí na venkově, na samotách. Bělorusové se k ní staví též negativně. Málokdo k ní má neutrální postoj. Vznikla kvůli tomu, že Bělorusko nemělo po mnoho staletí svou státnost a bylo součástí mnoha velkých říší, jako Kyjevská Rus, Polsko-litevské knížectví, Ruské impérium, a v neposlední řadě Sovětský svaz. Na území dnešního Běloruska tak Koexistovalo dva či více jazyků.

Tato práce má, podle mého názoru, velký přínos v tom, že se zabývala dospělými bilingvisty žijícími na Ukrajině a v Bělorusku. Mnoho prací se zabývá dětským bilingvizmem. Ve své práci jsem mj. zkoumala, zda dotazovaní jedinci vidí v bilingvní výchově budoucnost a zda má bilingvní výchova nějaké výhody či nevýhody. Dále mě zajímalo, jaký postoj mají respondenti k jazykovým smíšeninám. Chtěla jsem zjistit, zda existuje maximální bilingvizmus. Velmi zajímavou otázkou byly jazyky budoucnosti. A také, zda se bilingvisté cítí být výjimeční či považují bilingvizmus (svou jazykovou dovednost) za samozřejmou? Jaké má bilingvizmus nevýhody?

Odpovědi získané na tyto otázky byly velmi zajímavé, místy originální. Většina respondentů vidí v bilingvní výchově velkou budoucnost, její velké výhody. Bilingvista mluví dvě-

ma jazyky na dobré úrovni a navíc má velké uplatnění v zaměstnání. Nepotřebuje překladatele. Podle nich především záleží na tom, zda se rodiče rozhodnou vychovávat své dítě bilingvně, potom na specifikách rodiny a v jakém prostředí žijí, v jaké společnosti se pohybují. Záleží i na výběru samotného jazyka, jakým pak budou rodiče na svoje dítě hovořit. Pro dítě je však většinou prospěšné slyšet obě řeči. Většina dotázaných se naučilo druhý jazyk od první třídy základní školy či ve školce. Málokterí se naučili oba jazyky v dětství. Více lidí by bilingvní výchovu doporučilo, ačkoli sami by svoje potomky takovým způsobem nevychovali.

Maximální bilingvizmus prakticky neexistuje, mohou existovat bilingvisté, kteří vyváženě umí dva jazyky, ale neovládají oba jazyky na úrovni jazyka mateřského, jak o tom vlastně píše i Jozef Štefánik ve své knize *Antológia bilingvizmu*, o níž jsem se ve své práci opírala.

6 Terminologický slovník

Pojem	Definice
Bilingvismus	Bilingvismus je chápán jako schopnost a dovednost u jedince, který ovládá dva jazyky na vyšším stupni komunikace.
Bilingvista	Bilingvista je dvojjazyčně hovořící člověk, který ovládá dva (či více jazyků).
Monolingvismus	Monolingvismus je jev, kdy člověk ovládá jeden jazyk, a to především svoji rodnou mateřštinu. Používá ho převážně ve všech životních situacích.
Trilingvismus	Trilingvismus je dovednost střídavého používání tří jazyků.
Trilingvista	Trilingvista je jedinec, který ovládá a aktivně používá tři jazyky.
Multilingvismus	Multilingvismus se definuje jako schopnost jednotlivce používat více než dva jazyky. 2. Je to stav, kdy jsou v jakémkoliv společenství ve vzájemném kontaktu více než dva jazyky
Diglosie	Diglosie je termín spojený se sociolingvistikou a znamená to současné použití dvou jazyků či forem jazyka s odlišnou sociální a kulturní funkcí odehrávající se na jednom území. 2. Jedná se o zvláštní variantu dvojjazyčnosti, při níž spoluexistují dva jazyky či její variety v určitém prostoru v jeho společenství, které jsou přijaté rodilými mluvčími.
Mateřský jazyk	Mateřský jazyk je jazyk, který se jedinec naučí od své matky. 2. Je to první jazyk, který si člověk osvojil, navíc se s ním ztotožňuje a má k němu velmi blízký vztah. 3. Bilingvista tento jazyk lépe ovládá, a častěji v něm přemýšlí. (ŠTEFÁNIK, J. Antológia bilingvizmu., Bratislava, 2004, str.289)
Dominantní jazyk	Dominantní jazyk je jazyk, který je výše postavený. 2. Bilingvní jedinec ho ovládá nejlépe a je v něm sebevědomější a cítí se být jistějším.
Podřízený jazyk	Podřízený jazyk je jazyk, který bilingvista ovládá a používá méně, než svůj první jazyk. Tento jazyk má nižší postavení.
Přepínání kódu	Přepínání kódu je střídání (změna) jazykového kódu. Bilingvista je schopen během rozhovoru přecházet z jednoho jazyka do druhého a nazpátek. Tento jev je navíc doprovázený určitým stupněm interference.
Diglosní společenství	Diglosní společenství znamená, že v něm existují vyšší a nižší forma stejného jazyka či forma jazyků odlišných.
Interference	K interferenci dochází v průběhu učení druhého jazyka a jedná se o situaci, kdy mluvčí použije části slov, gramatiku nebo výslovnost z prvního jazyka.
Menšinový jazyk	Menšinový jazyk není dominantní ve společnosti a mluví jím méně lidí, než jazykem většinovým.
Většinový jazyk	Většinový jazyk má dominantní postavení ve společnosti a hovoří jím většina lidí.

Hostitelský jazyk	Hostitelský jazyk si bilingvista nevybral jako základní jazyk komunikace, a proto použije přepínání. (ŠTEFÁNIK, J. Antológia bilingvizmu., Bratislava, 2004, str.286)
Jazykové schopnosti	Jazykové schopnosti jsou všeobecné dispozice mluvčího osvojit si jazyk na potřebné úrovni. (ŠTEFÁNIK, J. Antológia bilingvizmu, Bratislava, 2004, str.288)
Míchání jazyků	Míchání jazyků znamená u bilingvistů nedostatečné ovládní jednoho z jazyků, a proto používá části obou jazyků dohromady.
Pidžin	Pidžin má velmi jednoduchou gramatiku, vznikl smíšením koloniálního jazyka s domorodým jazykem.
Suržyk	Je jazyková směs ukrajinštiny a ruštiny. Tento pojem je spojený s Ukrajinou.
Trasjanka	Je jazyková směs ruštiny a běloruštiny. Tento pojem je charakteristický pro Bělorusko.
Smíšený jazyk	Míšený jazyk vzniká důsledkem míchání jazyků během komunikace bilingvistů a obsahuje části (prvky) z obou jazyků. (ŠTEFÁNIK, J. Antológia bilingvizmu, Bratislava, 2004, str.294)

7 Seznam literatury

1. BESTES-DILGER, Juliane, *Language policy and language situation in Ukraine. Analysis and recommendations*. Peter Lang, 2009, Frankfurt am Main
2. CYHUN, Heindž., *Krealizavany produkt. Trasjanka jak abjekt linhvistychnaha dasledavannja*. Arche, 2000.
3. ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996.
4. HARDING-ESCH, E., RILEY, P. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, 2008.
5. HERMANOVÁ, L. *Analýza vývoje řeči v bilingvním prostředí (Bakalářská práce)*. Brno: Pedagogická fakulta, 2011. Bakalářská práce
6. JERMOLENKO, Svitlana, *Ukrajinska mova*. Uniwersitet-Instytut filologii polskiej, Opole, 1999
7. KOLEKTIV AUTORŮ. *Bilingvizmus minulost, přítomnost, budoucnost, sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia o bilingvizmu 22.2.2002 FFKB*. Bratislava: AEP 2002.
8. KOLEKTIV AUTORŮ. *Cesty k národnímu obrození: Běloruský a český model, sborník příspěvků z konference konané 4-6. 7. 2006 v Praze, UK FHS, Praha, 2006*.
9. KOUŘILOVÁ, Z. *Bakalářská práce Bilingvizmus dětí předškolního věku*. Olomouc: Filozofická fakulta, 2008.
10. LACHOUT, Martin. *Kde bydlí řeč, jazyk a myšlení, modely a praxe*. Praha, 2012.
11. MASENKO, Larysa. *Suržyk: miž movoju i jazykom*. Vydavnyčyj dim Kyjevo-Mohyljanska akademija, Kyjiv, 2011, 135 s.
12. MASENKO, Larysa. *(U)movna (U)krajina*, Kyjiv, 2012
13. MISJENJUK, D. *Dvoujazyčnost a dvoukulturnost v perspektivě psychopedagogické*. Bialystok, 1998.
14. LUKAŠENEC, A., PRIGODZIČ, M., SJAMEŠKA, L. *Bělaruskaja mova*, Opole, 1998.
15. LYČ, Leanid. *Bělaruskaja nacyja i mova*, Minsk, Mastackaja literatura, 1994.
16. MACNAMARA, J. The bilinguals linguistic performance. A psychological overview. *Journal of social issues*, 1967. n 2, s 58-77
17. MARKOVÁ, A. *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu, iluze nebo realita?*, NLN, Praha, 2012.

18. MORGENSTERNOVÁ, M., ŠULOVÁ, L., SCHOLL, L. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha, 2011.
19. NEKVAPIL, J., SLOBODA, M., WAGNER, P. *Mnohojazyčnost v České Republice*. 1.vyd. Praha: Lidové noviny, 2009.
20. PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011.
21. RALEVSKI, Michaela. *Vliv bilingvizmu na vznik narušené komunikační schopnosti (Diplomová práce)*. Brno: Pedagogická fakulta, 2008.
22. SLOBODA, Marián. *Běloruština a ruština v Bělorusku z perspektivy jazykového management (Diplomová práce)*. Praha: FFUK, 2003.
23. SLOBODA, Marián. *Disertační práce Management bilingvizmu v situaci jazykového posunu (Disertační práce)*. PRAHA: FFUK, 2011.
24. SVOBODA, Tomáš, *Jazyková situace nezávislé Ukrajiny*. Bakalářská práce, Brno.2007
25. ŠTEFÁNIK, Jozef. *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP , 2004.
26. ŠTEFÁNIK, Jozef. *Jeden člověk, dva jazyky: Dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutočnosti*. 1.vyd. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000.
27. Štiková, Marcela. *Jazyková situace v Tuvě, pokus o sociolingvistickou studii*. Praha: FFUK, 2009.
28. ŠULOVÁ, Lenka, *Specifický vliv otcovské a mateřské mluvy v počátcích řečového vývoje, Československá psychologie, n.4, s.327-341*
29. VASILJEV, Ivo. *Život s více jazyky, jazyková autobiografie*. Praha: NLN, 2011.
30. ZALIZNIAK, Hanna, *Narysy starodavnoji istorii Ukrainy*. Kyjiv, 1994
31. ZALIZNIAK, Hanna, *Movna politika Ukrajiny v sociolihichnomu vymiri*. Urok Ukrajin-skoj, n.5 18-21.

Internetové zdroje:

http://apsida.cz/hrady/cizina/ukraj/ukraj_rozdel.htm

. Suržyk. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-08-08]. Dostupné z: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%B6%D0%B8%D0%BA>

Trasjanka. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-08-08]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Trasjanka> .

Трашјанка. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-08-08]. Dostupné z: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%B0>

8 Seznam grafů

- 1) Graf mateřský jazyk studentů str. 50
- 2) Graf rychlost přepínání studentů mezi dvěma jazyky str. 52
- 3) Graf učili vás prarodiče druhý jazyk? Str. 58

Poznámkový aparát, citace

2. Kapitola: Osvojení a učení se jazyka

¹ Harding-Esch, Riley P., *Bilingvní rodina*, Portál, 2008- v BP str.9

² Morgenstrenová a kol., *Bilingvismus a interkulturní komunikace*, Praha, 2011- v BP str.13

³ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, str.45- v BP str. 15 (jedná se o studii ze 30. let od M. MacCarthy.)

⁴ Průcha, Jan. *Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, str.47 v BP str. 17

⁵ Průcha, Jan. *Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, str.47 v BP str. 17

⁶ Průcha, Jan. *Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, str.47 v BP str. 18

⁷ Průcha, Jan. *Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, str.47 v BP str. 18

3. Kapitola: Bilingvismus

¹ Průcha, Jan. *Dětská řeč a komunikace, poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, v BP str. 19

² Morgenstrenová a kol., *Bilingvismus a interkulturní komunikace*, Praha, 2011 v BP str. 19

³HERMANOVÁ, L. *Analýza vývoje řeči v bilingvním prostředí (Bakalářská práce)*. Brno: Pedagogická fakulta, 2011. Bakalářská práce v BP str.20

⁴MACNAMARA, J. The bilinguals linguistic performance. A psychological overview. *Journal of social issues*, 1967. n 2, s 58-77 v BP str.23

⁵ŠTEFÁNIK, Jozef. *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP, 2004 v BP str.24

⁶MASENKO, Larysa. *Suržyk: miž movoju i jazykom*. Vydavnyčyj dim Kyjevo-Mohyljanska akademija, Kyjiv, 2011 v BP str.25

⁷Harding-Esch, Riley P., *Bilingvní rodina*, Portál, 2008-v BP str.28

⁸MAHLSTADT, M. *Zweisprachigkeitserziehung in gemischtsprachigen Familiein*. Frankfurt am Main. Lang, 1996 v BP str.32

⁹O tom všem mi pověděli Francišak Viačorka a Alexej Znatkievič.

¹⁰Morgenstrenová a kol., *Bilingvismus a interkulturní komunikace*, Praha, 2011 v BP. str.39

¹¹ Morgenstrenová a kol., *Bilingvismus a interkulturní komunikace*, Praha, 2011 v BP. str.42

¹²MASENKO, Larysa. *Suržyk: miž movoju i jazykom*. Vydavnyčyj dim Kyjevo-Mohyljanska akademija, Kyjiv, 2011 v BP str. 43

¹³CYHUN, Heindž., *Krealizavany pradukt. Trasjanka jak abjekt linhvistychnaha dasledavannja*. Arche, 2000 v BP str. 44

¹⁴CYHUN, Heindž., *Krealizavany pradukt. Trasjanka jak abjekt linhvistychnaha dasledavannja*. Arche, 2000 v BP str. 44

9 Přílohy

Dotazník

Jméno:

Příjmení:

Jméno po otci:

Věk:

Sociální status:

Národnost:

Místo pobytu:

Pohlaví:

Zájmy:

1. jazyk:

úroveň mluvení:

úroveň psaní:

úroveň čtení:

2. jazyk:**úroveň mluvení:****úroveň psaní:****úroveň čtení:****3. jazyk:****úroveň mluvení:****úroveň psaní:****úroveň čtení:****4. jazyk:****úroveň mluvení:****úroveň psaní:****úroveň čtení:****1. Jakou máte jazykovou kombinaci, pokud jste bilingvní?**

- 2. Jaké jazyky Vás odmala učili Vaši rodiče?**

- 3. Kdo jsou Vaši rodiče a proč Vás vychovali dvoujazyčně?**

- 4. V jaké společnosti se pohybujete?**

- 5. Vychovávali byste své dítě dvoujazyčně? Jestli ano, proč?
Ne, a proč?**

- 6. Který jazyk je Váš mateřský?**

- 7. Který z Vašich dvou jazyků je dominantní a který je podřízený?**
- 8. Jakým jazykem s Vámi hovořila Vaše matka?**

- 9. Jakým jazykem s Vámi hovořil Váš otec?**

- 10. Odkud máte vy nebo Vaše rodina své předky a své kořeny?**

- 11. Myslíte si, že když jsou rodiče různé národnosti, má každý z nich hovořit s dítětem svým rodným jazykem?**

- 12. Jaké další cizí jazyky se učíte na střední či vysoké škole?**

- 13. Učili Vás druhému jazyku Vaši prarodiče?**

- 14. Jakým jazykem běžně doma komunikujete mezi sebou?**

- 15. V jaké situaci upřednostňujete svůj první či druhý jazyk?**
- 16. Jakým způsobem jste si osvojili oba jazyky?**

- 17. Jak rychle dokážete přepnout z jednoho jazyka do druhého?**

- 18. Přestěhovala se Vaše rodina ze své rodné země do jiné země za prací? Jestli ano, tak kam.**

- 19. Jaký jazyk znáte a používáte aktivně?**

20. **Který jazyk naopak zapomínáte či ho znáte jen pasivně?**
21. **Jakým způsobem si člověk může naučit a osvojit cizí jazyky?**
22. **Byli jste někdy na studentské či pracovní stáži? Kdy? A ve které zemi?**
23. **Znáte nějaké smíšené rodiny, které neučí své děti dvěma jazykům, ale pouze jeden?**
24. **Od jakého věku jste se učili druhý(třetí) jazyk?**
25. **Cítíte se být výjimečnými, že jste bilingvními lidmi?**
26. **Nebo naopak to považujete za samozřejmost?**
27. **V jakém jazyce reagujete na rovině emoční: Jestli jste rozčilení? Když fandíte nějakému oblíbenému sportovního klubu na mistrovství světa? Rovině existenční: Když jste na**

úřadě v jakém jazyce vyplňujete formuláře? Když skládáte nějakou zkoušku? V jakém jazyce se bavíte se spolužáky či se známými?

- 28. Jaký mají vztah bilingvní lidé k monolingvním lidem?**
- 29. V jakém jazyce se Vaši rodiče hádají?**
- 30. Doporučili byste dvoujazyčnou výchovu smíšeným rodinám s dětmi?**
- 31. Myslíte si, že bilingvní lidé budou zvýhodněni před ostatními při pracovních pohovorech?**
- 32. Jaké výhody mají bilingvní lidé?**
- 33. Bude mít bilingvní výchova dětí velkou budoucnost?**
- 34. Jaké jazyky se Vám líbí a jaké se Vám nelíbí?**
- 35. Které cizí jazyky je výhodné znát a které jazyky budou nutné do budoucna?**